TĖVYNĖS SARGAS

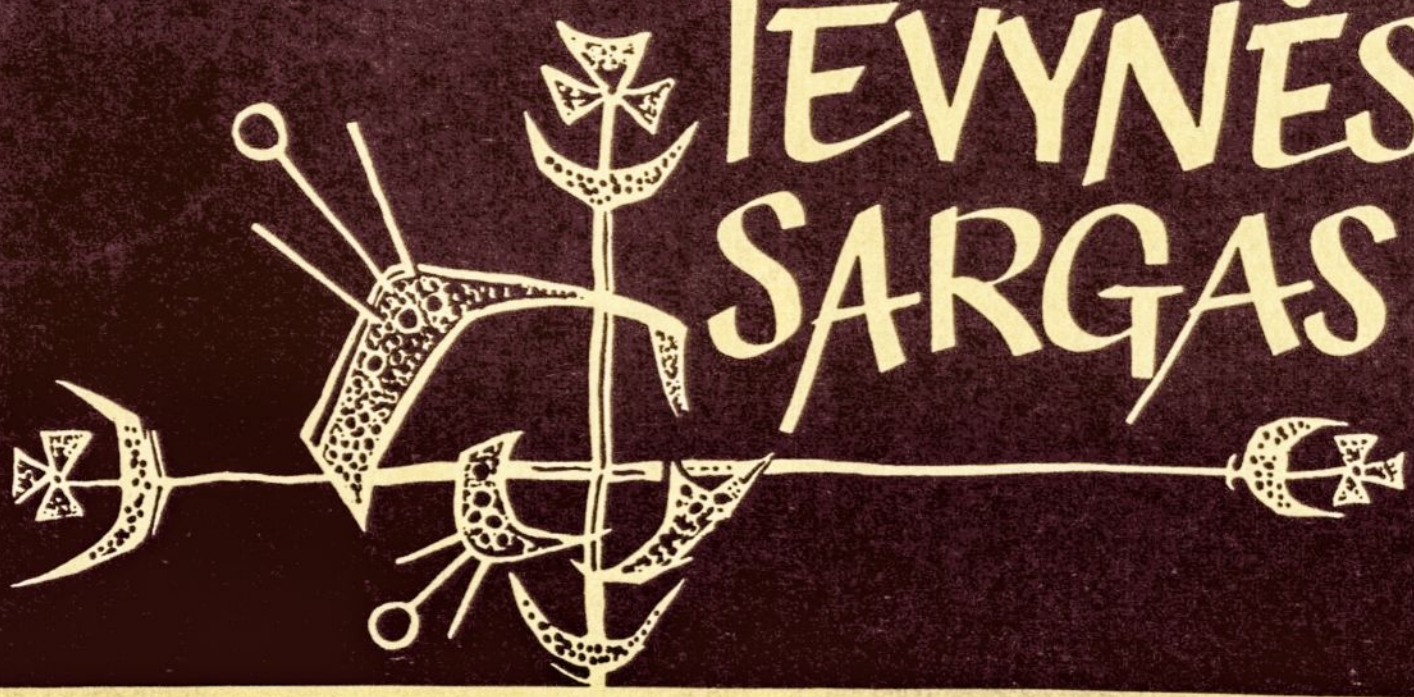

*

Išeivijos visuomeniniai santykiai yra supainioti. Reikės nemaža pastangų jiems išlyginti.

Diplomatinėje kovoje mažoms tautoms tenka patirti nemaža skriaudų. Ir Lietuvos padėtis nėra rožinė.

Sovietų Sąjungai okupavus Mažąją Lietuvą, yra apsunkintas jos atminimų bei idėjų atkūrimas Didžiojoje Lietuvoje.

Brutenio religinės ir politinės sąrangos įsteigimas Prūsuose darė įtaką ir LDK išsivystymui.

Jaltoje pasireiškusi Sovietų Sąjungos imperialistinė politika nulėmė Lenkijos likimą.

*

1982 **Nr. 2(52)**

TĖVYNĖS SARGAS — GUARDIAN OF THE FATHERLAND

Pradėtas leisti 1896 m. — Established 1896

Redaguoja — Editor: Petras Maldeikis

Redakcijos adresas — Address of Editor: 117 Sunset Drive, Hot Springs, Arkansas 71901 Tel. (501) 624-6659.

Administracija: Antanas Balčytis, 6819 S. Washtenaw Ave., Chicago, Ill., 60629

Leidžia Popiežiaus Leono XIII Literatūrinis Fondas.

Vladas Šoliūnas, 8335 Fieldcrest, Willow Springs, IL. 60480. Tel. (312) 839-5874.

Adomas Viliušis, 4050 S. Campbell, Chicago, IL. 60632. Tel. (312) LA 3-8330.

Published by Pope Leo XIII Literary Fund.

Viršelį piešė Paulius Jurkus.

Spaudžia PRANCIŠKONŲ spaustuvė, 341 Highland Blvd., Brooklyn, N.Y. 11207

TĖVYNĖS SARGO BENDRADARBIAI

P. Alšėnas, dr. S. A. Bačkis, P. Bagdanavičius, kun. V. Bagdanavičius, MIC, P. Balčiūnas, dr. J. Balys, O. Baršketytė, dr. K. Bobelis, vysk. V. Brizgys, dr. A. M. Budreckis, St. Dzikas, prof. dr. J. Eretas, P. Gaučys, M. Gelžinis, L. Grinius, A. J. Kasulaitis, B. Kemežaitė, dr. A. Kučas, dr. O. Labanauskaitė, M. Liulevičienė, A. Lymantas, M. Mackevičius, P. Maldeikis, Č. Masaitis, prof. dr. J. Meškauskas, M. Peteraitienė, prel.P. Ragažinskas, S. Rauckinas, A. Rinkūnas, A. Rugytė, J. Sakas-Sakevičius, P. Spetyla, dr. V. Sruogienė, P. Stravinskas, S. Sužiedėlis, dr. K. Šidlauskas, dr. A. Škėrys, Vl. Šoliūnas, dr. D. Tamulionytė, K. Tautkus, prel. L. Tulaba, Ig. Urbonas, dr. J. Vaišnora, MIC, dr. J. K. Valiūnas, A. Venckus, kan. V. Zakarauskas, V. Žemaitis, dr. T. Žiūraitis, O.P., B. Žukauskas, kun. St. Yla.

TĖVYNĖS SARGAS

1982 ĮSTEIGTAS 1896 Nr. 2 (52)

KELIOS MINTYS IŠEIVIJOS VISUOMENINIŲ SANTYKIŲ KLAUSIMU

ALGIRDAS J. KASULAITIS

Visuomeniniai* santykiai yra pašliję išeivijoje jau senokai. Pusiau diktatūrinis režimas nepriklausomoje Lietuvoje neleido įvairiausiems valstybės ir tautos sluoksniams bendradarbiauti ramioje, skatinančioje atmosferoje ir kurti visuomeninio gyvenimo, sugyvenimo ir bendradarbiavimo tradicijas.

Politinių partijų uždarymas, spaudos cenzūra, įvairiopas protekcionizmas tarnybose, jaunimo organizacijų skirstymas į priimtinas ir nepriimtinas (net uždarytinas), kitų ideologijų vadų ir vadovų kalinimas koncentracijos stovyklose, pamokslus sakančių kunigų sekimas ir t.t., tai vis reiškiniai, kurie ne tik neprisidėjo prie visuomenės konsolidacijos ir visuomeninių santykių bei tradicijų kūrimo, bet, atvirkščiai, kaitino atmosferą, kuri ir šiaip nebuvo rami, turint galvoje Vilniaus, Klaipėdos, ekonomines ir kitas problemas.

Ši netolimos praeities uždangos praskyra jokiu būdu nesuponuoja nieko kito, kaip tik faktą, kad kai kurios mūsų šiandieninės problemos turi šaknis gilesniuose dirvožemiuose. Kodėl tas gali būti svarbu, gal paaiškės vėliau.

Šia proga noriu pastebėti, jog neturiu jokios intencijos diskutuoti ar kritikuoti ano meto valdymo formos ar režimo valdančiosios partijos. Viena, pergyvenus nacionalistinę ir komunistinę okupacijas, daug kas vertintina kitoje perspektyvoje, negu įprastai tai buvo daroma. Antra, tai ne šiandienos tema, nors pati savyje ji yra ir svarbi, ir įdomi.

Juk ir aną tarpukarį laikotarpį vadiname "nepriklauso-

...os Nacionalinė ...tvydo Biblioteka

mos Lietuvos" vardu ne tik todėl, kad 1918 m. vasario 16 d. aktu Lietuva tokia pasiskelbė, bet dar ir todėl, kad ji iki 1940 m. sovietų invazijos tokia iš esmės buvo.

Karo metai ir abi okupacijos lygiai neleido tautai bręsti ir jos kultūrai klestėti. Atvirkščiai, žiauriųjų okupantų kėslai netrukus visą tautą pastatė į mirties pavojų, kur kovojama už gyvybės išlaikymą, bet ne visuomeninių santykių pažangą.

Ir pabėgėlių buitis Vokietijos stovyklose nebuvo tinkama ramiai, nors jau ir tik diasporos kontempliacijai, padėties peržvalgai, gilesnei analizei, esmingesnei kaitai, prasmingesnei visuomeninei angažuotei. Jei iš vienos pusės nerišo darbas nei turtas (nei vieno, nei kito neturėta), tai iš kitos kaip tik visą rūpestį kėlė, kur tas darbas bus ir pragyvenimas atsiras, kai stovyklos užsidarys. Pagaliau įkaitę sentimentai nelengva buvo gesinti, ypač kai sąlygos prastos.

Amerikinė imigracija pirmaisiais metais nesiskyrė nuo stovyklų dvasios. Įsikurdinimo vargai, nauji ir neįprasti darbai nepaliko laiko naujiems santykiams megzti. Vyravo tie patys nesutarimai, kaip ir anksčiau: politinės grupės VLIKe ir šalia jo, VLIKas su Diplomatijos šefu, diplomatai tarp savęs, dailininkai ir visi kiti menininkai tarp savęs ir vieni su kitais ir t.t.

Visuomeninių santykių audros ir ankstesnėje imigracijoje Jungtinėse Valstybėse rimo tik labai pamažėli. Nesutarimai buvo dažniausiai religinio, ideologinio ir tik mažiau politinio pobūdžio, kurie dažnai išsivystydavo į kovas, trunkančias net metais. Tik troškimas gelbėti okupuotai Lietuvai ne tik išlygino suirusius Amerikos lietuvių santykius, bet apjungė juos į kelias bendrines organizacijas, gyvuojančias iki dabar.

Šią ilgoką įžangą padariau, norėdamas mūsų dabartinius visuomeninius santykius įstatyti į tam tikrą laiko perspektyvą. Kaip sakiau pačioj pradžioj — jie pašliję. Tačiau, iš vienos pusės, tautai, kuri per pastaruosius 200 metų išgyveno tai, ką išgyveno lietuvių tauta, sunku prikišti neturėjimą tų savybių, kuriomis pvz. pasižymi šveicarai ar britai. Iš antros, kažin ar realu, net ar prasminga tiesiog reikalauti iš vieni kitų vienybės, dažnai net nežinant to vienybės turinio. Apie tai vėliau.

Tačiau, jei galima pasiteisinti ar pateisinti tam tikrą visuomeninių santykių šiurkštumą, bereikalingą pasipešiojimą, trūkumą didesnio dosnumo bendriesiems reikalams, per mažą visuomeninį budrumą ir pan., tai jau visai kitas reikalas,

kai visuomeninių santykių nuoslydos yra esmingesnio pobūdžio.

Gal tos nuoslydos yra susiję su netolima praeitimi (nepriklausomos Lietuvos kai kuriais momentais), žinoma, ir mūsų tautos istorija įtaigoja ir tuos, kurie vaidina vienokį ar kitokį vaidmenį tose nuoslydose, tačiau kur paliečiame esmingi dalykai, pateisinimas turėtų užleisti vietą giliam susirūpinimui.

Jau trisdešimt metų gyvenam krašte, kuris sugebėjo ir sugeba derinti beveik viso pasaulio rasių, tautų, kalbų, kultūrų, ideologijų, politinių doktrinų ir ekonominių sistemų išpažinėjus, jau nekalbant apie įvairias religijas. Toli gražu Amerika dar nėra priartėjusi prie tobulos visuomenės idealo, bet, be Šveicarijos, kažin ar yra kita kuri valstybė, galinti didžiuotis daugiau už JAV savo visuomenine sąranga ir pasiektais laimėjimais. O jei ir lyginsim, sakykim, Švediją, Daniją ar Olandiją, nereikia užmiršti, kad tai tik reliatyviai mažos homogeninės tautos/valstybės vis-a-vis išskirtinai margos, maišytos, milžiniškos Amerikos.

Taigi, begyvenant čia pastaruosius 30 metų, buvo išskirtinai gera proga pažvelgti į save ir bandyti geriau ir giliau įžvelgti į mūsų visuomeninės veiklos prasmę, kultūrinės kūrybos įvairias problemas, gal susikurti naujų visuomeninio reiškimosi ir santykiavimo modelių.

Deja, pokarinė imigracija pasirodė neapdairi ir nelabai atspari. Ji netik įsileido į savo institucijas tam tikrą gerai organizuotą elementą, bet dargi perleido ir tų institucijų vadovybę jam. Tas "pasitikėjimas" tebėra ir šiandien.

To pasėkoje, darbu apsirūpinus, su nauju pasauliu apsipratus, tuojau pradėta akcija, kuri šiandien, po 30 m., pasiekė tam tikrą pakopą — suorganizavimą PLB visuomeninių reikalų komisijos.

Vadinu komisijos suorganizavimą pakopa ar platforma, nes viena, PLB jau aiškiai pasisakė už visų sričių vadovavimo sukaupimą savo rankose, o antra, taria, kad komisija buvo įsteigta, nes ryšiai su VLIKu nebuvo galimi. Bet čia ir didžioji jos įsteigimo mįslė. Jei PLB pačia savo prigimtimi pašaukta vadovauti politiniam darbui ir atstovauti tautos politinei valiai, tai komisijos įsteigimas yra 30 m. pavėluotas (nedovanotinai!) ir neturėtų būti siejamas nei su VLIKo pirmininko asmeniu ar dar kuo kitu. Jei tai daroma, tai labai kvestijonuotinas ir komisijos reikalingumas ir jai skiriami uždaviniai.

Tačiau, jei PLB visuomeninių reikalų komisija yra pastarasis fenomenas visuomeninių santykių raidoje, nuoslydos prasidėjo anksčiau.

Man šiandien rūpi žvilgterėti į kelias išklaipas: jaunimo nupolitinimą, Bendruomenės supolitinimą ir kovą prieš politines grupes ir institucijas. Ne tiek į tų išklaipų genezę ar raidą, nors jos bus paliestos, kiek gal ne iš karto suvokiamą prasmę.

Nuolatinė, labai sisteminga, agresyvi ir nesiliaujanti akcija prieš politiką (ar jaunimo dalyvavimą jos veikloje, ar politines grupes ir jų darbą) ir Bendruomenės supolitinimą buvo vykdoma (ir tebėra) kaip tik tų pačių, aukščiau minėtųjų aktyviųjų mažumų.

Jaunimo gąsdinimas nuo politikos netruko išvirsti į jo izoliavimą nuo visų politinių, socialinių ar ekonominių klausimų ir problemų, kuriomis natūraliai turėtų domėtis studentai ir studentinio amžiaus jaunuoliai (gal net jau vyresniųjų klasių gimnazistai).

Jaunimas per tris dešimtmečius augo didele dalim be politinės nuovokos, be politinio vyzdžio, be platesnių politinių- - socialinių - ideologinių horizontų.

Neišsiugdžiusi tvirtų politinių tradicijų, dargi gyvendama neseniai išgyventais vienos partijos valdymo ir dviejų žiaurių diktatūrų valdymo atsiminimais, išeivijos visuomenė pati bodėjosi politika bei jos procesais ir lengvai leidosi užgožiama gražiais žodžiais, šūkiais ar idėjomis.

Krikščionių demokratų ar dar vienos ar kitos organizacijos pastangos, deja, iki dabar neturėjo reikiamo atgarsio. Tačiau būdinga, kad aliarmuojantis balsas ir kartu prasmingas nusitarimas kreipti tinkamą dėmesį į jaunimo politinį sąmoningumą kaip tik atėjo iš pačio jaunimo — jo IV-jo kongreso. Tai džiugus ir sveikintinas reiškinys.

Nemažesnė akcija buvo ir tebėra išvystyta ir prieš politines grupes, jų veiklą, politikoje dirbančius žmones ar spaudą. Kovota ir kovojama įvairiausiomis priemonėmis, dažnai kovos įkarštyje paaukojant siekiamam laimėjimui ir logiką, ir etiką.

Ši sąmoninga akcija per tris dešimtmečius buvo lygiai išsamiai diskutuota ir spaudoje ir susirinkimuose. Nebėra reikalo šiuo momentu nei atskirų mūšių, nei kovos momentų kartoti. Prie šios temos grįšime truputį vėliau.

Trečioji nuoslyda, kuri skaudina visuomeninį išeivijos

kūną — tai Bendruomenės supolitinimas.

Aš noriu šioje vietoje pastebėti, jog buvau ir tebesu Bendruomenės idėjos šalininkas. Tokios Bendruomenės, kokia ji buvo sukurta ir kokia ji buvo savo prigimtimi mums atskleista: visuotina žmonių apimties, bet ne darbų atžvilgiu. Aš maniau ir manau, kad visas būrys jos vadovų anksčiau ir dabar, sąmoningai ar ne, nesuprato jos esmės. Iš čia kilo ir kyla visa eilė jos problemų, kurių viena ir yra jos supolitinimas.

Ar Bendruomenė nori ar ne, dalyvavimas laisvinimo darbe ir dargi jam vadovavimas yra iš esmės politinis veikimas, prieš kurį taip griežtai pasisakė Bendruomenės kūrėjas ir kurio nebuvimu taip didžiuojasi Bendruomenės vadovai. Gi Bendruomenė jau eilę metų dėjo pastangas perimti politinę laisvinimo vadovybę į savo rankas, o su visuomeninių reikalų komisija padarė ir visai konkretų žingsnį.

Taigi Bendruomenės supolitinimas dabar vykdomas daug greitesniu tempu, nors politikos vardo dar ir dabar bijomasi. PLB pirmininkas savo pasikalbėjime "Drauge" 1979 m. gruodžio 5 d. taria, kad "PLB V-sis seimas 1978 m. Toronte nutarė ir PLB pavedė sudaryti PLB Visuomeninių reikalų komisiją politiniams reikalams."

Tačiau ir anksčiau Bendruomenė aktyviai dalyvavo politikoje tiek lietuviškoje, tiek amerikietiškoje. Ne vienas aukštas jos pareigūnas ne vieną kartą aktyviai veikė tai vienoje tai kitoje amerikinėje partijoje. Tai buvo mažų mažiausiai meškos patarnavimas bendrinei organizacijai, kuri buvo sukurta ant grynai antipolitinių pagrindų.

Čia būtina bent pora žodžių apie Bnedruomenės prigimtines veiklos ir apimties ribas.

"Draugas" anksčiau minėtame interview vadina visuomeninių reikalų komisiją "politine institucija" ir klausia PLB pirmininką apie jos kūrimo teisinį pagrindą. Atsakymas — pagal PLB konstituciją PLB seimas reiškia lietuvių tautos ryžtą... PLB V seimas Toronte 1978 m. nutarė ir PLB valdybai... ir t.t.

Taigi teisės ir teisėtumo šaltinis yra pačios PLB susikurta konstitucija. Iš esmės gi, PLB yra visuomeninės-bendruomeninės prigimties organizacija, sukurta VLIKo, apjungti visus išeivijos lietuvius. Anot šviesios atminties prelato Mykolo Krupavičiaus: "ji sukurta išeiviams lietuviams, išmėtytiems po platųjį pasaulį... Lietuva rūpintis jai tenka atsi-

tiktinai... PLB turi du tikslus... pagrindinį ir atsitiktinį. Pagrindinis — išlaikyti lietuviuose lietuvybę..." (1) Tai PLB kūrėjo žodžiai. Tiesa, jis manė, kad mūsose sąlygose atsitiktinis tikslas gali būti net svarbesnis už pagrindinį, bet PLB pagrindiniu uždaviniu jis laikė lietuvybės išlaikymą.

PLB yra apspręsta lietuviškumo, visuotinumo, atvirumo, demokratiškumo, bet lygiai ir išeiviškumo bei kultūrinės srities. PLB yra iš išeivijos ir išeivijai.

PLB tad nebuvo ir nėra nei pašaukta, nei paskirta, nei įpareigota atstovauti politinę tautos valią ir vadovauti laisvųjų lietuvių laisvės kovai ir darbams. To nepakeičia ir kai kurie PLB vadovų kartais gal tik iš kiek perdėto entuziazmo tariami pareiškimai esą LB tai tauta, ar visai neseniai girdėtas esą pavergtos Lietuvos lietuviai turi paklusti PLB vadovybei.

Mykolas Krupavičius kitoje vietoje sako: "PLB organizacija ateina ne esamos tvarkos ir esamų draugijų keisti, bet tik jų veiklos paremti, papildyti ir apvainikuoti kaip bendra visų lietuvių organizacija. PLB savo apimties atžvilgiu yra visuotinė, nes apima visus lietuvius, bet darbo atžvilgiu ji nėra visuotinė, nes neperims tų darbų, kuriuos dirba draugijos. Kas daroma draugijų, to neprivalo daryti lygiagrečiai PLB organai".[2]

Ir toliau: "PLB neprivalo griauti esamos organizacinės sistemos ir pačių organizacijų, nes ji nėra jokia superorganizacija."[3]

Ir vėl: "Taip elgiasi tik totalinė valstybė, o ne PLB, kuri yra demokratišku turiniu ir metodais. PLB įims tik tokias organizacijas, kurių tikslas yra lietuvybė."[4]

LB Amerikoje kūrėjas prelatas Jonas Balkūnas, PA, irgi kalba apie laisvės kovos *rėmimą*. Tą patį sako ir JAV LB 1951.XI.18 Aktas ir JAV LB 1952.III.6 LOKo priimtieji laikinieji nuostatai. Tą jis yra pareiškęs "Į Laisvę" žurnale Nr. 66(103). Jis ten pat kalba ir apie praktišką darbų pasidalinimą.

Prelatas Krupavičius savo "Lietuviškosios išeivijos" veikale dar išsamiau gilinasi ir ryškina politinio tautos atstovavimo mandato problematiką: "Lietuva nėra formaliai įgaliojusi išeiviją atstovauti jos reikalus laisvuose kraštuose. Bet tai nereiškia, kad tiems uždaviniams ji neturėtų jokių įgaliojimų. Tuos įgaliojimus tauta jai suteikia, pasakyčiau, tacitu consensu — tyliu sutikimu."[5]

Toliau garbusis mūsų valstybininkas kalba jau visai ad rem: "LB ar išeivija apskritai gal galėtų (iš tikrųjų turėtų) tokiu madatu pasinaudoti, jei nebūtų VLIKo. Latviai ir estai taip pasinaudojo. Lietuviai turi VLIKą. Jis analogus prancūzų nacionaliniam komitetui ar lenkų ir čekoslovakų ir kaip toks yra tarptautinės teisės sankcionuota institucija."[6] Apie tai daugiau — iš ankstyvesnio rašinio apie VLIKo-PLB sąveiką.

"Vyriausiasis Lietuvos Išlaisvinimo Komitetas yra politinis organas, sukurtas tautos politinę valią reiškiančių politinių partijų-grupių ir rezistencinių-kovos organizacijų dar pavergtoje Lietuvoje. Politinės grupės ir okupacijos sąlygose atsiradę politinio pobūdžio kovos organizacijos laisvu ir bendru sutarimu *deponavo* VLIKe savo turimą galią atstovauti politinę valią. Todėl VLIKas yra *autentiškas* visos tautos *politinės valios reiškėjas*, jai pačiai to negalint — jos suverenumo vykdymui esant laikinai sutrukdytam. Tokia savo prigimtimi VLIKas prisistatė tautai ir tokį tauta jį priėmė. VLIKo mandatas buvo dargi pakartotinai atnaujintas, jau jam reziduojant už Lietuvos valstybės ribų.

VLIKas tad savo esme yra grynai politinės prigimties institucija, turinti griežtai apribotą veiklos sritį ir neribotą mandatą ir galią *atstovauti* politines pavergtos tautos aspiracijas bei *vadovauti* laisvės kovai. VLIKas veikia lietuvių bendrijoje, bet jis *nėra* iš išeivijos ir nėra jos apspręstas. Jo šaknys yra politinėje lietuvių bendrijoje (politinėje tautoje, body politic, Volkstaat) ir jo atsakomybė yra tik tai bendrijai, kuri šiandien negali nei savo suvereniteto vykdyti nei politinės valios pareikšti. Ši valios galia nėra vien VLIKo privilegija, bet dar svarbiau — labai didelė *pareiga*. VLIKas negali jos atsisakyti, jei ir norėtų. Atsisakydamas ar vienaip bei kitaip modifikuodamas savo mandatą, VLIKas pažeistų savo prigimtį.

Šitokia jo prigimtis apsprendžia ir jo esminius santykius su įvairiomis lietuvių ir svetimtaučių institucijomis bei organizacijomis.

VLIKo-PLB prigimtiniai-esminiai skirtumai išplaukia ne iš vienos ar kitos institucijos valios ar tautos bei išeivijos noro, bet iš tų struktūrinių gelmių, kurios šiuo metu apsprendžia politinio-visuomeninio gyvenimo normas, apsireiškiančias įvairiomis teisės ir tvarkos formomis. Šios normos nėra visuotinės nei laiko nei vietos atžvilgiu, tačiau nėra jos ir vien tik lietuvių kūrinys. Jos būdingos tai žmoni-

jos daliai, kuri daugiau ar mažiau išpažįsta vakarietiškosios demokratijos principus. Ir laiko atžvilgiu jos nėra visuotinės, nes tiek gausi yra praeitis kitokia strukturalizacija, kiek gausi yra ateitis savo kitokiomis galimybėmis. Tačiau tol, kol mūsų politinio-visuomeninio gyvenimo normos plaukia iš vakarietiškosios (krikščioniškosios) demokratijos struktūrinių gelmių, tol tos normos tegali apsireikšti tik tokiomis teisės ir tvarkos formomis, kokios atitinka tas normas. Bet kokios nuokrypos, nekeičiant esminių stuktūrinių normų, volens nolens yra anomalijos, galinčios turėti tik kenksmingas pasėkas. Kitimai struktūrinėse gelmėse gali iššaukti jau visą skalę naujų niuansų ir pagimdyti naujų normų, kurios gali būti lygiai progresyvios, lygiai regresyvios. Štai užgriovus filosofinius-sociologinius-struktūrinius šaltinius, kuriais maitinosi imperialistinė caristinė Rusija, Sovietų Sąjunga sukūrė normas, išplaukiančias iš komunistinės filosofijos - sociologijos - strukturalizacijos šaltinių, tačiau ar tai reiškia Rusijos žmogui, tautai ir valstybei progresą, nesunku šiandien atsakyti. Nežiūrint aiškaus technologinio progreso, regresyvus struktūrinio pasikeitimo charakteris yra lygiai aiškus ir pasireiškiąs tokiomis formomis, kurios žmonijai sukelia tikrą siaubą. Iš kitos pusės, nacionalsocializmui sugriuvus, Vokietijos atsisukimas į demokratiją ir esminė kaita turi neabejotinai progresyvų pobūdį.

Mes pabrėžiame šiuos klausimus, nes manome, kad jie svarbūs. Jau gerokai anksčiau taip manė ir Bendruomenės kūrėjas Mykolas Krupavičius. Štai laiške V. Volertui jis skundėsi, kad LB negina lietuvybės mokyklose ir šeimose.

"Lietuvių Dienose" gi rašė, taip pat šiuo klausimu, 1962 m.: "Bendruomenė deda pastangų ir jau atsidėjusi rengiasi ir VLIKą ir ALTą pasiimti į savo kontrolę."

Taigi dabartiniai įvykiai ir jų autoriai nėra gyvenimo atsitiktinumas, bet sąmoninga akcija, sąmoningas politinis ėjimas, siekis, nežiūrint nei aukščiau tartų perspėjimų, nei šiandien pareikštų minčių.

Kitas Bendruomenės kūrėjas, taip pat jau minėtas prelatas Jonas Balkūnas, PA, rašo: "Kokia mūsų veiksnių vieta pagal jų prigimtį? Sakyčiau tokia pat, kaip buvo pradžioje: VLIKui ir ALTai — laisvinimo (politikos) darbai, BALFui — šalpos barai, o Bendruomenei užtenka darbo iki ausų gelbėti ir stiprinti lietuvybę."[7]

Šiame savo pokalbyje "Dirvoje" prelatas pakartoja ir labai svarbų VLIKo politinio darbo elementą, kuris niekuomet neišleistinas iš akių, būtent, "kad VLIKas turi tautos mandatą, o ne kas kitas..." Nurašyti Vyriausią Lietuvos Išlaisvinimo Komitetą būtų nusikaltimas prieš pavergtą tautą."[8]

Iš tikrųjų tautos mandatas ir yra tasis pagrindinis prigimtinis bruožas, kuris išskiria VLIKą iš visų kitų institucijų/organizacijų ir jį apsprendžia.

Anot prel. M. Krupavičiaus, 1944 m. vasario 16 d. tautai paskelbtoji VLIKo deklaracija suponuoja, kad: (a) VLIKą sudarė veiksniai, kurie yra tautos politinės valios reiškėjai ir vykdytojai, (b) VLIKui paskirtos politinės vadovybės funkcijos ir (c) VLIKui suteiktos kai kurios prezidento ir seimo prerogatyvos".[9]

1945 m. liepos 3 d. įvykęs VLIKą sudarančių grupių atstovų susirinkimas dar daugiau paryškino VLIKo kompetencijas (i.e. laikinoji vyriausybė, konstitucija).

1948 m. liepos mėn. Baden-Baden VLIKo ir krašto rezistencijos atstovų konferencija 1945 m. nutarimą kiek modifikavo. Konkrečiai sutarta taip: "Lietuvos laisvinimo kovai vadovauja —

(a) Krašte — ten susikūręs rezistenciją apjungiąs organas,

(b) Užsienyje — VLIKas ir Vykdomoji Taryba, kurioje esamose sąlygose vykdo Lietuvos valstybės valdžios funkcijas."[10]

Prelatas Krupavičius toliau rašo, kad 1950 m. XI.28 Lietuvos Rezistencijos Vyriausias Organas Baden-Badeno susitarimą principe patvirtino. Iš tikrųjų principe šis susitarimas nėra nustojęs galios ir šiandien.[11]

"New Yorke susirinkę VLIKą sudarančių grupių atstovai 1952 m. birželio 7 d. vieningai konstatavo, jog 'VLIKas savo prigimties ir savo funkcijų atžvilgiu mūsų suprantamas taip, kaip jį mūsų atstovaujamos grupės suprato 1944 m. vasario 16 d. deklaracijoje ir vėlesniuose savo susitarimuose, lygiai kaip ir VLIKo susitarime su krašto rezistencijos atstovais'."[12]

VLIKą sudarančios grupės ir rezistenciniai sąjūdžiai ir po to tam tikromis progomis iki šių dienų yra šį principinį nusistatymą pakartoję, kaip yra jį pakartojęs ir pats VLIKas.

Kiek anksčiau citavau prel. M. Krupavičiaus labai svarbią pastabą apie VLIKo analogiškumą buvusiems prancūzų, lenkų, čekoslovakų nacionaliniams komitetams II-jo pasauli-

nio karo metu. Visi jie buvo tarptautiniai pripažinti, ir su jais skaitėsi kaip su jų pavergtų kraštų teisėtomis atstovybėmis. Šiuo klausimu išsamias ir definityvias studijas yra paskelbęs ALTo centro valdybos pirmininkas dr. Kazys Šidlauskas.[13]

Jau 1917 metais buvo sukurtas tautinių komitetų pripažinimo precedentas, kai tų metų rugsėjo 20 d. Prancūzijos vyriausybė pripažino Lenkų Tautinį Komitetą Paryžiuje esant "lenkų oficialia organizacija." 1917 m. lapkričio 10 d. JAV vyriausybė suteikė šiam komitetui panašų pripažinimą. Tos pačios JAV 1918 m. pripažino Čekoslovakų Tautinę Tarybą Paryžiuje, kuriai pirmininkavo T.G. Masarykas, "de facto karą vykdančia vyriausybe, turinčia galią tvarkyti čekoslovakų karinius ir politinius reikalus."[14]

1939 m. lapkričio 14 d. Prancūzijos vyriausybė pripažino, kad čekoslovakų tautinis komitetas Londone yra kvalifikuotas atstovauti čekoslovakų tautai.

1941 m. liepos 31 d. JAV vyriausybė užmezgė formalius santykius su Čekoslovakijos laikinąja vyriausybe Londone.

Pagaliau gen. de Gaulle Tautinis Komitetas taip pat buvo pripažintas visos eilės valstybių kaip teisėtas prancūzų tautos interesų atstovas.

Kiek ilgėliau užtrukau kalbėdamas apie tąsias tris nuokrypas, kurios, mano galva, yra neeilinės reikšmės ir svarbos mūsų visuomeninių santykių vystymuisi, o ir apskritai išeivijos gyvenime. Nesunku suvokti šių reiškinių neigiamą poveikį tiek visuomeniniam, politiniam darbui, tiek jaunimo auklėjimui, ypatingai politiniam lavinimui, tiek Lietuvių Bendruomenei čia Amerikoje ir kituose kraštuose bei jos veiklai. Mes šį poveikį jautėme anksčiau, jaučiame ypatingai dabar, kai šios iškrypos mažiau švelninamos kantrumu ir sąmoningomis bendradarbiavimo sąlygomis.

Ilgėliau užtrukau ir prie VLIKo klausimo; jis yra raktinis. Tačiau, kaip anksčiau sakiau, man šiandien rūpi daugiau, negu tik aiški VLIKo prigimtis ir jo mandatas bei tasis nesunkiai suvokiamas nuokrypų poveikis. Nuokrypos ir apskritai pairę visuomeniniai santykiai savyje slepia, mano giliu įsitikinimu, daug gilesnes ir aštresnes problemas. Jau kuris metas kai šiame visuomeniniame klaidžiojime jaučiamas *sąmoningos demokratijos ir politikos nukrikščioninimo pastangos.*

Tai Vakarų civilizacijos masto fenomenas, nelenkiąs jo-

kios tautos, politinės bendruomenės, valstybės ar tarptautinės institucijos.

Šio fenomeno, šių pastangų šaknų reikia ieškoti ne lietuviškame dirvožemyje. Greičiau, tai Vakarų kultūros nudvasėjimo apskritai ir amerikiečių nukrikščionėjimo specialiai išdava. Tai išsikvėpusio materializmo, pragmatizmo, ateistinio liberalizmo pėdos krikščioniškoje dirvoje.

Kova prieš krikščioniškai inspiruotas demokratines institucijas, krikščionybės principų paisančias politines doktrinas bei politines partijas, deja, nėra nauja, kaip nėra nauja ir neatlaidi kova prieš pačią krikščionybę.

Dar praeitame šimtmetyje didysis Popiežius Leonas XIII pastebėjo, jog "neleista dvejopai elgtis, vienaip privačiame, kitaip viešajame gyvenime, gerbiant Bažnyčios autoritetą privačiai ir jį atmetant viešumoje."[15]

Leonas XIII toliau sako: "Noras valstybę padaryti svetimą religijai ir viešuosius reikalus tvarkyti nepaisant Dievo, lyg jo nebūtų, tai beprotiška, net pagonių tarpe nematyta drąsa."[16]

Šiandien ši kova nėra ne tik sumažėjusi, bet kai kuriais atvejais net suintensyvėjusi.

Šviesios atminties Popiežius Jonas XXIII labai teisingai pastabėjo, jog "mūsų laikui nėra būdingesnės paikybės kaip absurdiškas mėginimas sukurti tvirtą ir klestinčią laikinąją santvarką, atskiriant ją nuo Dievo..."[17]

Gerasis popiežius toje pačioje enciklikoje skundžiasi, kad "kai kurie (žmonės) nesvyruodami neigia buvimą moralinio kodekso — transcendentinio, nelygstamo, visuotinio, visus lygiai saistančio."[18]

Dabartinis Popiežius Jonas Paulius II gi sako, jog "žmogus negali atiduoti savęs ar vietos pasaulyje, kuri jam priklauso; jis negali tapti daiktų vergu, ekonominių sistemų vergu, gamybos vergu, ar savo pačio gaminių vergu. Grynai materialistinė civilizacija pasmerkia žmogų šitokiai vergijai net ir tuomet, kai tai įvyksta neturint intencijų, o priešingai — pačius geriausius norus."[19]

Moderniosios amerikiečių visuomenės nusisukimą nuo savo gyvybinių šaltinių dramatiškai dokumentuoja ir įdomiai pateikia kun. Antanas Paškus savo straipsnyje "Amerika Dievų rinkoje"[20]. Jį perskaičiau tik šį referatą beveik pabaigęs.

Trečiame skyriuje kun. Paškus rašo, kad, "jei Amerikos respublika naujų amžių tvarką regėjo krikščioniškos pasaulė-

žiūros šviesoje, tai jos gyventojai sėmėsi sau įkvėpimo pačiuose krikščionybės šaltiniuose." (73 psl.) Bet jau toliau autorius skundžiasi, kad "nūdien tos viešosios) institucijos elgiasi taip, lyg visa Amerika būtų agnostikė, nors apie 90% jos gyventojų tiki Dievą. Antai viešose auklėjimo-mokymo įstaigose nebeliko vietos nei religijos dėstymui, nei maldai, nei giesmei."[21]

Kun. Paškus mato ir gilesnes šio susvetimėjimo, nureligėjimo priežastis bei vis kitokius simptomus. Jis teigia, jog šiandien komunikacijos priemonės, perėmę dvasiškijos pareigas, "mus atsargiai įtaigoja, kad antgamtinė-sakralinė dimensija nėra reikalinga ar net žalinga bendruomeniniame gyvenime... Laukiama, kad tikintysis viešame gyvenime nesielgtų kaip tikintysis, kad jis savo įsitikinimus paliktų savo sąžinei — namuose už pečiaus."[22]

Nenuostabu, kad šis "slinkimas į sekuliarinį humanizmą"[23] 1973 m. išsirutuliojo į vadinamąjį antrąjį manifestą (pirmasis — 1848 m. Markso). Jame "humanistai išdėstė savo tikėjimą į žmogų be Dievo. Pasak jų, religijos, skelbiančios tikėjimą į Dievą,.. darančios žmonėms daug žalos... Moralinių vertybių šaltiniu esąs pats žmogus, jo gyvenimo patirtis, o ne Dievas, kuris iš viso neegzistuojąs... Šis antrasis, humanistų manifestas pasirodė piktas religijos kritika, miglotas savo tikslais, subtilus savo veikla."[24]

Lygiai nenuostabu, kad, "atsipalaidavęs nuo krikščioniško gyvenimo gairių, viešasis šio krašto gyvenimas nukrypo į tuščią legalizmą ir beturininę laisvę."[25]

Amerika iki šių dienų nėra išsprendusi nei savo antikatalikiškumo, nei išsivadavusi iš jo apraiškų. Taip teigia Michael Schwartz, Katalikų Religinių ir Civilinių Teisių Lygos direktorius.

Schwartzas sako, kad "šios nuotaikos šiandieninis šaltinis yra sekuliarizmas, kuris yra tapęs vyraujančia bendruomenės filosofija." Esą "sekuliarizmas elgiasi lyg religija nevaidintų jokio vaidmens. Sekuliarizmas taria, žmonėms einant į vidų, palikti religiją prie durų."

Nors su juo nesutinka (ir jį laiko aliarmuotoju) katalikas Newsweek religijos redaktorius Kenneth L. Woodward, jis pats, savo ruožtu, antikatalikiškumu kaltina Planned Parenthood, Americans United for Separation of Church and State ir the American Civil Liberties Union.

Woodward lygiai mano, kad antikatalikiškos pakraipos

daugeliu atvejų yra ir New York Times, nors ir nebūtinai visuomet sąmoningai.

Tokios "fasadinės ar paradinės krikščionybės"[26] pavyzdžių gausu. Jų pilna Jungtinių Tautų sprendimuose ar atsakymuose daryti sprendimus; tarptautinėse institucijose ir jų tarpusavio santykiuose ir t.t.

Ekonominis determinizmas viešpatauja tiek Bonnos, tiek Paryžiaus aukštosiose politinėse kanceliarijose. Tiek vokiškoji Rytų politika, tiek prancūziškasis nuideologintas Ecole Polytechnique brandintas technokratizmas kaip tik čia susiliečia su marksizmu, kuris lygiai garbina ekonominį determinizmą, bet kuris, žiūrėdamas pro tuos pačius akinius, mato visiškai priešingą rezultatą. Vakariniai deterministai tiki, jog Kremliaus vienminčiai kelio gale išvirs į liberalus, todėl reikia jiems padėti, užuot su Kremlium kovojus. Klausimas — kas bus, jei atsivertimas neįvyks?

Klausimas labai rimtas, nes neįvertinti sovietinių politinių ir ideologinių pajėgų yra mažų mažiausiai neišmintinga. Greičiau pavojinga, nes istoriškai nepagrįsta. Neįvertinimas turi tendenciją migdyti ir užliūliuoti. Sovietai gi labai budrūs.

Lietuviuose ši kova, šis susvetimėjimas daugiau reiškiasi ne atvira grumtim ar išsišokančiu priešiškumu, kiek visų pirmiausiai primityvizmo ir savęs pervertinimo apraiškomis. Ribojantis tik visuomeninio ir politinio gyvenimo pavyzdžiais, būdinga, kad Lietuvių Bendruomenėj jaučiamas stiprokas diktatūrinis, autokratiškas megalomaniškumas, nors tokios nuotaikos ir formos geriau tiktų laikotarpiui prieš antrąjį pasaulinį karą negu dabarčiai.

Apie šį fenomeną kalbėdamas,[27] Leonas Raslavičius visai teisingai stebisi, kaip jis sako, "nosių rietimu" ir "pranašumo kompleksu". Reikalas gi lietė "nesusipratimus šokių šventėje", iš kurių kilo "neapgalvoti politinio pobūdžio pareiškimai". Trumpai — reikalavimas, kad Baltieji Rūmai dalyvautų lietuvių renginiuose, o taip neatsitinkant, reikalavimas, kad prezidentas lietuvių atsiprašytų.

Tokio šiurkštumo, politinio nesusigaudymo, primityvizmo pavyzdį iškelia net ir amerikiečių laikraštis taip pat ryšium su praėjusia dainų šventė.[28] Kaip informuoja "Naujienos" (1980 m. rugpiūčio 16 d.) "First Lady Rosalyn Carter was the victim of a bum rap at the Lithuanian Folk Dance Festival Sunday..." užtai, kad neatvyko į šventę. Amerikiečių

laikraštis stebisi tokiu išpuoliu, nes esą R. Carter iš anksto pranešusi, kad atvykti negalėsianti.

Dar daugiau šiurkštumo ir politinės nuovokos stokos parodė tie veikėjai, kurie Helsinkio akordų kritiką pavertė žiauriausia JAV prezidento ir valstybės sekretoriaus kritika. Dar daugiau: į žiauriausią Popiežiaus Pauliaus VI ir apskritai Vatikano kritiką. Kai kurių elgesys prilygo necivilizuotos tautelės vadukų "diplomatijai".

Tokių poreiškių nereta. Kartais atrodo, kad mūsuose kasdien vis gausėja "atsitiktinių politikų ir pripuolamų krikščionių" arba "krikščionių be charakterio ir be civilinės drąsos".[29]

Menasi šviesios atminties vyskupo Brazio žodžiai: "Kas manytų, kad bendrajam katalikiškam ar lietuviškam reikalui galima pasitarnauti užgaunant teisingumą, teisybę ir meilę, tas težino, kad jo veiksena tebėra pagoniška, kad jo katalikiškoji sąmonė dar tebemiega."[30]

Šiuos pavyzdžius miniu ne atsitiktinai. Giliai tikiu, kad lietuvių visuomeninis ir politinis gyvenimas ir jo demokratinės formos nebūtų taip dažnai ir skaudžiai žeidžiamos, jei nebūtų iš visur sąmoningai ar nesąmoningai anos krikščioniškos inspiracijos gaivios jėgos, toji "... krikščionybės dvasia, (kuri) duoda politikai tą minties giedrumą, aiškumą ir veikimo saiką, kuris valstybes apsaugo nuo nesusipratimo lengvai gimdančio neteisybę, skriaudą".[31]

Mūsų visuomeninių ir politinių problemų išsprendis — nuolatinis atsivėrimas gaiviai krikščioniškai inspiracijai, tyrajam Evangelijos pažadui.

"Kiekvienai kultūrai ar tautai reikalingas dvasinis šaltinis, iš kurio plauktų bendrieji tikslai ir bendrosios gyvenimo normos. Ligi šiol vakarietiškoji civilizacija maitinosi krikščionybės dvasia. Mat krikščioniškoji pasaulėžiūra, o ne kokia kita, yra Vakarų kultūros šaknys. Vadinasi, tik iš jos gali tekėti kokio nors dvasinio atgimimo energija. Šios tikrovės sąrangoje bandyti medžio šaknis pakeisti kitomis yra tas pats, kaip tą medį sunaikinti."[32]

Tik "krikščionybė nuteikia žmones socialinės bendruomenės gyvenimui. Ir šeimos ir bendruomenės naudai krikščionybė atneša laisvai prisiimtos drausmės papročio dovaną."[33]

Tik krikščionybė visiems laikams pakeitė ir demokratiją bei politiką. Jacques Maritain sako: "Demokratinis pasistūmėjimas pasireiškė istorijoje kaip evangeliškosios inspiracijos manifestacija laiko tekmėje."[34] Ir toliau: "demokratinė

dvasia netik kyla iš evangeliškosios inspiracijos, bet be jos negali išsilaikyti."[35]

Henri Bergson gi rašo: "Demokratija iš esmės yra evangeliška, o jos variklis yra meilė."[36] Ir toliau: "demokratija savo esme yra evangeliška."[37]

Įsidėmėtina Maritaino mintis: "Pasaulinio politiniam gyvenimui ir civilizacijos išsprendimui nesvarbu, kad krikščionybė būtų susieta su demokratija ir kad krikščioniškasis tikėjimas verstų kiekvieną tikintįjį būti demokratu; svarbu yra, kad demokratija būtų susieta su krikščionybe ir kad demokratinis reiškimasis veiktų žmonių istoriją, kaip kad ją veikia evangeliškoji inspiracija."[38]

Krikščioniška pasaulėžiūrinė politika yra svarbi, kai eina klausimas apie negimusios gyvybės žudymą, apie eutanaziją, apie gyvybės pradžią laboratorijose, apie valstybės finansavimą abortų neturtingoms ar turtingoms būsimoms motinoms, apie valstybės ir teismų kišimąsi į šeimos ir vaikų auklybos reikalus, apie ginklavimosi morališkumą ar nemorališkumą, vartojimą ar nevartojimą atominių ir branduolinių ginklų, mokesčių filosofiją ir sistemą, ypač kai tokia sistema liečia šeimas, privačias mokyklas ir t.t. Lygiai yra svarbi, kai kalbame ir reikalas liečia socialinę šalpą, šeimos aptartį, jos paramą, sveikatingumo klausimus, finansų prioritetus ir pan.

"Humanistinės politikos filosofija: asmens nepažeidžiamos teisės, lygybė, tautos politinės teisės, t.y. suponavimas, kad kiekvienas režimas turi tautos pritarimą ir valdantieji valdo kaip tautos įgaliotiniai." Pagal šią filosofiją "politinė veikla yra per excellence civilizacijos ir kultūros veikla."[39]

Krikščionybės ir politikos santykį giliai ir prasmingai išsako Francois de la Loe. Pagal jį: "Dievo politika neturi jokio kito tikslo, kaip neapykantą perdirbti į meilę."

"Dieviškoji politika negali pasitenkinti tuo krikščioniškuoju liberalizmu, kuris pripažįsta privačią moralę be viešosios moralės, religiją be religinio gyvenimo, tikėjimą be darbų. Krikščionybė politikai duoda ne vien tik savo kryptį ir impulsą, bet ji suteikia jai taip pat ir tą pilnatvės džiaugsmą, kurį junta tas, kuris slaptoje savo sąžinės darnoje bendradarbiauja Dievo kūryboje."[40]

Iš kitos pusės: "politika be Dievo yra politika be teisingumo.., (nes) visuomenė, kuri nebijo Dievo yra pasmerkta bijoti žmogaus."[41] "Niekais nuėjo tiek bandymų daugelio filosofų ir valstybių vyrų, norėjusių pasitikėti tik savo išma-

nymu ir priklausyti tik nuo savęs... Laicizmas nėra neutralumas.[43] Laicizmas yra pirminė apostazijos forma."[44]

Galiausiai kaip žmonės, taip ir tautos bei valstybės yra pastatytos prieš didįjį kosminį klausimą: kur ir kokiu keliu? Kur glūdi visos tvarinijos prasmė? Koks galutinis istorijos tikslas? Kokiu keliu į jį eitina? Nelengva į šiuos klausimus atsakyti žmogui, dar sunkiau visai tautai. O vis dėlto mes nesame palikti vieni. Mums yra atskleista ir Velykų paslaptis ir Kalno Pamokslo amžinosios tiesos. Mums yra atverti Gerosios Naujienos šaltiniai ir parodytas kelias. Mums yra siūloma pagalba ir pažadėtas laimėjimas. Mums apreikštas tiesos grožis ir klaidos tragedija. Degančio Krūmo liepsna ir Avinėlio Kraujas išsemia ir žmogų, ir tautą, ir valstybę.

Su didžia viltimi ir giliu troškimu pakartotinai siūlau persunkti lietuviškąją politiką krikščionybės dvasia. Persunkti valstybinę sąmonę Dievo valstybės dvasia. Persunkti tautos misiją apaštališko tikėjimo dvasia. Apvaisinkime savo idėjas Evangelijos dulkėmis, nes kas gali būti prasmingesnio kaip bendradarbiavimas Dievo kūryboje. Ne kas kitas, tik krikščionybė yra toji istorinė energija, kuri keičia žmonių širdis ir tautų veidą. Golgotos kryžius atpirko ne tik žmones, bet ir tautas bei valstybes. Politiką ir kultūrą, ekonomiką ir įstatymus. Maritainas taria, kad, "pasiremdama evangeliškosios inspiracijos tyliu darbu, profaniškoji sąmonė suprato, jog politinė sritis ir kūno bei kraujo reikalai, priklausą cezariui, vis dėlto privalo būti palenkti Dievui ir teisingumui."[45]

Perneškime Kalno Pamokslo išmintį į žemės slėnių skurdą, vargą ir neteisybę. Lietuviškosios demokratijos medį tvirtai įsodinkime į evangeliškąją dirvą, nes juk, anot to pačio Maritaino, "bendruomeninio gyvenimo, vadinamo demokratija, ir formos ir idealo, esmingiausias principas kyla iš evangeliškosios inspiracijos ir be jos negali išsilaikyti."[46]

Pati laisvė — tiek žmonių, tiek tautų, tiek valstybių — yra konsekruota krikščionybės šventa dvasia. Tik krikščionybė jai suteikė amžinatvės dimensiją ir meilės galią. Kaip tik todėl tik krikščioniškoj laisvėj ir teisingasis ir klystantysis yra broliai. Tik krikščioniškoje valstybėje ir turčius ir elgeta, ir vyras ir moteris, ir katalikas ir netikintis, ir šventasis ir nusidėjėlis, yra Dievo vaikas ir pilnateisis pilietis. Tik krikščioniškoj valstybėj gali žydėti ir prasmingas pliuralizmas, ir broliškas solidarumas, ir taurus individualumas taikioj ir kūrybingoj sintezėj, užtikrinančioj tiek žmogui, tiek

valstybei pačias geriausias sąlygas siekti asmeninės laisvės bei viešojo gėrio.

Tik krikščionybe pulsuojanti valstybinė politika gali būti prasmingos vienybės, broliško solidarumo ir teisingo, nuoširdaus individualumo bazė tiems, kurie, paaukoję jai savo jėgas ir talentus, siekia viešojo gėrio, tarnaudami valstybei, o kartu ir žmogui.

Pagaliau tik krikščionybė teikia ir žmogui ir valstybei tą šventą kuklumą, kuris niekuomet neleidžia jiems savintis neklystamumo aoreolės. Krikščionio vardas nėra išminties sinonimas, nežiūrint kaip jis būtų vartojamas. Tačiau nebūtinai išminties savininkais yra ir tie, kurie amžinuosius krikščionybės principus, tą žmogiškosios kūrybos maistą, mano išskirti iš vienos ar kitos kūno dalies. Klydimo galimybė yra giliai žmogiškas bruožas, ir niekas nėra nuo šios galimybės apsaugotas. Krikščionybė yra niekuomet negęstantis švyturys, teikiąs išminties šviesą ir žmonėms, ir tautoms, ir valstybėms.

Demokratijos ir politikos nukrikščioninimo pastangos savyje slepia įvairių nelengvai numatomų kliūčių ir žabangų. Prieš jas pastačiau krikščioniškosios kultūros grožį, gėrį ir prasmę. Nes iš tikrųjų "valstybės neutralumui bus teisingas atsakymas — Dievo neutralumas. Negalima įsivaizduoti, grindžiant tatai paprastu protu, kad Dievas sutiktų būti nieku, kada jo autoritetas nepripažįstamas, kada jo globos atsisakoma, o kartais net jo buvimas neigiamas. Šiurpi yra ta valanda, kada prasideda Dievo streikas."[47]

* Dviejų referatų santrumpa.

Išnašos:

1 Cituota iš PLB valdybos išleisto Jaunimo Metų — 1966 kalendoriaus.
2 PLB Keliu, 23 psl. Cituota iš P.M. straipsnio "Prel. Mykolas Krupavičius ir PLB", Tėvynės Sargas Nr. 2/38.
3 Ten pat, 24 psl.
4 Ten pat, 25 psl.
5 "Lietuviškoji Išeivija", 33 psl.
6 Ten pat.
7 "Dirva", Nr. 44, 1979 m. lapkričio 8 d., 9 psl.
8 Ten pat.
9 Žr. Prel. M. Krupavičius, "VLIKo — St. Lozoraičio santykiai", Tėvynės Sargas.
10 Ten pat.
11 Ten pat.

Nuosavybė
Biblio...

12 P. Vainauskas, "Lietuvos laisvinimo bare", Tėvynės Sargas, 1954 m. Nr. 1(11), 183 psl.
13 "Pavergtosios tautos atstovavimas", Tėvynės Sargas, 1962 m. Nr. 1(21) ir Supreme Committee for Liberation of Lithuania as Representative of Lithuanian National Interests, Twenty Years Struggle for Freedom of Lithuania, Juozas Audėnas, Editor, New York, N.Y. VLIK.
14 Dr. K. Šidlauskas, "Pavergtosios tautos . . ."
15 Cituota iš Francois de la Noe, Christianisme et Politique, Krikščionybė ir Politika, Tėvynės Sargas, 1948 m. Nr. 4, 262 psl.
16 Ten pat.
17 Mater et Magistra, lietuviškasis vertimas, LKK leidinys, 1962 m. 64 psl.
18 Ten pat, 60 psl.
19 Pirmoji Jono Pauliaus II enciklika Redemptor Hominis, 1979 m. kovo 4 d.
20 Žr. "Aidai", 1980 m. Nr. 1 ir 2.
21 Ten pat, 73 psl.
22 Ten pat.
23 Ten pat.
24 Ten pat, 73-74 psl.
25 Ten pat, 77 psl.
26 F.N. "Krikščionybė ir politika", Tėvynės Sargas, Nr. 2-3, 1947 m. 163 psl.
27 Laiškas "Draugui", 1980 m. liepos 11 d.
28 Chicago Sun Times, 1980 m. liepos 8 d.
29 F.N. "Krikščionybė . . .", 163 psl.
30 Enciklikos Mater et Magistra mintys ir gairės, Čikaga, 1962 m. 109 psl.
31 F.N. "Krikščionybė . . .", 1948, 269 psl.
32 Ant Paškus, "Amerika Dievų rinkoje", Aidai, Nr. 2, 1980 m. 77 psl.
33 F.N. "Krikščionybė . . .", 165 psl.
34 Jacques Maritain, "Krikščionybė ir demokratija", Tėvynės Sargas, Nr. 2-3, 1947 m. 156 psl.
35 Ten pat.
36 Ten pat.
37 Ten pat.
38 Ten pat, 1947 m. Nr. 1, 19 psl.
39 Ten pat, Nr. 2-3, 156 psl.
40 F.N. "Krikščionybė . . .", 264-265 psl.
41 Ten pat, 263 psl.
42 Ten pat, 262 psl.
43 Ten pat, 262 psl.
44 Ten pat.
45 Maritain, 1847 m. Nr. 1, 22 psl.
46 Ten pat, 18 psl.
47 Francois de la Noe, Christianisme et Politique, Paris, 1948.

MAIRONIS
1962 - 1932

J. VARNAS

"Maironis" yra nuo 1891 metų Jono Mačiulio pasirašomas slapyvardis, tapęs antrąja poeto pavarde. Maironis daug plačiau buvo ir yra žinomas negu Jonas Mačiulis. Savo kūryba jis padarė nepaprastą įtaką lietuvių tautiniam atgimimui. Labai plačiai skaitomais bei deklamuojamais eilėraščiais ir poema "Jaunoji Lietuva" jis pagreitino lietuvių tautinio atgimimo raidą.

Laikome dėkinga proga šio žurnalo puslapiuose prisiminti tą didelį tautos vyrą 50 metų nuo jo mirties sukakties proga.

1. Maironio gyvenimas

Maironis gimė 1862 metų spalio 21 d. Pasandravio dvare, Šiluvos vls., Raseinių aps. 1873-1883 mokėsi Kauno rusiškoje gimnazijoje. 1883 m. buvo įstojęs į Kijevo universiteto istorijos-filologijos fakultetą studijuoti literatūros. Bet, nepatenkintas literatūros paskaitomis, pasitraukė iš universiteto, nė metų jame neišbuvęs. 1884-1888 mokėsi Kauno kunigų seminarijoje. Ją baigęs, aukštuosius teologijos mokslus 1888-1892 ėjo Petrapilio dvasinėje akademijoje. Už mokslinį darbą "De iustitia et iura" gavo magistro laipsnį. 1892-1894 profesoriavo Kauno kunigų seminarijoje. 1894-1909 buvo Petrapilio dvasinės akademijos inspektorius ir moralinės teologijos profesorius. Nuo 1909 metų iki mirties buvo Kauno kunigų seminarijos rektorius. Įkūrus Kauno universitetą, Maironis-Mičiulis buvo jame teologijos-filosofijos fakulteto moralinės teologijos profesorius. Tapęs Kauno seminarijos rektorium, jis ją visiškai sulietuvino.

Greta mokslinio darbo, Maironis buvo Mogiliavo vyskupijos garbės kanauninkas, Žemaičių vyskupijos kapitulos prelatas, Vytauto Didžiojo universiteto literatūros garbės daktaras, Apaštališkojo Sosto prelatas. Mirė 1932 m. birželio 28 d. Palaidotas prie Kauno bazilikos.

Maironio kūryba

Maironis pirmąjį savo eilėraštį "Lietuvos vargas" St. Zvalionio slapyvardžiu išspausdino 1885 m. "Aušros" 7-8

nr. 1895 m. Tilžėje buvo išleista St. Garnio slspyvardžiu pasirašyta poema "Tarp skausmų į garbę" ir Maironio vardu poezijos rinkinys "Pavasario balsai". Šį rinkinį vis naujais eilėraščiais papildant, buvo leidžiami nauji jo leidimai. 1926 metais buvo išleistas 6-tas jo leidimas, kurį sudarė 131 eilėraštis. Po poeto mirties ligi šiol dar buvo išleista apie 17 "Pavasario balsų" leidimų.

1895 metais kartu su "Pavasario balsais" buvo išspausdintas libretas "Kame išganymas", kuris vėliau buvo išspausdintas "Tėvynės sarge" ir kartojamas su vėliau leidžiamais "Pavasario balsais". Poema "Tarp skausmų į garbę" buvo 1907 išspausdinta jau kitu, būtent, "Jaunosios Lietuvos", pavadinimu.

1904 metais Maironis išleido lenkiškai parašytą poemėlę "Z nad Biruty", skirtą sulenkėjusiems bajorams atversti į lietuvybę. Satyriškai vaizduodamas bajorijos sulenkėjimą, Maironis išleido poemą "Raseinių Magdė". 1920 m. išleido naują poemą "Mūsų vargai", o 1927 m. libretą "Nelaimingos Dangutės vestuvės".

Be eilėraščių ir poemų, Maironis sukūrė ir tris dideles istorines dramas: "Kęstučio mirtis", "Vytautas pas kryžiuočius" ir "Didysis Vytautas karalius".

Savo poetine bei literatūrine kūryba Maironis sukėlė didelį to meto jaunesniosios kartos susidomėjimą Lietuva. Jis tapo pagrindiniu tautinio atgimimo vadu. Jo kūryba kėlė lietuvių tautinį susipratimą bei tautinį sąmoningumą.

Prie gražiausių Maironio poezijos kūrinių yra priskiriamos ir jo baladės: "Jūratė ir Kastytis" ir "Čičinskas".

Maironio kūryba yra įvairi, ir neįmanoma ją išsamiau aptarti tik pagal jos motyvus. Maironis įėjo į Lietuvos istoriją kaip suvaidinęs svarbų vaidmenį tautos atgimime. Jis įėjo į lietuvių literatūrą kaip iškilus jos kūrėjas, turėjęs nemažą įtaką jo meto ir po jo kūrusiems poetams.

Rūpindamasis tautiniu atgimimu, Maironis suprato, kokį vaidmenį tuo atžvilgiu galėtų suvaidinti didingos Lietuvos praeities pažinimas. Tuo tikslu jis plačiai Lietuvos praeitį panaudojo savo kūryboje — poezijoje ir dramose. Jis pasigedo gero Lietuvos istorijos veikalo ir apsisprendė pats rašyti Lietuvos istoriją. Nors ir nebūdamas istorikas, jis ėmėsi to darbo. Ėmėsi studijuoti tada buvusius Lietuvos istorijos veikalus kitomis kalbomis. 1880-1886 jis parašė Lietuvos istoriją, kuri Stanislovo Zanavyko slapyvardžiu buvo išleista

Tilžėje 1891 metais. Po poros metų buvo tos istorijos taip pat Tilžėje išleistas ir antras leisimas. Tai buvo pirmoji Lietuvos istorija lietuvių kalba. Iki 1911 metų ji buvo naudojama kaip vadovėlis. Jį naudojo ir Maironis seminarijoje, dėstydamas Lietuvos istoriją.

Lietuvos istorijos knyga buvo papildyta ir lietuvių literatūros apžvalga — kursu apie lietuvių rašytojus nuo Mažvydo iki 19-jo amžiaus pabaigos. Seminarijoje Maironis dėstė ir visuotinę literatūrą. Jos kursas "Trumpa visuotinės literatūros istorija" buvo išspausdinta Maironio raštų V tome.

3. Asmenybė

Maironis buvo išaugęs lietuviškoje ir giliai religingoje šeimoje. Susidūrimas su bajoriška aplinka palaikė jame kai kuriuos konservatyviuosius bruožus ir gal sulaikė jį nuo susidomėjimo marksizmu ir naujomis socialinėmis teorijomis. Jis pasisakė nepalankiai apie jaunimą kuris, ištroškęs mokslo, keliauja į šiaurę ir paskum už Marksą rūsčiai kariauja.

Nors buvo gimęs dvare, kurį jo tėvas gavo valdyti už skolas, ir mokėjo lenkiškai kalbėti, tačiau jis suaugo su lietuviška kaimo aplinka, pamilo žmones ir jų tradicijas. Nors jis nebuvo nusistatęs prieš dvarus ir gėrėjosi jų gražiais rūmais, tačiau jo daug nepaveikė sulenkėjusių bajorų įtakos. Priešingai, jis svarstė ir savo poemų siužetus sukūrė, planuodamas, kaip bajorus atitraukti nuo lenkiškumo bei fanaberijos ir patraukti juos į lietuvišką tautinį atgimimą.

Jo lietuvišką nusistatymą dar sustiprino seminarijoje lietuvių kalbos ir literatūros profesoriaus kun. A. Baranausko įtaka, kuri galutinai jį paveikė apsispręsti už lietuvybę ir kūrybą lietuvių kalba.

Maironis buvo tvirtų principų žmogus. Į gyvenimą, mokslą ir darbą jis žiūrėjo labai rimtai. Todėl ir mokėsi bei studijavo, dvasininko ir profesoriaus darbui bei kunigų auklėjimui jis buvo rimtai pasiruošęs. Prisidėjo kiek ir prie visuomeninės veiklos Petrapilyje ir vėliau Kaune, bet visuomenininku netapo. Tos srities veiklos jis nelaikė savo svarbiu uždaviniu, ir ji jam neapsunkino svarbesnių uždavinių vykdymo. Politika domėjosi, tačiau aktyviai joje nedalyvavo. Drauge su profesoriais kun. P. Bučiu ir kun. Al. Dambrausku — Adomu Jakštu sukūrė Lietuvių krikščionių demokratų susivienijimo įstatus ir pirmąją jų programą (1904). Ta-

čiau nepriklausomais laikais Lietuvoje krikščionių demokratų pravesta žemės reforma jam jau atrodė labai radikali.

Kauno senamiestyje, arti kunigų seminarijos, buvo įsigijęs kitados kunigaikščiams Pacams priklausiusius, jau apleistus rūmus. Maironis juos atnaujino, išpuošė ir leido jais naudotis įvairioms lietuvių organizacijoms. Skaudžiai pergyveno, kada tris kartus buvo siūlomas į vyskupus, bet buvo sulenkėjusių dvarininkų šmeižtų Vatikane sutrukdytas.

Savo jautria siela mėgo meną — ne tik poeziją, bet ir muziką, dailę ir teatrą, nors toms sritims gilesnio išsilavinimo neturėjo.

Maironis buvo iškili asmenybė kaip kunigas, kaip dvasinių auklėjimo institucijų administratorius ir profesorius, teologas mokslininkas. Tačiau labiausiai jis iškilo ir savo vardą amžiams paliko kaip lietuvių tautos poetas. Daug jo eilėraščių yra išliekančios vertės. Juose atsispindi Maironio dvasinis gyvenimas bei jo siekimai. Iš jo eilėraščių motyvų galime matyti jam artimiausius bei jo dvasiai aktualiausius klausimus bei jį varginančias problemas. Taigi jį galime gariausiai suprasti, skaitydami jo poeziją. Iš jo poezijos bei jos motyvų galime spręsti, kas jam sukėlė stipriausius išgyvenimus, ką jis gyvenime labiausiai vertino ir kas daugiausia užpildė jo dvasinį gyvenimą.

Motyvų atžvilgiu Maironio kūryba yra įvairi. Dažniausiai jie yra patriotiniai, religiniai, asmeniniai, gamtiniai. Jiems išreikšti poeto sukurta forma, kartu ir kūrybos dvasia taip pat yra įvairi: vienur ji idiliška, kitur elegiška, dar kitur heroiška ar dramatiška. Dalyje eilėraščių jis prabyla ir satyromis.

Arti pusės Maironio poetinės kūrybos yra pagrįsta jam tėvynės Lietuvos gyvenimo sukeltais pergyvenimais. Tėvynės meilė yra pagrindinis Maironio kūrybos motyvas. Visa jo patriotinė poezija kilo iš jo gilaus suaugimo su savo tėvyne bei jos problemomis ir gilaus jų išgyvenimo. Pats giliai išgyvendamas Lietuvos meilę, jis ją savo kūryba skatina ir kituose, parodydamas, kaip Lietuva yra lietuviui brangi. Jis tiesiogiai skatina pamilti Lietuvą, dėl jos dirbti ir kovoti. Taip jis ragina "pirmyn į kovą už tėvynę"; siūlo užtraukti naują, tik jaunimui suprantamą giesmę, su kuria prašvis nauji laikai ir pakils nauja tėvynė. Ragina ginti, ką protėviai gynė — ginti jos kalbą, senovės būdą ir stoti į darbą, kaip milžinai; ragina nepamiršti Vilniaus; stoti

į kovą be baimės; stoti į darbą, kaip Dievas įsakė. Maironio kūryboje yra daug tokių paskatinimų. Tačiau jis neragina griebtis ginklo, o Lietuvą nuo pražuvimo gelbėti savo darbu ir dvasiniais ginklais: mokslu, ir menu: "Paimsim arklą, knygą, lyrą ir eisim Lietuvos keliu". Patriotinis motyvas vyrauja ir Maironio poemose.

Tautinį motyvą Maironio kūryboje papildo religinis motyvas. Nors grynai religinės poezijos Maironis sukūrė nedaug, tačiau savo poetiniuose pergyvenimuose jis dažnai nukrypsta į Dievą ir įterpia savo pasitikėjimą Dievu ar prašymą apsaugoti jo mylimą kraštą. Apie trečiadalyje jo eilėraščių poetas kuria nors prasme kreipiasi į Dievą ar kaip kitaip Jį sumini. Tai rodo didelę religijos įtaką Maironio kūryboje.

Greta Maironio kūrybos, kilusios iš tėvynės pergyvenimų, dalis gražiausios poezijos kilo iš asmeninių pergyvenimų: ilgesio, jo neribotų troškimų ir iš kurių nors kitų skaudžių bei elegiškų pergyvenimų.

4. Maironis Lietuvos atgimimo pranašas

Maironis gimnazijoje mokėsi dar priešaušrio metu. Seminarijoje jis buvo "Aušros" laikais. Lietuvių tautai tai buvo tamsūs laikai. Nors "Aušra" ir buvo prašvitusi, tačiau ji platesnių masių dar nebuvo pasiekusi. Tautiškai susipratusios šviesuomenės buvo labai maža. Bajorija, kuri turėjo būti vadovaujanti tautos šviesuomenė, buvo sulenkėjusi ir nepalanki atgimstančiai lietuvybei. Bet Maironis brendo kaip susipratęs lietuvis ir lenkiškų įtakų beveik nebuvo paveiktas. Jis net pats svajojo bei planavo sulenkėjusius bajorus atversti į lietuvybę. Tai jis laikė savo uždaviniu, ką parodė savo poemose "Jaunoji Lietuva" ir "Z nad Biruty", kur sulenkėję dvarininkai susipranta ir dirba Lietuvos naudai. Taip nesusipratusiuose bajoruose jis stengėsi sukelti savo krašto ir jo žmonių meilę. To siekė jis, stengdamasis parodyti garbingą Lietuvos praeitį: kaip lietuviai narsiai gynė Lietuvą nuo įsiveržėlių kryžiuočių, kaip Vytautas Didysis garsiai viešpatavo ir ties Žalgiriu mušė kryžiuočius piktus ir iš Lietuvos išvarė piktųjų daugybę. Didingai Lietuvos praeičiai parodyti jis apdainuoja Vilniaus ir Trakų pilių griuvėsius, primindamas tų pilių praeityje vaidintą didelį vaidmenį ir jas gynusius garsius Lietuvos vadus. Lietuvos senovę idealizuodamas,

jis sako, kad netaip senovėje tėvai gyveno, kaip skurstam vargšai šiandieną. Net ir Lietuvos girios ošdamos jam primena tuos didžius laikus, kada lietuvis netikėjo, kad belaisvis bus; kada už auksą nemylėta, kada už dainą nemokėta. Lietuva Maironiui — tai šalis didvyrių, kurie dabar kapuose guli.

Greta garbingos Lietuvos senovės, Maironiui Lietuva buvo brangi ir dėl jos gamtos grožio. Apdainuodamas jos grožį, jis skatina žmones daugiau pamilti savo kraštą, daugiau prie jo prisirišti. Apdainuodamas, kaip Lietuva brangi, jis skatino lietuvių tautinį atgimimą. Jo poezijoje jaučiame jo gilius pergyvenimus, kuriuos sukėlė tėvynės gamta: jos dangaus mėlynė, puikūs sraunios Dubysos slėniai, miškai lyg rūtos, žaliuojantys kalnai, pavasarį prašvitusi saulė, ramios, malonios vasaros naktys, Baltijos jūros bangavimas, palangėmis sužiūrę žemčiūgų žiedai, žalios ežerų bangos ir daug kitų Lietuvos gamtai būdingų dalykų, kurie jam sukėlė gilių pergyvenimų ir išsiliejo poezijos posmais. Ir mes, apie juos skaitydami, patiriame tuos pačius pergyvenimus, pergyvendami savo tėvynės vertingumą. Jį parodydamas, Maironis gaivino jį suprantančiuose tėvynės meilę ir tuo pačiu skatino lietuvių tautinį atgimimą.

Pasirodžius išspausdintiems Maironio poezijos kūriniams ir poemai "Tarp šauksmų į garbę" ir vėliau ją išleidus "Jaunosios Lietuvos" vardu, to meto jaunesnioji karta suprato Maironį. Jis tapo pagrindiniu tautinio atgimimo vadu. Jo kūryba kėlė tautinį lietuvių susipratimą ir pagreitino lietuvių tautinio sąmoningumo plėtojimąsi ir visą tautinį atgimimą.

5. Maironio įtaka

Maironio kūryba tautinio atgimimo metu buvo kažkas nauja. Ypač jaunajai kartai skambiomis eilėmis išreikštas tėvynės meilės skatinimas turėjo nemažą poveikį. Maironio įtaka tautiškai atgimstančioje visuomenėje didėjo, ir jis ja pralenkė kitus iškiliuosius žmones Lietuvoje. Laikotarpis nuo "Aušros" laikų iki nepriklausomybės atgavimo literatūros istorikų kartais yra vadinamas Maironio epocha. Jis buvo žymiausias tautinio atgimimo lietuvių poetas. Nė vieno kurio kito lietuvių poeto eilėraščiai nebuvo tiek deklamuojami ruošiamuose vakaruose, jaunimo susirinkimuose ir kitomis progomis, kaip Maironio. Daliai jo eilėraščių muzikai sukūrė kompozicijas, ir jie plačiai dainuojami kaip patriotinės dai-

nos. "Eina garsas" ir kai kurios kitos beveik išvirto liaudies dainomis. Panašiai ir dalis religinių eilėraščių išvirto giesmėmis ir yra giedami bažnyčiose. Ypač plačiai įvairiomis progomis giedama jo žmonių pamėgta giesmė "Marija, Marija".

Didelę įtaką Maironis padarė ir jo laikais jaunesniajai lietuvių poetų kartai. Jo eilių skambumas, jo eiliavimo taisyklingumas, aiškumas bei iškilmingumas buvo jaučiamas dalies jo kartos ir jaunesnių poetų kūryboje. Net ir Putino ankstesnių laikų kūryboje buvo jaučiamas Maironio stilius. Tačiau kritikų kuriam nors jaunesniam poetui priekaištas, kad jo poezijoje jaučiama Maironio įtaka, reiškė, kad jo kūrybai trūksta originalumo. Ieškodami naujų kelių ir savo poezijai originalesnių formų, kai kurie jaunesniųjų poetų pradėjo Maironį ne tik kritikuoti, bet ir jį niekinti, kartodami, kad "Maironis paseno". Maironis tai skaudžiai pergyveno.

Po Pirmojo pasaulinio karo subrendo nauja poetų karta, ir didėjantis visuomenės susidomėjimas jų kūryba mažino jos susidomėjimą Maironiu. Bet didžiųjų Lietuvos nelaimių metu vėl atgijo Maironio eilėraščių deklamavimas. Sunkiais Lietuvos nelaimių laikais Maironis vėl darėsi artimesnis lietuvio širdžiai. Tada vėl padažnėjo "Pavasario balsų" nauji leidimai.

Maironio poezijos įtakoje susiformavo mumyse daug kas, ko šiandieną jau nebeįmanoma žodžiais nusakyti. Be Maironio mes būtume biednesni.

"Katalikiškoji pasaulėžiūra yra labai didelis intelektualinis lobynas, kuris ateina katalikams paveldėjimo keliu iš pirm ėjusių kartų. Nauja karta, kuri nėra dalyvavusi šito intelektinio turto sudaryme, dažnai prisiima jį pasyviai, be supratimo viso jo gilaus ir plataus turinio ir aktualaus reikšmingumo".

Stasys Šalkauskis

LIETUVA DIPLOMATIJOS PINKLĖSE

Dr. JONAS BALYS

Tarptautinės organizacijos ir sutartys

Buvusi Tautų Sąjunga neapgynė Lietuvos nuo lenkų užmačių, nors kai kuriais atvejais ir stengėsi, pvz. liepė lenkams išeiti iš Vilniaus, kai Želigovskio armija jį okupavo 1920.X.9. Tačiau, kai pamatė, kad lenkai nepaklausys, tai ir nustojo juos spausti, gal saugodama savo prestižą. O mažesnį visados lengviau paspausti ir jį pastumdyti.

Panieką mažiesiems jau rodė ir tai, kad didžiųjų valstybių delegacijos išvaikščiodavo iš Tautų Sąjungos posėdžių salės, kai A. Voldemaras imdavo ginti Lietuvos reikalus. Nesvarbu, ką tas mažos valstybės atstovas pasakys, didieji patvarkys pagal savo nuožiūrą.

Dar blogiau yra su Jungtinėmis Tautomis. Saugumo Taryba (Security Council) priėmė bent tris rezoliucijas, kuriose reikalauja izraelitus pasitraukti iš užimtų arabų žemių, kaip vakarinis Jordano krantas ir Golan aukštumos. Kadangi Izraelis tuo tarpu turi karinę persvarą prieš arabus, tai jis tų rezoliucijų nepaiso, net kolioja JAV-bes, nuo kurių priklauso visa jų egzistencija. Vieną dieną amerikiečiams atsibos tas "l'enfant terrible". Tai ne vienintelis atsitikimas. Buvo priimta rezoliucija, smerkianti Sov. S-gos invaziją į Afganistaną, taip pat pasmerkė Iraną dėl amerikiečių įkaitų laikymo, bet visa tai nieko nepadėjo, nes jokios sankcijos nebuvo pritaikytos. Sankcijas taikė tik tokiai Rodezijai ir Pietų Afrikai, kad ten įsigalėtų marksistai. Neišsivysčiusiems kraštams suteikiama nepriklausomybė, kaip pereinamasis tarpsnis į marksizmą, nes norima nusilpninti "kapitalistus", t.y. vakariečius. Tarptautinio Haagos tribunolo sprendimus gali ignoruoti koks fanatikas mula ir gauti milijonus vaduotpinigių. Tad iš tarptautinių institucijų nesitikėkime stebuklo.

Veidmainystė — diplomatijos "trade mark"

Mes mėgstame cituoti ir džiaugtis dėl prez. Roosevelto pasakymo lietuvių delegacijai Washingtone 1940 m., tuoj po Lietuvos okupacijos, kad Lietuva nenustojo egzistuoti, tik jos nepriklausomybė yra laikinai pertraukta ("temporarily set aside"). Ir štai tas pats Rooseveltas Teherane 1943.XII.1

Straipsnis diskusinis

pasakė Stalinui, kad jis pilnai suprantąs, "jog trys Baltijos respublikos istorijos bėgyje ir vėl visai neseniai buvo Rusijos dalis, ir juokaudamas pridėjo, kad, kai sovietų armijos vėl okupuos tas sritis, jis neturės noro pradėti karą su Sovietų Sąjunga dėl to punkto" (žr. *The Conference at Cairo and Teheran 1943.* Washington, U.S. Dept. of State, 1961, psl. 594). Stalinui tik to ir reikėjo. Mes žinome, kad amerikiečiai nekariaus dėl Baltijos valstybių, bet Rooseveltas galėjo bent tiek pasakyti, kad tai būtų neteisinga, priešinga mūsų principams ir mes tam nepritariame. Nulėmė didelis Roosevelto noras įsiteikti "uncle Joe", kad jis būtų patenkintas. Prez. Fordas irgi vienaip kalbėjo baltiečių delegacijai 1975 m., bet tuoj pat kitaip pasielgė Helsinkyje, be rezervų pasirašydamas pragaištingą visai rytų Europai aktą.

Pravartu susipažinti, kaip buvo prieita prie Jaltos susitarimų ir kaip prie to ruošėsi JAV-bės. Netrukus prieš tą konferenciją mažas valdininkėlis, John Hickerson, kuris buvo Valstybės dep-to Europos reikalų įstaigos tiktai direktoriaus pavaduotojas, paruošė ir 1945.I.8 įteikė slaptą memorandumą su savo rekomendacijomis tuometiniam Valstybės sekretoriui, kuriuo buvo bereikšmis E. Stettinius, kaip reikėtų tvarkyti išvaduotą Europą. Tame memorandume tarp kitko rašoma: "Mes žinome, kad trys Balstijos valstybės vėl yra įjungtos į Sovietų Sąjungą, ir mes nieko negalime padaryti, kad tai pakeistume. Tai nėra klausimas, ar mums tai patinka; aš asmeniškai to nemėgstu ("don't like it"), tačiau pripažįstu, kad ir Sovietų vyriausybė turi argumentų savo pusėje. Faktas yra, kad taip liko padaryta, ir nieko nėra, kas būtų JAV vyriausybės galioje tai pakeisti (?! - JB). Aš tačiau linkęs pritarti mūsų sutikimui priimti kaip faktą apie re-inkorporaciją trijų Baltijos valstybių į Sovietų Sąjungą ir mūsų pripažinimą tas sritis laikyti Sovietų teritorija. Tas reikalautų atšaukti pripažinimą tų kraštų trijų diplomatinių atstovų Jungtinėse Valstybėse." (Žr. *The Conference of Malta and Yalta, 1945.* Washington, U.S. Dept. of State, 1955, psl. 94-95. Serija: Foreign Relations of the United States, diplomatic papers). Tokius nežymius, bet įtakingus valdininkus komunistai ir jų draugai moka įkišti į raktines pozicijas, kaip "specialistus", kokių daug matėme. Tik paskutinė rekomendacijos dalis apie formalų Baltijos valstybių teritorijos pripažinimą Sov. S-gai ir diplomatinių atstovų atšaukimą iki šiol dar nėra įvykdyta.

Tame dokumente randame ir daugiau įdomių dalykų, pvz.: "Mes žinome, kad rusai reikalaus leisti jiems aneksuoti žymią dalį Rytprūsių, ir siena su Lenkija turėtų būti maždaug suderinta ("roughly in accordance") su Curzono linija. Sovietų Sąjunga jau prisijungė prie savo teritorijos Beserabiją ir galės reikalauti dar mažesnių sienos pataisymų su Rumunija." Kaip gerai jis viską žinojo apie Stalino planus.

Įdomus yra argumentavimas, kodėl tokios nuolaidos Sovietams turėtų būti daromos: "Mums reikalinga Sovietų S-ga Vokietijai nugalėti. Mums labai bus reikalinga Sov. S-ga kare prieš Japoniją, kai karas Europoje bus baigtas... Aš esu pasiruošęs pritarti ir paremti Sovietų argumentus, jeigu tai sutaupys amerikiečių gyvybes laimint karą ir jei tai išgelbės likusią Europą *nuo diplomatijos džiunglių* (mano pabr. - JB), kurios kitu atveju beveik tikrai įvyktų." Tai savanaudiška, jokių principų ir moralės nepaisanti politika.

Amerikiečiai nesupranta europietiško nacionalizmo. Juos labai erzina vadinamos tautinių mažumų problemos ir nesibaigią teritoriniai ginčai, kivirčai dėl sienų, kaip tarp vengrų ir rumunų dėl Transylvanijos, tarp rusų ir rumunų dėl Moldavijos ir Bukovinos, tarp lietuvių ir lenkų dėl Vilniaus, tarp lenkų ir rusų dėl Lvovo, tarp rusų ir suomių dėl Karelijos, tarp Jugoslavijos ir Bulgarijos dėl Makedonijos, tarp Jugoslavijos ir Albanijos dėl Kosovo provincijos ir t.t. Amerikiečiai pagalvojo: atiduokime viską Sovietų valdžion ir bus ramybė, — jie nenuoramas nacionalistus sutvarkys pagal "socialistinio internacionalizmo" doktriną, ir viskas bus tvarkoj. Tačiau taip ramiai viskas nesibaigė: buvo vengrų sukilimas (1956), amerikiečiai leido rusams juos sutriuškinti; nesuko daug galvos ir dėl Čekoslovakijos (1968). Atsirado Lenkijos problema — čia jau komplikuotesnis reikalas, mat tų lenkų yra apie 36 mil., kai vengrų buvo vos 9 mil. ir čekoslovakų — 14 mi., — politikoj skaičiai viską nulemia. Pamirštama, kad visa ta makalynė yra trumparegiškos Jaltos politikos padariniai. Nors JAV kongresas daug kartų bandė atšaukti Jaltos susitarimus, bet be pasisekimo dėl partinės vidaus politikos (žr. A. G. Theoharis, *The Malta Myts*, Univ. of Missouri Press, c1970). Dabar vyksta ta pati istorija su Helsinkio aktu, — kaipgi prisipažinsi, kad buvo padaryta klaida. Tačiau istorija pasityčiojo iš jankių: jie atsikratė neramios rytinės Europos, bet įsigijo dar neramesnį ir jiems labai brangiai kaštuojantį krikštasūnį — Izraelį.

Tarpvalstybinės sutartys

Tarpvalstybinės sutartys galioja tik taikos metu, ir vėlyvesnė sutartis pakeičia arba panaikina ankstyvesnę, — tai paprasčiausias ir logiškas dėsnis. Esti ir taip, kad viena pusė nesilaiko sutarties, bet ji lieka galiojanti, jei antroji pusė tai toleruoja ir nepareiškia, kad sutartis sulaužyta, todėl nustojo galios. Sovietai sulaužė Jaltos susitarimą apie demokratinių rinkimų pravedimą Lenkijoj, jie nevykdo Helsinkio akto įsipareigojimo apie žmogaus teises (basket III), jie nesilaikė SALT I ginklų apribojimo, tačiau JAV į tai nereagavo ir skaitosi, kad tos sutartys galioja, nors viena pusė jų nesilaiko.

Lietuvai tarpvalstybinės sutartys nevisados buvo naudingos. Mes vis džiaugiamės taikos sutartimi su Sovietų Rusija, kuri buvo pasirašyta Maskvoje 1920.VII.12. Joje buvo nustatytos Lietuvai palankios sienos, nors jos, deja, niekados nei vienai dienai nebuvo įgyvendintos. Dabar "tarybinės Lietuvos" sienos vos viename punkte atitinka Maskvos sutartį, visur kitur yra mūsų nenaudai. Mat tada rusai buvo išvyti iš Lietuvos ir kitų Pabaltijo valstybių, krašte vyko pilietinis karas ir žiaurus badas, kariavo su Lenkija, tai rusams buvo reikalas turėti vakaruose saugios sienos gabalą. Kai patys bolševikai padarė Leninui priekaištą, kad Baltijos valstybės pasidarė nepriklausomos ir gavo labai geras sienas, tai Leninas atsakė, kad tas nebus amžinai ("ne na vek"). Ir pasirašę sutartis, bolševikai organizavo sukilimus Estijoj ir Lietuvoj, tik jiems tada nepavyko.

Kai Sov. Rusija pasirašė taikos sutartį su Lenkija 1921. III.19 Rygoje, tai davė lenkams tokias sienas, kurių ji norėjo, su Vilnium ir Lvovu. Mat tada nugalėtojo rolėje buvo Lenkija. Tokiu būdu ta mūsų iki šiol mėgstama žemėlapiuose braižyti sienos linija su Rusija ir popieriuje tegaliojo vos aštuonis mėnesius ir vieną savaitę. Dar blogiau, kai 1939. X.10 Lietuvos delegacija Maskvoje pasirašė naują sutartį, pagal kurią buvo nustatyta nauja Lietuvos — Sov. S-gos siena, visiškai neatitinkanti 1920 m. taikos sutarties ir į ją neatsižvelgianti. Ta nauja siena mums buvo labai nepalanki. Kaip Stalinas savo naga nubrėžė žemėlapyje tą naują sieną, vaizdžiai nupasakojo dalyvavęs derybose geografas dr. V. Viliamas (žr. *Į Laisvę*, 1981, nr. 82, psl. 25-26). Kai Lietuva buvo prijungta prie Sov. S-gos, tai 1940 m. rudenį tą sieną truputį pataisė: priskyrė Dieveniškio, Druskininkų,

Marcinkonių ir Švenčionių valsčius. Tačiau vis tiek prie Gudijos pasiliko tirštai lietuvių apgyventos kai kurios apylinkės Apsos, Gervėčių, Pelesos, Rodūnės ir Lazūnų rajonuose. Tada ten gyveno apie 50,000 lietuvių, o po 40 metų jų belikę tik kokie 16,000. Lietuviai ten persekiojami, ištremiami arba patys pabėga į Lietuvą ar Lenkiją, ypač inteligentija, nes ten jiems nėra ateities. Nutautėjimas sparčiai vyksta: tėvai dar kalba lietuviškai, bet vaikai jau nemoka. Netrukus lietuvių ten beliks tik nereikšminga mažuma. Labai blogai, kai lietuvių apgyventos vietos sudaro tik "salas", kaip Gervėčiai ar Lazūnai. Jei tas "salas" priskirsi prie Lietuvos, tai kartu reikės priskirti ir tarpe esančią teritoriją su slavų mase, ko jie turi teisės nenorėti. Tik Pelesa prieina prie dabartinės Lietuvos sienos. Bolševikai iš principo nekreipia dėmesio į etninę gyventojų sudėtį, nustatant respublikų sienas, nes tai būtų "nacionalistinė atgyvena". Užtat "tarybų valdžia respublikų sienų, ir dar mažųjų naudai, niekad nekeis", — rašo T. Venclova (*Į Laisvę*, 1978, nr. 74, psl. 19-20).

Pasibaigus Antram pasauliniam karui, 1945.VIII.16 Maskvoje buvo pasirašyta nauja sienų sutartis tarp Sov. S-gos ir Lenkijos, kuri ir iki šiol tebegalioja. Lenkija atsisakė Lvovo ir-kas mums svarbiausia — viso Vilniaus koridoriaus su lietuvių ir gudų tautybės gyventojais. Čia mums buvo laimėjimas.

Klaipėdos kraštą mes prisijungėme 1923 m., kai buvo inscenizuotas neva vietinių gyventojų sukilimas, kai iš tikrųjų jį įvykdė civiliai perrengti ir apginkluoti Lietuvos kariai ir šauliai savanoriai, vadovaujami Lietuvos karininkų. Tai buvo padaryta su Lietuvos vyriausybės žinia ir visokia parama. Bent kartą ir lietuviai surizikavo panaudoti realistinę politiką. Kitaip Klaipėdos nebūtume gavę, nors 1919 m. Versalio taikos derybose buvo žadėta Klaipėdos kraštą priskirti Lietuvai.* Buvom priversti pasirašyti mums nepalankią Klaipėdos krašto konvenciją, bet vis dėlto tas kraštas atsidūrė Lietuvos suverenume. Kai Lietuva ir Vokietija 1928.XII.29

* Apie Klaipėdos sukilimą žr. "Liet. Ecikl." XII, 39-43. Reichas buvo susirūpinęs, kad Klaipėdos kraštas neatitektų Lenkijai, todėl davė suprasti, jog iš Vokietijos pusės nebus pakenkta sukilimui. Pasienio sargyba davė sukilėliams sugestiją pereiti Tilžės tiltu į Vokietijos pusę. Ten tuščiame pasų kontrolės namely jie rado tyčiomis paliktus net 34 šautuvus, kuriuos sukilėliai pasiėmė kaip "karo grobį". Tad užnugaris buvo saugus.

pasirašė sienų sutartį, tai iš vokiečių pusės tylomis buvo pripažintas Lietuvai ir Klaipėdos kraštas. Tai buvo laimėjimas. Tačiau Hitleris 1939.III.22 Berlyne prispyrė mūsų delegeciją perduoti Vokietijai Klaipėdos kraštą. Tai buvo skaudus pralaimėjimas. Tiesa, sumušę hitlerinę Vokietiją, sąjungininkai 1945.VI.5 paskelbė negaliojančius visus Hitlerio užgrobimus ir teritorinius pasikeitimus, įvykusius po 1937.XII.31. Tačiau vokiečiai visados galės sakyti, kad mes atsisakėm Klaipėdos krašto laisva valia ir dar karui neprasidėjus: yra dokumentas su nepriklausomos Lietuvos įgaliotinių Urbšio ir Škirpos parašais.**

Būtų mums buvę geriau, jei nepriklausomos Lietuvos vyriausybė nebūtų pasirašiusi nei Klaipėdos atidavimo sutarties, nei naujos sienų nustatymo sutarties su Sov. S-ga. Tegu jie būtų pasiėmę jėga, be mūsų parašų. Lietuvos vyriausybė, jos diplomatai ir teisiniai patarėjai čia padarė klaidą, neatlaikė diplomatinio spaudimo.

Kivirčai su Lenkija

Su Lenkija sienos sutarčių neturėjome. Lenkai ar jų draugai mokėjo prieiti prie prancūzų maršalo Foch, kuris pravedė demarkacijos liniją pietuose tarp lenkų ir lietuvių kariuomenių, priskirdamas Seinus ir Punską lenkams. Tai buvo "laikinė linija" sustabdyti karo veiksmams, bet mes žinome, ką tas "laikinumas" reiškia — nuo 1919 m. iki šios dienos. Dažniausiai ji vadinama "Curzono linija". Kai kurie lietuviai klaidingai galvoja, kad ta linija palikusi Lietuvai Vilniaus kraštą. Tai netiesa, ta linija taip toli į rytus nesiekė.

Buvo pravestos bent trys "demarkacinės linijos" tarp Lietuvos ir Lenkijos, dalyvaujant ir tarpininkaujant sąjungininkų atstovams, jas visas lenkai sulaužė. A. Rukša rašo: "Lenkų, ypač Lenkijos valstybės viršininko Pilsudskio, lietuviškoji politika buvo paremta įvykusių faktų metodu. Lenkai nesilaikė santarvininkų nustatytų demarkacinių linijų ir vis brovėsi, kur tik galėdami, gilyn į Lietuvą" (žr. jo *Kovos dėl Lie-*

** Vokiečiai jau taip ir daro. Štai vokiečių susirinkime Mannheime 1981 m. rudenį Klaipėdos vokiečių organizacijų vadas Herbert Preuss pareiškė, kad "Lietuva 1939 m. sutartimi kraštą atidavusi (!) reichui ir todėl jis turįs būti (žemėlapiuose) atžymėtas Vokietijos ribose. Jis pabrėžė, kad tuo klausimu padarytą nutarimą pasiųsiąs atitinkamoms įstaigoms". (Žr. "Lietuvos Pajūris", 1982, nr. 1, psl. 4).

tuvos nepriklausomybės, II d., 1981, psl. 461 ir kt.). Laikina Suvalkų sutartis, pasirašyta 1920.X.7, turėjo įsigalioti X.10, bet ją sulaužė Pilsudskis, įsakydamas gen. Želigovskiui užimti Vilnių, kas ir įvyko 1920.X.9, vieną dieną prieš sutarties įsigaliojimą.

Pagaliau Ambasadorių konferencija 1923.III.15 pravedė tarp Lietuvos ir Lenkijos Administracinę liniją, kuri liko galioti iki 1939 m. rudens. Visos tos linijos išeidavo lenkų naudai: ką jiems pavykdavo užimti, tą ir pasilaikydavo. Lietuva protestavo ir dėl Focho-Curzono linijos, ir dėl Ambasadorių konferencijos pravestos linijos, tačiau tai nieko nereiškia — pralaimėjęs visados protestuoja. Mes su Lenkija turėjome tokią sieną, kokią pajėgėme apginti, ji ėjo ten, kur mes galėjome lenkus militariškai sulaikyti. Nebūtume lenkų sulaikę prie Širvintų (1920.XI.19) ir Giedraičių (1920.XI.21), tai būtų jau 1920 m. pasibaigusi Lietuvos nepriklausomybė, kaip ji pasibaigė armėnams, gruzinams ar ukrainiečiams, kurie nepajėgė atsispirti raudonajai armijai.

Mes negalime kaltinti užsieniečių geografų ir kartografų, kurie žemėlapiuose žymi tokias valstybių sienas, kurios faktinai yra tam tikru metu, bet ne tokias, kaip kas panorėtų. Todėl žemėlapiuose iki 1939 m. Lietuvos-Lenkijos siena žymima pagal tą "Administracinę liniją", nustatytą Ambasadorių konferencijos. Dabar kartais žemėlapiuose yra parodomos "tarybinės Lietuvos" sienos. Mes nieko kito negalime laukti, užsienio kartografai elgiasi teisingai, užfiksuodami esamą padėtį. Jei kas pradėtų klausinėti lietuvius, kokių jie norėtų sienų, tai iš dešimties gal nei trys neatsirastų, kurie sutartų visais punktais.

Lenkijos imperializmas

Kai Jaltoje Stalinas išsiderėjo iš amerikiečių ir anglų, kad SSSR gaus iš Lenkijos tas sritis, kur gyvena nemaža gudų ir ukrainiečių, tai buvo pažadėta lenkus "kompensuoti" vakaruose Vokietijos teritorija. Nugalėtojas visados diktuoja taikos sąlygas, ir lenkai gavo didelius plotus vakaruose iki Oderio ir Neise upių su Breslavo ir Stettino miestais. Lenkai išvarė iš ten kelis milijonus vokiečių ir sugriovė krašto ūkį. Tiesa, jie ten atgabeno kiek lenkų iš sovietams atitekusių sričių, jų tarpe ir repatriantus iš Vilniaus krašto, tačiau visados krašto ūkį yra lengva sugriauti, bet sunku jį atstatyti. Atsiminkime, kad lenkų ir tada buvo

apie 30 mil. (dabar esą arti 36 mil.). Ir štai iš esmės žemės ūkio kraštas, Lenkija 1981 m. žiemą atsidūrė prie bado ribos. Žinoma, kaltas lenkų nesugebėjimas ūkininkauti (prisiminkime nusigyvenusius ir prasiskolinusius Lietuvos dvarininkus lenkus), kalta komunistinė netvarka (nors Lenkijoj kolūkiai per prievartą dar nėra įvesti), bet žymia dalimi čia atsiliepia vokiečių išvystyto ūkio sugriovimas, tas lenkiškas imperializmas, dėl kurio ir mes praeityje daug nukentėjom.

Lenkai buvo laimėtojų pusėje, ir tai lėmė pasidalinant karo grobį. Jie sudėjo dideles aukas: lenkų lavonais buvo nuklotos ne tik Dancigo ir Varšuvos apylinkės, bet ir Monte Casino kalno pašlaitės Italijoj, kovojant prieš vokiečius (ten gen. Anderso armijoj buvo nemaža ir lietuvių iš Vilniaus krašto). O tačiau nei lenkai, nei prancūzai nebuvo įsileisti į Teherano, Jaltos ir Potsdamo pasitarimus. Užprotestavo Stalinas, nors Churchillis norėjo leisti ir "mažiems paukšteliams čiulbėti".

Nežinome, kas bus naujo karo laimėtojai. Tikėkime, kad vakariečiai. Tačiau, naujai pertvarkant rytų Europą, niekas nepasiklaus nuomonės mūsų "specialistų", kaip Gustaitis ar Regis, kaip reikėtų pravesti Lietuvos sienas. Lietuva nedalyvaus karo grobio dalybose, nes ji negalės pastatyti nei vienos simbolinės divizijos. Baltiečių delegacija Helsinkyje 1975 m. buvo areštuota, uždaryta į kalėjimą ir kitądien ištremta. Tas pats galės pasikartoti ir kitose konferencijose. Madride leido latviams ir lietuviams truputį pademonstruoti gatvėse, bet JAV delegacija nepateikė sovietams reikalavimo, kad jie atitrauktų savo kariuomenę ir policiją iš Baltijos valstybių, leistų pravesti laisvus rinkimus ir t.t., kaip buvo rekomenduota garsiojoj kongresinėj rezoliucijoj (H. Con. Res. 200). Amerikiečių bendro pobūdžio kalbos apie "žmogaus teises" ir jų pažeidimą nieko nereiškė, jos neišvadavo nei vieno politinio kalinio, nors kai kurių pavardės ir buvo paminėtos. Turėjo pasakyti: arba vykdykite visus Helsinkio akto punktus, arba jis bus laikomas nebegaliojąs ir niekinis. To nepadarys, nes amerikiečiai yra labai prisirišę prie "apipopierinimo".

Lenkija neišlaikys nei Breslavo, nei Stettino, turės pasitenkinti Dancigu ir Gdynia. Tada ir vėl reikės lenkams "kompensuoti". Visų Rytprūsių gal neužteks, ko gero jie užsiprašys visos Lietuvos. Čia lenkai galės pasinaudoti "istoriniu argumentu", kurį mėgsta kelti kai kurie trumparegiai mūsiškiai. Juk nuo 1569 (ar net 1385) iki 1795 m. Lietuva

buvo sujungta su Lenkija, tą sąjungą nutraukė Rusija, tad reikia tik tą sąjungą atstatyti Rusijai subyrėjus. Juk to lenkai įkyriai reikalavo ir po Pirmojo pasaulinio karo. Mūsų laimė, kad politikai į "istorinius argumentus" nekreipia dėmesio, jie žiūri tuo metu esančios politiniai-militarinės ir geopolitinės padėties ir elgiasi kaip nugalėtojai pagal savo naudą, išmanymą ar neišmanymą. Prie geros laimės Lietuva gal galėtų šį tą laimėti Rytuose, bet apie Rytprūsius ir Suvalkų trikampį reikia pamiršti.

Istoriniai argumentai

Jie yra visų silpniausi ir gali būti tik pretekstas, jeigu juos galima paremti militarine jėga, kaip darė lenkai Silezijoj ir Dancigo-Stettino srity arba Izraelis Palestinoj. O tokiems makedoniečiams jų garsioji istorija nieko nepadeda, jie yra išdalinti tarp Jugoslavijos, Bulgarijos ir Graikijos, nors makedoniečių yra ne mažiau kaip lietuvių, tik jie gyvena geopolitiniu atžvilgiu nepalankioje srityje.

Istoriniai argumentai ir mums nėra naudingi. Mums nieko nepadės Gedimino, Algirdo ir Vytauto laikų D.L.K. istorinė galybė ir sienos, nebent mums patiems sukelti patriotinę nuotaiką. Tarptautiniuose santykiuose geriau visa tai neminėti, nes lenkai gali istorinius argumentus daug įtikimiau panaudoti. Juk nuo 1385 m. Krėvos unijos iki 1795 m. padalinimo Lietuva buvo sujungta su Lenkija. Ir Vytautas valdė Lietuvą tik kaip Jogailos vietininkas, buvo davęs Jogailai ištikimybės priesaiką, titulinis Lietuvos didysis kunigaikštis buvo Lenkijos karalius Jogaila. Po 1569 m. Liublino unijos ryšiai su Lenkija dar labiau sustiprėjo, nors Lietuva išlaikė daug savarankiškumo: turėjo savo aukštuosius pareigūnus, šiandien sakytume ministrus, savo kariuomenės vadą (hetmoną), savo įstatymus — Lietuvos statutą. O vis tiek valdovas buvo bendras, kuris titulavosi "Lenkijos karalium, Lietuvos didžiuoju kunigaikščiu ir Rusios žemių valdovu." Tad buvo vienas valdovas, tie patys pinigai, ta pati užsienio politika (po Liublino unijos), herbas su abiejų valstybių ženklais, ereliu ir vyčiu. Tai buvo "Commonwealth" arba sąjunginė valstybė, panašiai kaip Austro-Vengrija.

Lenkai labai norėjo, remdamiesi "istoriniais argumentais", prisijungti Lietuvą po Pirmojo pasaulinio karo. Nebūtų atsikūrusi nepriklausoma Lietuva, jei mes nebūtume suskubę suorganizuoti savo kariuomenę ir 1920 m. prie Širvintų ir

Giedraičių nebūtų pasisekę sulaikyti tolimesnį lenkų veržimąsi. Nieko mums nepadėjo nei Tautų Sąjunga, nei santarvininkų, anglų ir prancūzų, karinės misijos. Mes turėjome tai, ką sugebėjome apginti. Visa tai yra labai vaizdžiai aprašyta jau minėtame A. Rukšos veikale.

Klysta užsieniečiai istorikai, kaip Stanley W. Page (žr. jo *The Formation of the Baltic States,* 1959), kad Baltijos valstybės susikūrė tik dėl "palankiai susidėjusių istorinių aplinkybių". Tos aplinkybės padėjo, bet visos trys Baltijos valstybės ir Suomija turėjo ginklu išsikovoti savo nepriklausomybę, bet nebuvo joms tai dovanota "prie žalio derybų stalo".

Etnografiniai argumentai

Svarbiausias etnografinis pažymys yra *kalba.* Jei mes kalbame apie "etnografines ribas", tei reikia žiūrėti, ne kokia kalba ten vyravo prieš porą šimtmečių, bet kokia kalba ten vyrauja *dabar.* Pasikeisti kalba gali ir per vieną generaciją. Tą mes matome Lietuvos rytų ir pietų pakraščiuose, kurie pateko po svetima valstybine ar bažnytine administracija: tėvai kalba lietuviškai, o vaikai jau nemoka. Ir kas privers juos išmokti, jei jie nenorės? Tas pats ir su emigrantų vaikais ir vaikaičiais Vakaruose. Aplinka daro didelę įtaką, administracinis spaudimas dar didesnę: jei nebus mokoma gimtosios kalbos mokykloje, nebus spaudos ir religinio aptarnavimo sava kalba, nebus tautinių organizacijų, kaip savišalpa, meno rateliai ir pan., tai ir kalba bei tautinė sąmonė greit išblės — pasiliks tik atskiri "užsispyrėliai".

Amerikoje yra labai mėgstama ieškoti savo "kilmės šaknų": nors tėvų ar senolių kalbos nemoka, bet dažnai turi sentimentą savo kilmės kraštui ir nori kuo daugiau sužinoti apie savo šeimos istoriją. Europoje yra kitaip: nutautėjęs asmuo jaučia *neapykantą* ir *panieką* savo senoliams, stengiasi nuslėpti savo kilmę ir visur labai stropiai pasitarnauti naujajai jo pasirinktai tautybei. Mes žinome iš patyrimo, kad didžiausi lietuvių priešininkai, lenkomanai ir germanofilai, buvo tie, kurie dažnai dar ir lietuviškai kiek mokėjo, bet buvo mums aršesni, negu tikri lenkai ar vokiečiai. Patarlė sako: "Naminiai (t.y. savi) šunes pikčiausiai kandžiojasi (kai susipyksta)".

Priklausymas tautybei yra *nusiteikimo* dalykas. Čia nieko nereiškia kilmė ar kraujas, lemia aplinka ir kultūra. Turime

eilę pavyzdžių, kai vienas brolis jaučiasi esąs lietuvis, o kitas lenkas ar gudas (pvz. Narutavičiai, Pilsudskiai, Ivanauskai ir kt.). Čia asmuo turi laisvą apsisprendimą, ir per prievartą jo "neatlietuvinsi". Tai jausmo dalykas, kaip meilė. Tiesa, aplinka daro įtakos, ir laikui bėgant asmuo gali ne tik "nutautėti", bet ir "atitautėti". Turėjome sulenkėjusių ar lenkiškų "salų" apie Jonavą, Vendžiogalą, Liaudą, Šančius prie Kauno, Vilniaus apylinkes ir patį miestą, tačiau patekę po lietuviška administracija ir į jos kultūrinę įtaką jos gana greit atlietuvėjo.

"Tautinės mažumos"

Europoje daugelis valstybių turi tautinių mažumų problemą, nes tos pačios valstybės ribose gyvena skirtingos etninės grupės, tik viena kuri vyrauja. Ta didžioji arba valstybinė etninė grupė paprastai kreivai žiūri į mažesniąsias ir nori jas absorbuoti, kad pasidarytų vienalytė nacija. Po Pirmojo pasaulinio karo susikūrusios naujos valstybės, jų tarpe ir Lietuva, turėjo pasižadėti, kad skirtingos etninės grupės nebus diskriminuojamos. Didelės valstybės, kaip Lenkija, galėjo praktiškai to įsipareigojimo nepaisyti, ir lenkų administracija nebaudžiama persekiojo lietuvius ir ukrainiečius.

Kartais praktikuojamas ir tautybių perkilnojimas arba repatriacija, pasikeitimas gyventojais be teritorijos, kad gautųsi vienatautė valstybė. Pvz. taip susitarė vokiečiai su rusais 1939 m., ir buvo vykdoma vokiečių repatriacija iš Baltijos valstybių (žr. Dietrich A. Loeber, *Diktierte Option*, 1972. Yra ten daug medžiagos apie sovietų-nacių sąmokslą likviduoti Baltijos valstybes.)

Po Antrojo pasaulinio karo lenkai, čekai ir rumunai išvarė iš savo teritorijų vokiečius, ten gyvenusius jau kelis šimtmečius. Tai buvo kerštо ir jėgos aktas, karą laimėjusių privilegija, nepaisanti tarptautinės teisės ir moralės. Lietuviams šita "privilegija" neteko ir, kaip atrodo, nebus progos pasinaudoti.

Nepriklausoma Lietuva turėjo tam tikrą skaičių, apie 2.5% visų gyventojų, vadinamų rusų "poselencų". Jie buvo dviejų rūšių: po 1863 m. sukilimo caro valdžia konfiskavo prie sukilimo prisidėjusių ponų dvarus ir ten apgyvendino atkeltus rusus; vėliau valdžia sistemingai supirkinėjo subankrutavusių dvarininkų žemes ir ten apgyvendindavo atkeltus rusus. Lietuviai jų nemėgo, vadino juos "burliokais", nes

daugelis jų buvo girtuokliai, mušeikos ar arkliavagiai. Tačiau nepr. Lietuva nei nebandė tų "burliokų" repatriuoti ar deportuoti, nes tai būtų prasižengimas Tautų Sąjungai duotam pasižadėjimui neskriausti etninių mažumų.

Kai Lietuva vėl atgaus nepriklausomybę, tų mažumų problema bus dar sudėtingesnė. Pagal 1979 m. surašymą, Lietuvoje buvę 11.5% rusų-gudų-ukrainiečių ir 7.3% lenkų. Klaidinga yra galvoti, kad "žmones lengva išsiųsti". Kurie patys neišbėgs, — o tokių daug nebus, — tai ir pasiliks, teks su jais lietuviams kartu gyventi. Mes jų neišpjausime, kaip siūlė Aistis savo *Milfordo gatvės elegijose*. Lietuviai nėra turkai, kurie išpjovė virš milijono armėnų per Pirmąjį pasaulinį karą 1915 metais.

"Mažoji Lietuva"

Mūsų lietuviški imperialistai reiškia pretenzijas į dalį Rytprūsių arba vadinamą "Mažąją Lietuvą", kuri niekados jokiai Lietuvos valstybei nepriklausė. Mindaugas faktinai valdė tik rytinę Lietuvą arba Aukštaitiją, jo valdžios nepripažino nei Žemaitijos, nei Sūduvos sritiniai kunigaikščiai, tuo labiau prūsai, kurie turėjo savo vadus ("rikius") ir diduomenę ("vitingus"). Senieji prūsai buvo lietuvių giminaičiai, tačiau nuo lietuvių daugiau skyrėsi, negu latviai, — tada latviai būtų dvigubai didesni lietuviai, negu prūsai.* Todėl yra nerimtas dalykas prūsus laikyti lietuviais, su tuo nesutiks joks rimtesnis istorikas ir kalbininkas, turįs akademinį išsilavinimą. Tokią dogmą gali priimti tik "liaudis".

Baigiantis Antrajam pasauliniam karui, amerikiečiai ir anglai patenkino sovietų reikalavimą ir atidavė Rusijos Soc. Fed. Respublikai administruoti šiaurinę Rytprūsių dalį su Karaliaučium, o pietinę dalį atidavė Lenkijai tariamai "laikinai"; bet mes žinome, ką tas "laikinumas" reiškia, — be naujo karo jokių pasikeitimų nebus. Taip atsirado vadinama "Potsdamo linija". Karą laimėję sąjungininkai 1947. II.25 formaliai panaikino Prūsijos valstybę, kad nei jos vardo neliktų.

Rusams užimant kraštą, daug gyventojų pabėgo į vakarus,

---

* "Latvian indeed does resemble Lithuanian a lot more than it does Prussian... Prussian now seems almost a language in its own class." Harvey E. Mayer in "Journal of Baltic Studies", 1980, No. 4, psl. 356. Trumpai, aiškiai ir teisingai pasakyta.

kitus rusai deportavo arba išmarino badu. Praktiškai nebeliko senųjų gyventojų. Rusai privežė daug kolonistų. Pagal 1979. I.17 surašymą, toje Rytprūsių dalyje buvo 807,000 gyventojų, jų tarpe lietuviais užsirašė tik 19,600, o kiti buvo rusai (dauguma), šiek tiek gudų ir ukrainiečių. Nėra jokių perspektyvų, kad lietuviams kada nors pavyktų juos iš ten išstumti. Gal juos išstums vokiečiai ar lenkai, bet tada jie patys atsisės jų vieton. Geopolitiniu atžvilgiu Lietuvai yra labai pavojinga, kai rusai yra ir rytuose, ir vakaruose, laiko Lietuvą suspaudę tarsi replėse ir atskyrę nuo Vakarų Europos. Mums būtų geriau, jei Rytprūsius valdytų ar vokiečiai, ar lenkai, tik ne rusai.**

Dėl ypatingų istorinių aplinkybių, caro valdžiai uždraudus lietuvišką spaudą, Tilžė ir Ragainė pasidarė lietuviškos spaudos centras rusų valdomai Lietuvai. Tie laikraščiai ir maldaknygės, spausdinamos lotynišku raidynu ir katalikiško ar priešcaristinio turinio, buvo visiškai neįdomūs Prūsijos lietuviams. Jie ten turėjo ribotos apimties gotiškomis raidėmis spausdinamus religinius protestantiškus leidinius, Biblijas ir giesmių knygas, ir prokaizerinius laikraščius. Tilžės ir Ragainės spaustuvininkams buvo geras biznis spausdinti slaptą ir kontrafakcinę literatūrą, maldaknyges su senomis datomis, skirtą Didž. Lietuvai. Tilžės spaustuvininkas Otto Mauderode ne dėl patriotizmo spausdino lietuviškas knygas ir laikraščius, bet dėl pasipelnymo. Visi tie leidiniai ėjo į rusų valdomą Lietuvą.

Caristinė valdžia susitarė su kaizerine, kad ta lietuviška spauda (laikraščiai *Varpas, Ūkininkas, Apžvalga, Tėvynės sargas*) būtų persekiojama. Caro Užsienių reikalų ministerija tuo reikalu kreipėsi į kaizerinę valdžią, ir Vokietijos kaizeris davė asmenišką įsakymą savo vidaus reikalų ministrui, kad būtų stengiamasi sunaikinti tą antirusišką lietuvišką spaudą (žr. *ELTA Information Bulletin*, January 1982, psl. 15). Lietuviškos spaudos darbininkai ir Prūsijoje jautėsi nesaugūs. Kaizerinė valdžia ištrėmė iš Vokietijos A. Višteliauską, *Aušros* redaktoriai Prūsijoje buvo sekami, ir kai kurie emigravo į JAV.

Karaliaučiuje lietuvišką spaudą pradėjo pabėgėliai iš tikro-

** Jau buvau parašęs šiuos žodžius, kai tokią pat nuomonę paskaičiau "Mūsų Vytyje" (1981 ruduo, psl. 22) A. Gurecko straipsny. Tai elementarinis geopolitinis supratimas.

sios Lietuvos, Mažvydas, Kulvietis ir Repailionis, kurie buvo pasidarę protestantais ir turėjo bėgti iš Lietuvos, nes ten buvo persekiojami dėl religijos.

Apskritai, kur tik daugiau atsiranda lietuvių, ten jie išvysto savo kultūrinę veiklą. Petrapilyje irgi buvo nemaža lietuvių, daugelis studijavo universitete, technikume ir Katalikų dvasinėje akademijoje. Ten leido lietuviškas knygas (Daukantas, Juškevičius, Vileišis) ir periodiką (pvz. *Lietuvių laikraštį*), turėjo savo organizacijas ir net teatrą (B. Sruoga išleido visą knygą: *Lietuvių teatras Peterburge, 1892-1918.* Kaune 1930). O tokioje Čikagoje lietuviai išeiviai išvystė tokią kultūrinę veiklą, ypač po Antrojo pasaulinio karo, prieš kurią nublanksta visokia veikla Karaliaučiuje, Tilžėje ar Petrapilyje.

Jeigu ir įvyktų stebuklas, kokia nors antgamtinė galia atiduotų mums tuščią Rytprūsių žemę, tai mes neturėtume nei *žmonių* jai apgyvendinti, nei milžiniško *kapitalo* atstatyti sunaikintą ūkį, kad tas kraštas galėtų pats išsimaitinti. Galima suprasti, kas atsitiko su žemės ūkiu, kai pagal 1979 m. statistiką kaimuose liko gyventi tik 23% viso to krašto, vadinamo "Kaliningradskaja oblast", gyventojų. Ūkininkams reikėjo bent pustrečio šimtmečio sunkaus ir planingo darbo, kol jie iš girių ir balų padarė derlingas dirvas ir pievas, kurios dabar daugiausia dirvonuoja, yra apžėlę krūmais, vėl virtę balomis, o pastatai sunaikinti, inventoriaus nėra. Iš kur paimti tuos milijonus, kaip ten išlaikyti žmones, kad jie neišbėgiotų? Kokia prasmė būtų mūsų žmonėms keltis iš vieno sovchozo ar kolchozo į kitą? Atstatyti individualius ūkius ir pats Saliamonas nesugebėtų. Ten ir buvo stambūs dvarininkų ūkiai, tik taip jie galėjo išsilaikyti.

Sovietams visiškai nerūpi krašto ūkis ir žmonių gerovė. Jiem rūpi turėti "Vorposťą" į Vakarų Europą. Grynai strateginiai sumetimai ir dabar vyrauja. Anglų bombonešiai per vieną naktį 1944 m. rudenį sudaužė Karaliaučių, liko tik griuvėsiai. Nei Churchillis, nei Attlee Potsdame nesuprato sovietų tikslų ir pavojaus. O dabar iš Rytprūsių sovietų atominės raketos yra nutaikytos į Anglijos pramonės centrus. Ateityje Lenkija visomis jėgomis priešinsis Prūsijos valstybės atkūrimui.

"Science fiction"

Leiskime sau kiek pasvajoti. Prileiskime, kad įvyks stebuklas. Kaip kokiame "science fiction" filme, atvyksta kokios

ten būtybės iš Alfa Centauri žvaigždyno su savo laserio ginklais ir atominėm skraidančiom lėkštėm. Lietuvis parapsichologas tas būtybes užhipnotizuoja. Tada tos būtybės padaro žemėje tvarką, "atstato teisybę" pagal senus nacionalistinius principus, kurie nepatinka nei Maskvai, nei Washingtonui. Tos būtybės įsteigia nacionalines valstybes armėnams, baskams, gruzinams, kurdams, makedoniečiams, palestiniečiams, tadžikams, uzbekams ir kitiems, kas tik nori. Alfiečiai Airijai atiduoda Ulsterį, Rumunijai — Moldaviją, atima iš Jugoslavijos Kosovo provinciją, kur albanai sudaro 73% visų gyventojų, ir atiduoda kaimyninei Albanijai ir t.t.; pagaliau dalį Rytprūsių iki "Potsdamo linijos" atiduoda Lietuvai, kuri išvaduota nuo rusų jungo. Rytprūsiuose rastus rusus susodina į savo "skraidančias lėkštes" ir nuvežę iškrato kur nors apie Volgogradą. Tautybei nustatyti jie turi Z-ray aparatą. Tik bėda atsirado su kai kuriais lietuviais, kurie buvo vedę ruses, arba lietuvės ištekėję už rusų, jie turėjo vaikų ir norėjo geriau būti išskraidinti kartu, negu pasilikti. Dėl jų vaikų tautybės nustatymo aparatas spragsėjo nei šiaip, nei taip.

"Kaliningradskaja oblast" tuščia. Alfiečiai siunčia telegramą į Vilnių: "Tuojau atsiųskite mažiausia pusę milijono savo žmonių, kraštas negali stovėti tuščias." O Vilnius, Kaunas ir Klaipėda sutartinai atsako: "Mes neturime žmonių, iš kur juos paimsime?" Kągi, bent pusė milijono žuvo deportacijų ir partizaninio karo metu. Daug jaunų vyrų, paimtų į sovietinę armiją, negrįžta. Dar reikėjo kasmet surinkti tūkstančius "savanorių" Baikalo-Amuro geležinkelio linijai Sibire pastatyti. Nedaug jų sugrįžo: žuvo nuo šalčio ir bado, prigėrė Sibiro upėse, arba vedė sibirietes ir ten pasiliko. Alkoholizmas davė daug protinių atsilikėlių. Dabar net 61% visų šeimų neturi nei vieno vaiko arba vos vieną. Išeiviai Vakaruose irgi teturi po 1-2 vaiku ir ten gerai gyvena, jų neprisiviliosi sunkiam pionierių gyvenimui.

Atsiliepė senas miškininkas: "Dzūkijos prasta žemė, smėlynai, tuojau galima būtų atgabenti bent 50,000 žmonių į Rytprūsius, o ten nederlingus smėlėtus plotus apželdinsime miškais". Dzūkeliai atsiliepė: "Kiba Stalinas prisikėlė? Patrakit su savo prūsiška balų smarve, niekur nėra geriau, kaip Dzūkijoj."

Ateina žinia iš Vakarų Vokietijos: "Šišon turime 100,000 lietuvninkų..." Tai pabėgėliai iš Rytprūsių ir repatriantai

iš Klaipėdos krašto, kurie, pasivadinę vokiečiais, ištrūko iš sovietų valdžios. Nuvyksta patikrinti. Tautybės nustatymo aparatas spragsi nei šiaip, nei taip: nei lietuvis, nei vokietis, nei mozūras. Kągį, iš bėdos ir tokie bus geri. Tuojau jie pastatė savo reikalavimą: "Ar mokėsite mums po 10,000 nuo galvos kasmet už įsikūrimą? Ten rusai viską sunaikino, liko tik balos ir kemsynai, reiks bent 30 metų, kol bus galima ten išsimaitinti iš žemdirbystės." Klausimas Vilniui: "Ar galit skirti 500 milijonų kasmet naujakuriams?" Atsakymas: "Neturime pinigų. Tegul šaudo varnas ir maitinasi, kaip Donelaičio laikais."

Senas miškininkas vėl atsiliepė: "apželdinkime viską miškais. Kai kur apsigyvens koks medžiotojas, bitininkas ar žvejys, kaip buvo Vytauto laikais. Tai labai geras miškams auginti kraštas: ten buvo didžioji Dykra, Trapėnų giria, Romintos giria, kodėl nepadaryti vieną didžiulę girią, ir ji bus lietuviška..."

Ateities perspektyvos

Geriau yra į viską žiūrėti kritiškai, negu entuziastiškai, vaduotis protu, bet ne jausmais. Mūsų ir visų mažųjų tautų padėtis nėra rožinė. Teisingai pastebėjo dr. A. Idzelis: "Amerikos užsienio politikos kursas išplaukia iš tam tikrų geopolitinių nusistatymų, kurie nėra palankūs Lietuvai ar bendrai tautinėms mažumoms Sovietų Sąjungoje" (*Į Laisvę*, 1981, nr. 82, psl. 8). Vak. Europa Baltijos valstybes jau seniai "nurašė į nuostolius". Visa viltis lieka Amerika, priskaitant ir Kanadą. Pietų Amerikos valstybės yra bereikšmės tarptautinėj politikoj. Supraskime, kad amerikiečiai nekariaus dėl Baltijos valstybių; jie neiššovė nė vieno simbolinio šūvio ir dėl savo įkaitų Teherane. Amerikiečiams tik kartais paranku yra panaudoti Baltijos kraštų atvejį kaip propagandos priemonę prieš sovietus, kai atsiranda "santykių įtempimas". Čia mums reikia budėti ir pasinaudoti tokiomis tik nedažnai pasitaikančiomis progomis.

Visa tai turint galvoje ir prisimenant Hickersono memorandume paminėtas Europos "diplomatines džiungles", kur vaizdžiai išreikštos daugelio amerikiečių nuotaikos, mums dabar yra labai neapdairu kelti visokias "Lietuvos sienų problemas", reikšti pretenzijas į Karaliaučių ir pan. Niekas nemėgsta visokių "troublemakers" tarptautinėj turgavietėj, ypač jei tai daro mažų tautų rėksniai.

Mūsų problema tikrai sunki ir paini. JAV Valstybės dep-tas pareiškė, kad žemėlapiuose Baltijos valstybes žymės kaip savarankiškas, neįjungtas į Sov. S-gą. Matėme tokį žemėlapį, tačiau Baltijos valstybių ribos ten neatžymėtos, tik žemėlapio viršuje dešiniame kampe yra smulkiomis raidėmis pastabėlė, kad JAV vyriausybė nepripažįsta Estijos, Latvijos ir Lietuvos inkorporavimo į Sov. S-gą. Tačiau nei Baltijos valstybių vardai, nei jų sienos nėra tame žemėlapyje pažymėta. Ir gerai, ir blogai. Problema tokia: kokias dabar tas sienas žymėti? Ar kaip jos buvo karui prasidėjus (1939. IX.1), ar kaip buvo Baltijos valstybių okupavimo metu (1940. VI.15-17)? Sunkumų sudaro Lietuvos sienos: pirmuoju atveju mes neturėjome nei Vilniaus, nei Klaipėdos, o antruoju — trūko Klaipėdos. Geriausios būtų dabartinės "tarybinės Lietuvos" sienos su Vilnium ir Klaipėda. Kai kur žemėlapiuose taip ir žymi. Tačiau JAV ir mes patys nepripažįstame Lietuvos okupacijos ir tuo pačiu okupanto nustatytų sienų.

Būsimas Lietuvos sienas padiktuos naujas nugalėtojas, neatsižvelgdamas į jokias senas sutartis ir visokias "linijas", grynai pagal tuo metu susidariusias politines aplinkybes. Taip visados istorijoje buvo ir bus. Mes savo pageidavimus gal tik per užpakalines duris galėsime pareikšti. Versalyje galėjome, Jaltoje ir Potsdame — ne. Nekomplikuokime savo padėties ir nebūkime "l'enfant terrible", todėl duokime suprasti, kad mus patenkintų ir dabartinės "tarybinės Lietuvos" sienos. Jos nėra tobulos, mums gaila lietuviškų sričių, kaip Pelesa ir Rodūnė, Punskas ir Seinai, tačiau atsiminkime, kad niekas negauna visko, ko norėtų. Prisiminkime Albaniją, Graikiją, Rumuniją, Suomiją, Vengriją — ne mes vieni jaučiamės nuskriausti.

Atlanto Charta seniai palaidota. Jungtinės Tautos yra bejėgės. Neturėkime tuščių vilčių. Mūsų stipriausia korta yra sienų įsisenėjimas, šioks toks pripažinimas iš kaimynų. Daug norėdami galime nieko negauti, ir geriau žvirblis rankoje, negu briedis miške, kuriuo, anot tos pasakos, brolelis-kvailelis iš anksto džiaugėsi.

Kaip paprastai, mes turime svajotojus ir realistus. Štai VLIKo valdybos posėdy 1981.VIII.1 trumpai buvo paliestas ir sienų klausimas. Ten dalyvavęs dr. D. Krivickas pareiškė: "Apie Mažąją Lietuvą visados mes galime pasakyti, kad tai yra revindikacinis klausimas. O dabar aš skaitau, kad politiškai šito klausimo kėlimas yra visiškai nenaudingas todėl,

kad jis erzina vokiečius. Ir aš dar Hanau pirmutinėje VLIKo konferencijoje labai griežtai pasisakiau prieš erzinimą. Reik pasakyti, kad tada, visų nustebimui, Bielinis buvo pats didžiausias imperialistas... iki Berlyno. Aš labai griežtai tada pasakiau: 'Ponai, nedalinkite kailio, kurio dar neturime patys'." (Užrekorduota kaspine).

Tai labai teisinga pažiūra, kurios mums reikėtų laikytis. Ir aš esu mūsų "sienų taisytojams", žodžiu ir raštu pareiškęs: "Ne vieta ir ne laikas išeivių organizacijoms dabar svarstyti Lietuvos sienų klausimus ir daryti kokius nors nutarimus."

Sentimentalūs argumentai politikoj ir diplomatijoj nieko nereiškia, į juos politikai, nuo kurių viskas pareina, nekreipia jokio dėmesio, ir tokių argumentų vartojimas rodo tik politinį nesubrendimą.

"Senoji Vokietijos ir Rusijos riba tėra tiktai politikos, religijos ir kultūros riba. Bet ji nėra nei kalbos, nei etnografijos riba, nes abiem šonais tos ribos gyvena tos pačios lietuviškos kilmės žmonės. Taigi Vokietijos šone miestai jau buvo atskiesti vokiečių imigrantais, o lietuviški kaimai buvo jau prisisunkę vokiečių civilizacijos ir iš dalies net užmiršę lietuvių kalbą. Padėtį kiek komplikavo ir religiniai skirtumai: istorinės Lietuvos gyventojai buvo katalikai, o Prūsų Lietuvos — liuteronys".

"Į pietus nuo Nemuno Lietuvos — Vokietijos riba eina mažais upeliais arba sausuma. Bet toji riba nejudėjo per pusę tūkstančio metų, tat ji turi labai tvirtas istorines teises. Be to, ji yra kartu religijos, kultūros ir net ūkio riba, nes kraštai į vakarus nuo jos gravituoja labiau į Karaliaučių, kaip į Kauną, O gale 19-jo amžiaus ir pradžioje dvidešimtojo visa plati zona tarp Tilžės, Gumbinės, Kybartų ir Labguvos beveik visai nustojo kalbėjusi lietuviškai ir prisiėmė galingai proteguojamą vokiečių kalbą".

Dr. K. Pakštas

(Lietuvių Kat. Mokslo Akademijos Suvaž. darbai III t.)

MAŽOSIOS LIETUVOS IDĖJOS IR JOS PRAEITIES ATMINIMAS OKUPUOTOJE LIETUVOJE

A. LYMANTAS

1. Prof. P. Pakarklio ekspedicija

1945 m. pavasaris buvo šiurpulingas Mažojoj Lietuvoj. Po nepaprastai šaltos žiemos ištirpęs sniegas atidengė laukus su apgadintais kariniais padargais ir šiurpulinga mirtimi žuvusių žmonių ir gyvulių kūnais. Pagrioviuose gulėjo išmėtyta visokeriopa praėjusios žiemos bėglių manta, o patys keliai daugelyj vietų buvo apgadinti, parvirtusiais medžiais užversti ar giliomis duobėmis išdaužyti. Kur dar taip nesenai stovėjo gražūs sodybų pastatai, dabar daugiausia riogsojo tik apdegę mūrai ar dar nenuvirtę išdegusių židinių kaminai.

Kaip ir anais išgąstingais 1709-11 maro metais Prūsų Lietuvoj, be vienur kitur sutinkamo raudonarmiečių būrelio, nebuvo matyti nė vieno vietinio žmogaus. O ir naktį, kiek tik akys galėjo aprėpti tolį tamsumoje, nespindėjo joks šviesos žiburėlis.

Ir taip 1945 m. vėlyvą pavasarį, kai Raudonoji armija ant Trečiojo reicho sostinės griuvėsiu šventė savo pergalę, lyg apokaliptinių raitelių išjotuose Mažosios Lietuvos keliuose ir vieškeliuose buvo galima pastebėti šen bei ten važiuojantį automobilį su keliais civiliais.

Automobiliu važiuojantiems teko ir paklysti, ir degalo pritrūkti, ir per silpnus, gresiančius įlūžti provizoriškai pastatytus tiltus pervažiuoti. O ir nekartą iš kažkur atsiradęs ir dar pasitaikęs neraštingas raudonarmietis, neįstengdamas įskaityti jam rodomų dokumentų, su atkištu automatu keliaujančiuosius varydavo į artimiausią karinę nuovadą. Čia, lyg norėdamas parodyti savo ypatingą budrumą, suimtuosius išdidžiai pristatydavo savo viršininkams.

Kas buvo tie keleiviai ir koks buvo jų tikslas važinėti ar net ir klaidžioti po tų metų pilną šiurpulingų ir klaikių vietovaizdžių Mažąją Lietuvą.

Jau 1944 m. vėlyvą rudenį kai kuriuos okupuotosios Lietuvos mokslininkus buvo iš Raudonosios armijos užimtų Rytprūsių pasiekusi žinia, kad visai prieš prasidedant karo veiksmams ten specialiu prekiniu traukiniu iš Karaliaučiaus į vidurinę Vokie-

tiją buvo išvežtas visas kryžiuočių ordino archyvas. Jis apėmė dešimtis tūkstančių laiškų, dokumentų, įvairių sutarčių ir 1226 metų auksinę Rimini bulę, kuri suteikė kryžiuočių ordinui teisę kurtis užkariautose prūsų žemėse.

Bet tuo pat laiku iš kitų šaltinių buvo sužinota, kad Prūsijos karalijos laikų Rytprūsių dokumentinė medžiaga, kaip ir įvairūs Prūsijos karaliaus dvarams ir apygardoms administraciniai nurodymai, dekretai, ataskaitos ir Prūsų lietuviams jų kalboj išleisti valdiški parėdymai, nors ir buvo išimti iš archyvų, bet nebuvo išvežti, o paslėpti įvairiose buvusio kryžiuočių ordeno pilyse Rytprūsiuose.

Tai taip keli Vilniaus universiteto mokslininkai, apsirūpinę specialiais į Rytprūsius įvažiuoti leidimais ir, anot jų, vietinių karinių įstaigų "paglobojami", automobiliu keliavo iš miestelio į miestelį, iš pilies į pilį, ieškodami krašto lietuvybės liekanų. Ir taip betikrindami vienos pilies rūsį ir nieko jame neradę, jau norėjo grįžti, kai pripuolamai vienas jų pastebėjo grindinyj nedidelę skylę. Priėjus arčiau, pasirodė, kad tai esama siauros, vos tik žmogų praleidžiančios, skylės į dar žemesnį pilies rūsį. Nusileidus ten primityviomis medinėmis kopėčiomis, prie lempos šviesos ekspedicijos nariams atsivėrė šiurpus vaizdas: šalia krūvon suverstų dokumentų gulėjęs labai apgedęs vokiečių leitenanto lavonas su pluoštu rankraščių rankoj. Juos ištraukus ir patikrinus, šis kelių mokslininkų kolektyvas rūsio makabriškoj ir apytamsėj aplinkoj tiesiog netekęs žado, kai pasirodė, kad tai esama Kristijono Donelaičio rankraščių.

Antrosios sovietų okupacijos pirmasis (1944-45) laikotarpis Lietuvos gyventojams buvo ypatingai sunkus. Krašte viešpatavo būtinų reikmenų trūkumas ir suirutė. Be to, žmonės ir vėl baiminosi naujos išvežimų bangos, o vyrai, norintieji išvengti mobilizacijos į Raudonąją armiją, traukė į miškus. Žodžiu, tai buvo neaiškumo laikas, kuriame kiekvienas lietuvis buvo užimtas kovos dėl būvio, dėl kasdieninės duonos ir pastogės. Kad tokiu sunkiu tautai metu atsirastų žmonių, kurie nusigręžtų nuo klaikios kasdienybės ir, aukštesnių savo tautos idealų vedami, vyktų kur į dar labiau karo sunaikintą Mažąją Lietuvą — ten važiuotų iš vienos buvusios kryžiuočių ordino pilies į kitą, leistusi į jų gilius tamsius rūsius — dar ir šiandien kažkaip atrodo nerealu ir nepatikėtina. Tokiam pasiryžimui jau reikėjo būti didžiu savo idėjos ar pomėgio fanatiku.

Toks tikra to žodžio prasme buvo ir aprašomos šių kelių žmonių ekspedicijos po pokarinę Mažąją Lietuvą vadovas —

teisininkas ir istorikas Povilas Pakarklis. Be jo visiško atsidavimo, ekspedicija tikriausiai nebūtų įvykusi.

O iš tikrųjų, Povilas Pakarklis, kaip teigia jį arčiau pažinojusieji, gyvenime buvo labai nepraktiškas žmogus, Ypatingai savotiška buvo jo politinių pažiūrų evoliucija. Jis savo pažiūras nuo dešiniųjų iki kraštutinių kairiųjų — kaitaliojo kas dešimtmetį. Tik vienai idėjai jis liko ištikimas ir jos niekad nekeitė — tai Mažosios Lietuvos idėjai. Jai jis liko ištikimas iki mirties.

Kai pirmame bolševikmety Lietuvoj Pakarklis buvo paskirtas teisingumo ministeriu, jo kolegos iš kitų ministerijų dažnai nusiskųsdavo jo nekompetetingumu savo pareigoms. O tai buvo todėl, kad jis, palyginti su kitais, tuomet garsiai užsiangažavusiais komunizmo Lietuvai "statytojais", toliau gyveno savo uždarame mokslininko-istoriko pasaulyje.

Kokį kasdienį kolegialų kontaktą ir pokalbį Lietuvos subolševikinimo einamaisiais reikalais buvo galima turėti su Pakarkliu, gal geriausiai apibūdina jo buvęs kolega ir švietimo komisaras Antanas Venclova. Savo atsiminimų knygoje "Vėtra vidurdienyje" jis rašo: "Kada tik jį (Pakarklį) sutikdavau, tai jis vis kalbėdavo apie senąją prūsų problemą, apie Būgos ir Gerulio teorijas, apie kryžiuočių valstybę, jos žygius prieš senovės Lietuvą . . ."

Povilas Pakarklis neišvydo savo 1945 metų vadovaujamos ekspedicijos į Mažąją Lietuvą pasiektų rezultatų įvertinimo ir įamžinimo. Tik po penkerių metų po jo mirties tepasirodė daugiausia jo paties paruoštas pusseptinto šimto puslapių apimantis atrastųjų dokumentų rinkinys Vilniuje. Jame telpa 107 lietuvių kalba Berlyne spausdinti Prūsijos valdžios laiškai, pagraudenimai ir apsakymų faksimilės, siekiančios net 1580 metus. Šis kapitalinis dokumentų rinkinys, pavadintas "Prūsijos Valdžios Gromatos, Pagraudenimai ir Apsakymai Lietuviams valstiečiams", šiandien mums suteikia galimybę pramatyti pačius būdingiausius praėjusių šimtmečių lietuvininkų gyvenimo vaizdus.

Kad šis dokumentinis turtas, nepaprastas Maž. Lietuvos praeities žinynas, kritiškiausiu momentu ir kartais tiesiog bizarinėmis aplinkybėmis buvo išgelbėtas nuo pražuvimo, norint nenorint šiandien turime priskirti Povilui Pakarkliui. Jis po Antrojo pasaulinio karo ir buvo pirmasis Maž. Lietuvos praeities ieškojimo pradininkas ir jos atminimo puoselėtojas okupuotoj Lietuvoj.

Dar reikėtų pabrėžti, kad savo paskutiniuose gyvenimo metuose Pakarklis buvo labai nusivylęs, kadangi jo dešimtmečiais siekiamas idealas — sujungti Mažąją ir Didžiąją Lietuvą — po Antrojo pasaulinio karo neįsikūnijo.

2. Kristijonas Donelaitis ir jo kūryba marksistiniu-leninistiniu požiūriu

Kristijonas Donelaitis, lietuvių grožinės literatūros pradininkas, per savo 250-tąsias gimimo metines mums iš naujo sužerėjo savo nepaprastomis talento ypatybėmis. Kiek aplinkybės ir mūsų, išeivių, jėgos leido, mes jo jubiliejinį gimtadienį kilniai paminėjome.

Jau visai kitaip buvo okupuotoj Lietuvoj. Ten į 250-tųjų Donelaičio gimimo metinių minėjimą įsijungė pats kompartijos aparatas su visokeriopais savo padaliniais ir resursais. Tu pasėkoj kai kurios taip vadinamos Donelaitikos apraiškos tapo grynai propagandinės. Taip partijos padalinys — ok. Lietuvos rašytojų sąjunga — poeto sukakties proga sukūrė kone nebeatpažįstamą Donelaičio, kaip žmogaus ir poeto, profilį. Beveik, svetima tapo ir taip vadinamais socialistinio realizmo masteliais įžvelgta jo poema.

Bet iš tikrųjų tai nebuvo ypatinga naujybė, nes jau karo metu Donelaitis buvo panaudotas sovietų propagandai. Taip Maskvoj susispietę pirmame bolševikmetyj politiniai užsiangažavę kai kurie Lietuvos rašytojai dažnai naudojosi Donelaičiu savai, į Lietuvą radijo bangomis nukreiptai propagandai. Pvz. Antanas Venclova savo sonete "Donelaitis", pasinaudodamas poemos įvykių ir personažų įvaizdžiais, skelbė savo "nepalaužiamą tikėjimą pergale prieš fašizmą".

Ir J. Baltušis, anuos Maskvos laikus prisiminęs, teigia, kad karo ugnyje Kristijonas Donelaitis pradėjęs "savo prisipažinimo ir šlovės kelią".

Vacys Reimeris straipsnyj "Antrasis poeto gimimas" šitaip pristatė poetą: "Donelaitis lyg gyvas stojo drauge su šauniaisiais partizanais kovoti prieš okupantus Lietuvos žemėj, jis lyg gyvas buvo kartu su rašytojais ir kitais kultūros veikėjais, laikinai pasitraukusiais į tarybinės šalies gilumą".

Justinas Marcinkevičius savo poezijos knygoj "Donelaitis", statydamas klausimą, ar Donelaitis liko literatūriniu paminklu tik savo epochoj, ten pat atsako: "Berods, tik Didžiojo Tėvynės karo dienomis Donelaitis taip ryškiai sušvito naujoj šviesoj, kaip

labai artimas bendražygis tos kartos ir tos visuomenės, kuriai likimas lėmė pakelti kardą prieš žmoniją griaunančią fašizmo jėgą".

Jau minėtasis Juozas Baltušis 250-tųjų Donelaičio metinių proga 1964 m. "Pergalės" žurnale apie poetą rašė:

"Toks jau jis yra, mūsų tas brangusis Kristijonas Donelaitis. Atėjo iš mažyčio Tolminkiemio prieš šimtmečius, eina su mumis ir eis toliau į naujus šimtmečius, naujas kartas, naują šlovę. Ir mes laimingi esame jau tuo, kad mums išpuolė gera dalia: gyventi, svajoti, dirbti, kovoti ir drauge su juo įmūryti savąją plytą į didį komunistinio rytojaus rūmą".

Gimimo metinių proga Donelaičio pasaulėžiūros klausimais pasisakė ir jaunieji lietuviški partijos ideologai. Vienas jų, Jonas Macevičius, Donelaičio poemą vertina kaip aštriausią feodalinės baudžiavinės santvarkos kritiką. Nors poetas sociologinėse pažiūrose pasireiškęs su prieštaravimais, bet netiesiogiai jis žadinęs darbo liaudį kovoti prieš visuomeninę, turtine neteisybe pagrįstą santvarką ir už pažangesnę visuomeninę tvarką.

Ortodoksinė komunizmo pažiūra į dvasininko profesiją ir jos sutapatinimą su taip vadinama "viešpataujančia klase" ideologų apeinama pateisinimu, kad "kryžiaus paslaptis" nepadariusi Donelaičio pietistiniu užsidarėliu. Be to, jis sugebėjęs Biblijos tekstą panaudoti kaip pagelbinę priemonę "naujų tiesų" būrams įdiegimui (!).

Ir taip prieš šimtus metų gyvenęs ir kūręs jautrios sielos ir nerimastingų jausmų bei didelių gabumų Tolminkiemio protestantų pastorius Kristijonas Donelaitis tarybinėj epochoj iškraipytu simbolizavimu tapo ir antifašistu, ir partizanu, ir pažangios visuomeninės santvarkos kūrėju, padėjėju komunistinių rūmų "mūrytojams".

Bet, kaip jau gyvenime būna, Lietuvos kompartija ir rašytojų sąjunga, nekartą vien prestižo sumetimais kitų "tarybinių" tautų tarpe iškeldama mūsų įžymiausią literatūros perlą, arba, anot V. Karoso, į poeto idėjinį palikimą žvelgdama tik marksizmo-leninizmo požiūriu ("Kristijono Donelaičio idėjinis palikimas"), neapsiėjo ir be teigiamų reiškinių. Visų pirma, pasirodė dideliais tiražais ir naujais dailininkų kūriniais pagražintos naujos "Metų" laidos. 1964 m. pasirodė L. Greičiaus veikalas "Kristijonas Donelaitis ir jo epocha". Nors ir su tam tikru rezervu, veikalą apie Kr. Donelaitį galima laikyti vienu reikšmingiausių mokslinių darbų ok. Lietuvoj.

Atvežus paties poeto palaikus iš Tolminkiemio į Kauną, buvc padarytos gerai išsilaikiusios kaukuolės rentgeno nuotraukos kaulo piūviai ir pagal sovietų prof. Gerasimovo metodą atliktas plastinis Donelaičio veido rekonstrukcijos procesas. Baigus darbą, rekonstrukcija buvo pasiųsta į Maskvą, kur patikrinus, būk tai pats Gerasimovas pareiškęs, kad ji esanti atlikta aukštu moksliniu lygiu, su dideliu skoniu ir taktu.

Kol nebuvo identifikuotas Donelaičio kapas ir atrasti jo palaikai, poeto atvaizdo atkūrimas buvo paliktas laisvam dailininkų ir skulptorių traktavimui. Po Donelaičio veido atliktos rekonstrukcijos poeto portretai ir skulptūros pamažu įgavo standartines formas.

Žinoma, kad plačiai išvystytoj Donelaičio paminėjimo eigoj nebuvo galima apeiti ir vietovės, kur 37 metus poetas veikė ir kur jis sukūrė savo nemirštamus "Metus", būtent, Tolminkiemio, šiandien naujųjų Mažosios Lietuvos okupantų pavadinto Čysti Prudi.

Visų pirma, 1964 m. vasarą Tolminkiemyj buvo atidengtas labai didelis memorialinio juodo granito akmuo su lietuvių ir rusų kalbomis įrašu, kad čia gyvenęs ir kūręs lietuvių literatūros klasikas Donelaitis.

1967 m. pradėtas karo metu sunaikintos bažnyčios atstatymas. Archeologai atkasė stogą rėmusių stulpų pamatus ir surado įvairių kitų architektūros detalių. Bet galutinei ir autentiškai rekonstrukcijai ir to neužteko. Teko ieškoti ir kitų praeities šaltinių. Bažnyčios atstatymo įkarštyje nesidrovėta kreiptis net ir į taip vadinamiems Rytų Prūsijos revanšistiniems sluoksniams artimą ir žinomą Karaliaučiaus istorijos profesoriu Hubatschą. Jis sutiko lietuviams padėti ir iš savo turtingo rinkinio atsiuntė dar nematytų Tolminkiemio bažnyčios fasado bei jos interjero nuotraukų.

Tai toks būtų labai suglaustas mūsų didžiojo klasiko ir jo kūrybos atminimo ok. Lietuvoj puoselėjimo apžvelgimas ne tik su grynai propagandiniais, bet ir su kai kuriais poeto gerbėjų širdis džiuginančiais reiškiniais.

3. *Vydūnas išeina iš dvasinio kalėjimo*

Jei, Donelaičio sukakties minėjimams praėjus, vienur kitur įvertinimo susilaukia pirmosios lietuviškos knygos autorius Martynas **Mažvydas** (jo vardu pastatyta net kontroversinė drama), jei už lituanistinį darbą aukštai vertinamas Liudvikas **Rėza**, jei 1970 m. "Vagos" leidykla Vilniuje išleidžia kny-

gą "Lietuvininkai", kurioje sanskritologas K a p e l e r i s, gimnazijos mokytojas G i z e v i j u s ir žurnalistas G l o g a u gana plačiai ir giliai nušviečia Rytų Prūsijos lietuvių gyvenimą, tai žymūs 20-to amžiaus Mažosios Lietuvos kultūrininkai, menininkai, veikėjai ir politikai tokios iškilios pagarbos ar pamınėjimo ok. Lietuvoj šiandien nesusilaukia.

To priežastys yra abejotinos: Mažvydo, Rėzos ir kitų įžymių Prūsų lietuvių raštai buvo ne tiek nacionalinio, kiek pirmoj eilėj religinio, didaktinio, kraštotyrinio ar grynai mokslinio pobūdžio. O jei juose ir buvo žadinamas tautinis lietuvininkų susipratimas, tai arba labai subtiliai, ar tik pripuolamai ir pagal reikalą. Tuo tarpu 20-to amžiaus Mažosios Lietuvos veikėjai savo raštais ir veiksmais jau nedviprasmiškai forsavo ir gaivino tokią lietuvininkuose stiprią tautinę idėją ir nacionalinį pojūtį, kad jie kėlė net Maž. Lietuvos nuo Vokietijos atsiskyrimo reikalavimą (1918 m. Tilžėj paskelbta Prūsų lietuvių deklaracija). O kadangi komunistų partija pripažįsta ištikimybę tik proletariniam internacionalizmui, tai ji su savo visais padaliniais, kiek tik įmanydama, ginasi ir atsiriboja nuo 20 a. Maž. Lietuvos nacionalinių veikėjų iškilimo ar jų tuometinių idėjų palankaus įvertinimo.

Tik du kartus jaunajai ok. Lietuvos lietuvių inteligentų ir akademikų kartai pasisekė pralaužti partijos ir senbolševikių 20 a. Prūsų Lietuvos veikėjams uždėtą "tabu": dr. Vydūnui ir Martynui Jankui.

Dr. Vydūnas, kaip rašytojas, ok. Lietuvoj nebuvo nei priimtas, nei pripažintas. Atvirkščiai, atsiliepti apie jo filosofiją ir raštus su tam tikru įgeliančių cinizmu arba net panieka ilgus metus buvo lyg ir madinga tarybinių Lietuvos rašytojų sluoksniuose. Net, pvz., ir Vydūno tautinėj veikloj pasidarbavusi rašytoja Ieva Simonaitytė negalėjo apeiti nepareiškusi tam tikru pažeminančių epitetų jo adresu.

Tik, rodos, 1943 m. pabėgusių rašytojų Maskvoj suredaguotoje propagandinėje brošiūroje "Didysis lietuvių tautos priešas" į kovotojų prieš "ilgaamžius vokiškus grobikus" sąrašą buvo įtrauktas ir Vydūnas. Šiaip apie du dešimtmečius po karo lietuviška moksleivių ar akademikų karta apie Vydūną žinojo tik kaip apie kokią, kažkur Mažojoj Lietuvoj gyvenusią ir veikusią legendarinę keistenybę.

O taip buvo todėl, kad Vydūno skelbiama idėja apie žmogų, kaip absoliučiai laisvos valios būtybę, jo paties moraliniai

principai, skelbiami humanizmo idealai ir jo, kaip rašytojo ir individo, dvasios nepriklausomumas buvo ir yra diametraliai priešingas komunistų skelbiamai marksistinei asmenybės koncepcijai. Negana to, ok. Lietuvos komunistų ideologai apkaltino dr. Vydūną, kad, pagrindiniu savo filosofijos objektu laikydamas asmenybę, jis jos išlaisvinimo nesiejęs su "socialistiniais žmonių santykiais" ir savo raštuose neiškėlęs nei klasių kovos, nei domėjęsis žmonių materialinių santykių keitimosi eiga.

Tat suprantama, kad, nežiūrint visų pastangų, susipažinti ar net gilintis į Vydūno raštus bei jo mąstysena dėl partijos ideologinių varžtų per dešimtmečius atrodė beviltiška. Bet, ok. Lietuvos jaunajai kartai šios lietuvių tautos iškilios asmenybės praeities beieškant, į pagalbą atėjo vienas praėjusių laikų įvykis.

Geriau įvykių eigai suprasti tenka grįžti į 1926 metus, kada Lietuvoj už pakartotiną priešvalstybinę veiklą 4 lietuvių ir žydų tautybės Maskvos apmokyti komunistų aktyvistai (Giedrius, Čarnas, Greifenbergeris ir Požėla) buvo nuteisti mirties bausme.

Byla tais metais buvo gyvai ir plačiai diskutuojama ne tik Lietuvoj, bet ir susilaukė nemažo atgarsio užsienyje. Bausmės vykdymo dienai artėjant, protesto mitingus suruošė kai kurių Europos kraštų kairiųjų sąjūdžiai. Ypatingai Rytprūsių komunistai ir jiems prijaučiantieji buvo labai aktyvūs. Siekdami pakeisti teismo sprendimą, jie rašė peticijas, rinko parašus ir siuntė juos Lietuvos vyriausybei. Ir taip atsitiko, kad vienas tokių peticininkų Tilžėje, Clausijaus gatvėj, užsuko ir pas vokiečių sluoksniuose gerai žinomą lietuvių veikėją, pagarbų kultūrininką dr. Vydūną.

Dr. Vydūnas, kaip humanistas, visuomet smerkė bet kurį "gyvatos" atėmimą gamtoj, o dar aukščiau vertino žmogaus, kaip tobuliausio gamtos kūrinio, gyvybę. Tat visai suprantama, kad savo kasdieniame gyvenime tauraus žmogaus savybes praktikuojantis Vydūnas be jokio sąžinės konflikto padėjo savo parašą po mirties bausmės pakeitimo siekiančia peticija.

Žinoma, įvykiai vystėsi savo keliu, ir, nežiūrint iš šalies daromų pastangų, teismas mirties sprendimo nepakeitė. Praėjo metai, dešimtmečiai, ir 1926 metų jaudinantys momentai paskendo užuomaršoj.

Lyg perkūno trenksmas ok. Lietuvoj Vydūno gerbėjus sukrėtė žinia, kad buvusios nepriklausomos Lietuvos teisingumo ministerijos bylose atrasta 1926 m. tilžiškė peticija su dr. Vydūno

parašu. Tai buvo ypatingas įvykis, ir lietuviškas akademinis jaunimas su atrasta peticija rankoj, su senaisiais jau pražilusiais Vydūno gerbėjais dabar šventė savo triumfą.

Ir štai, pamažu vis daugiau pradėjo atsileisti ideologiniai partijos varžtai, aptilti paniekos ir cinizmo balsai Vydūnui ir jo kūrybai. Lyg pamiršti ir daugiau neegzistuojantys tapo anksčiau prikišami ideologiniai kaltinimai. Kai pirmą kartą Vilniuj buvo išleista 670 puslapių apimties 8,000 egzempliorių Vydūno dramų triologija, laisvės ir tiesos pasiilgę mūsų tautiečiai ją išpirko per tris dienas.

Pasirodžius straipsniui "Vydūno takų beieškant", pradėjo rinktis jo rašyti laiškai ir rankraščiai, ir įvairių asmenų pažinčių su Vydūnu atsiminimai.

Paskelbus dr. Vydūno meno mokyklos studentei Lapinskaitei rašytus intymius ir dvasiniai romantiškus laiškus, "tarybinėj" periodikoj pasirodė ir tokios akademinės filosofinės temos, kaip "Žmogaus ir žmoniškumo koncepcijos Vydūno filosofijos bruožuose, "Mahatma Gandi ir Vydūnas" ir t.t.

Prie jo gimimo namų Jonaičiuose ir prie išlikusio buto Clauzijaus gatvėj Tilžėj rašytojo jaunieji ir senieji gerbėjai iškilmingai atidengė memuarines lentas. Kaune literatūros muziejuj Vydūnas dabar susilaukė garbingos vietos senesnių žinomų lietuvių rašytojų tarpe. Tūkstančiai tautiečių šiandien lanko šį savo gyvenimo būdu, mąstymu, išvaizda ir raštais pagarsėjusio Maž. Lietuvos rašytojo ir humanisto skyrių. Skyriuj eksponuojamas įvairus jo epistlarinis palikimas, rankraščiai, nuotraukos ir mirusio Vydūno kaukė.

Paties Vydūno dvasinis apvainikavimas ok. Lietuvoj vyko per 100-tąsias jo gimimo metines, kai 1968 m. Vilniaus universiteto studentai pastatė jo dramą "Pasaulio Gaisras".

Gal nevisiems įmanoma įsijausti ir dvasinėmis akimis išvysti scenarijų, kur sausakimšai akademinio jaunimo pripildytame Vilniaus universiteto kieme nakties gludumoje ir prožektorių šviesoj nuo šimtmečiais senų arkų ir kolonų aidi aktorių tariami ir žiūrovų savo širdyse kartojami dramos raudos žodžiai:

Slopstam — žuvame jų pragare visi!
Dieve! Kur Tu? Kur Tu esi? Kur esi?
Dieve! Kur Tu? Kur Tu esi?

Dramoj iškyla ir spindintis Magės Tautvilaitės paveikslas, kuriame ji parodo aukštesnę savo tautiečių dvasinę kultūrą. Tuo pačiu jaunimas su ta drama pergyvena žmogaus dvasinį atsparumą, heroizmą ir pasipriešinimą. Bendrai, Vydūno filosofinė

drama "Pasaulio Gaisras" sovietų okupuotoje Lietuvoj šiandien tebėra reikšmingiausias lietuvių literatūros kūrinys, smerkiantis grobuonišką mažų tautų pavergimo ideologiją, kuria savo tikslų pateisinimui šiandien taip remiasi sovietinis imperializmas.

Dar 1979 m. rudenį "Pasaulio Gaisro" spektakliai buvo statomi Klaipėdos dramos teatre. Ir džiugu, kad Mažoji Lietuva, kuri per ištisus amžius knyga, maldaknyge ar laikraščiu stiprino savo brolius ir seseris Didžiojoje Lietuvoje ir per kurią, lyg pro kokią angą, laikas nuo laiko į carų laikų Lietuvą pūstelėdavo šviežias Vakarų Europos politinis ir kultūrinis skersvėjis, savo didžiojo sūnaus drama dar ir šiandien gali stiprinti pavergtos Lietuvos lietuvio sielą, jo tautinio atsparumo jausmus.

Nemažiau džiugus ir tas faktas, kad šių dienų lietuviškos jaunosios kartos pastangų krašte dėka daugiau kaip du dešimtmečius nepripažintas ir ideologiniai apkaltintas Vydūnas pagaliau galėjo išeiti iš okupuotos Lietuvos dvasinio kalėjimo.

4. Martyno Jankaus atradimas ir jo panaudojimas propagandai

Kiek Mažosios Lietuvos patriarchas ir aušrininkas Martynas Jankus savo spaustuvėj Bitėnuose atspausdino knygų ir leidinių, šiandien sunku ir tiksliai pasakyti. Spėjama, kad, pradedant maldaknygėmis, kalendoriais ir įvairiais pasaulinio ar tautinio turinio leidiniais, jų būta virš trijų šimtų. Darbininkų politiniam aktyvui stiprėjant, į šį skaičių įeina keletas jo spaustuvėj atspausdintų socialistinio protesto raštų.

Šio šimtmečio pradžioj, ypatingai industrinių Europos kraštų darbininkijos ir kai kuriuose kairiųjų intelektualų sluoksniuose, buvo paplitęs Engelso ir Markso komunistų manifestas. Nuo jo platinimo neatsiliko ir kai kurie lietuvių darbininkijos aktyvistai. Taip 1904 m. Martynas Jankus iš jų gavo užsakymą atspausdinti komunistų manifestą lietuvių kalba. Manifestas buvo atspausdintas, ir Jankus šį spaudinį turbūt, kaip ir daugelį kitų, laikui bėgant, užmiršo.

Tačiau apie pirmą lietuvių kalba komunistinio manifesto atsiradimo eigą ir spaustuvininką žinojo ir neužmiršo senieji Lietuvos komunistai. Užtat daugelis ir galvojo, kad Maž. Lietuvos patriarcho ir lietuviškos tautinės sąmonės žadintojo, seno aušrininko ir Rambyno kalno sargo asmenybės bei jo tautos labui nuveiktų darbų iškėlimui, nors ir su ribota partijos aprobacija iš karto atsivers visos durys.

Bet taip ok. Lietuvoj nebuvo. Kokią tuo metu pirmenybę partija skyrė įvairių asmenų adoracijai, galima matyti iš vieno pavyzdžio.

Vos tik karui pasibaigus, kompartijai buvo labai svarbu atidengti Klaipėdos geležinkelio stoties perone memuarinę lentą kažkokiam žydų ar latvių tautybės komunistų aktyvistui Baumanui. Būk tai Baumamans priešrevoliuciniais laikais Rusijoje Lenino redaguojamo laikraščio "Iskra" reikalais vykdamas į Berlyną, traukiniui trumpai sustojus Klaipėdos stotyje, apie 10 minučių pasivaikščiojęs perone. Toks Lenino pasiuntinio trumpalaikis kojų pamankštinimas lietuvių komunistų partijos buvo labai aukštai įvertintas ir pagerbtas memuarine lenta.

Prie aušrininko ir varpininko, visą savo amžių lietuvybei dirbusio, Martyno Jankaus sodybos po karo senbolševikiai ne tik memuarinės lentos kad neprikalė, bet ir pačią sodybą visai apleido. Per dešimtmečius iki pažasčių užaugo krūmynai, žolė ir usnys taip, kad sodybos kiemas prilygo džiunglėms.

Į, galima sakyti, Prūsų lietuvių paminklinį pastatą — Jankaus namus, — kuriuose prieš Pirmąjį pasaulinį karą kaip į kokią lietuvybės pilaitę Prūsuose, lankėsi žymūs aušrininkai, varpininkai ir knygnešiai ir kur pirmą prieglobstį rasdavo, sieną perėję ir laisvės ieškodami, įvairių politinių pažiūrų lietuviai, įsikrausčiusios dvi moterys, naminį spiritą begamindamos, padegė namą ir jį iki pamatų sudegino.

Rambynas, didžioji lietuvių šventvietė, komunistinio jaunimo bei pionierių stovyklų ar šiaip privačiai stovyklaujančių per dešimtmečius buvo apterštas. Koks pasibaisėtinas turėjo būti kalno vaizdas, kad vieną savo išvyką į Rambyną rašytoja Ieva Simonaitytė "Literatūros ir Meno" savaitraštyj šitaip aprašo: "Rambyną esu mačiusi, kai dar Bitėnuose tebegyveno Martynas Jankus. Tik dabar Rambynas nebe tas. Greit, greit važiuokime atgal — šaukiau Danutei (Simonaitytės šoferei), — gražiojo Rambyno jau nebėr . . ."

Kodėl Lietuvos senbolševikiai taip ignoravo Jankų, nežiūrint, kad jis, nors ir supuolimo būdu, jiems atspausdino pirmąjį lietuvių kalba komunistų manifestą?

Pagrindinė priežastis buvo ta, kad senosios kartos Lietuvos bolševikai negalėjo Jankui atleisti jo 1940 m. rezervuotos ir šaltos laikysenos pirmosios sovietų okupacijos metu. Tuomet vieno kito vyresniosios kartos partijai simpatizuojančių (saloninių) Kauno kultūrininkų zonduojamas ir prašomas, jis atsisakė koloboruoti su okupanto krašte prievarta įvestu režimu. O kokia

reklama, koks neapsakomas būtų buvęs propagandinis laimėjimas kompartijai, jei ir pagarbusis Maž. Lietuvos patriarchas būtų įsijungęs į "didįjį komunizmo statybos darbą" Lietuvoj. Žilasis tautos patriarchas būtų dalyvavęs mitinguose, komjaunimui pasakojęs apie savo kovas prieš vokiškus engėjus ir kaip jis spausdino komunistų manifestą, o jam "pionieriai" būtų įteikę gėlių puokštes ir ant kaklo rišę savo raudonus kaklaraiščius. Koks tai būtų buvęs jaunimo pasigrožėjimas ir žavesys sovietinio režimo Lietuvoj reporteriui, fotografui ir propagandistui!

Bet Martynas Jankus pramatė tokius jį pažeminančius scenovaizdžius ir nepasidavė raudonųjų sirenų gundymams. Kovojęs visą savo gyvenimą už Lietuvos savarankiškumą ir, anot kito didžio Lietuvos patrioto prel. M. Krupavičiaus, nuo Tilžės lig Ežerėnu, nuo Žagarės lig Suvalkų, skersai ir išilgai lietuvių širdis klabinęs ir kovoti už Lietuvos prisikėlimą žadinęs, negalėjo tapti nei Lietuvos okupacijos, nei komunistinio režimo eksponentu. Atvirkščiai — jo būriškai sodrus pasisakymas kompartijos adresu 1940 metais dar ilgai kursavo kai kuriuose kauniečių sluoksniuose. Be to, sovietų antrajam antplūdžiui 1944-45 m. artėjant, Martynas Jankus suspausta širdimi apleido Bitėnus ir savo numylėtąjį Rambyną ir, nenorėdamas patekti į iš rytų ateinančių "išlaisvintojų" rankas, pasitraukė į vakarus.

Viso to kompartija jam nedovanojo ir platesniu mastu jo asmenybės išryškinimą padėjo po užraktu.

Kiti, kaip senas bolševikas K. Korsakas, net piktinosi, kam, girdi, nacionalinio išsivadavimo judėjimo buržuaziniai veikėjai, bendradarbiavę "Aušroj" ar "Varpe", nepriklausomybės laikais buvę vadinami tautos atgimimo pranašais, tautos patriarchais, tautos veteranais, ir kam juos reikėję idealizuoti, ar anot jo, kanonizuoti (Iš ok. Lietuvoj išleisto "Lietuvių literatūros istorijos" trečiojo tomo įvado).

Bet jaunoji ok. Lietuvos akademiku karta ir inteligentija, kuriai kompartija per dešimtmečius prirašė receptų ir programų, kaip statyti partinį solidarumą ir komunistinį internacionalumą aukščiau už bet kokius savo tautos nacionalinius motyvus, užuot mūsų tautoje ieškoję naujų komunistinių apaštalų, pasuko kita kryptimi. Lyg užburta mistiškuoju Rambyno kalnu ir sužavėta legendarinius krivius primenančiu jo sargu, ji nerimavo ir ieškojo būdų, kaip iš naujo "atrasti" Jankų ir Rambyną.

Kaip jau matėme iš Vydūno pavyzdžio, ir Jankaus "atradimo" atveju vėliau daug reikšmės turėjo istorinis atsitiktinu-

mas, t.y. jau minėtas atspausdintas manifestas. Jis su laiku tapo tokiu įkyriu ir nepaliaujančiu priminimu partijai, kad ji buvo priversta Martynui Jankui suteikti vietą taip vadinamoj "naujųjų laikų" ok. Lietuvos istorijoj.

Bet be duoklės šiandien ok. Lietuvoj niekur neapseinama. Tai aiškiai pastebime ir Martynui Jankui skirtuose minėjimuose, dailininkų sukurtose graviūrose, medaliuose, paminkluose, muziejuose, kur visuomet prikergtas paakinimas apie jo 1904 m. atspausdintą manifestą.

Bet lietuviai, nors ir turėję sutikti su tokia partijos M. Jankui aprobacija, entuziazmo pagauti išskubėjo į Bitėnus, į Rambyno kalną. Ir taip ten įprastoj šventiškoj tyloj supoškėjo karklynus ir paaugusius medžius kertantys jaunų lietuvių kirviai, sužvangėjo peraugusią žolę piaunantys dalgiai, sugirgždėjo Jankaus namų griuvėsius apvalantys kastuvai.

Apvalę Rambyno kalną, jie pastatė aukurą ir lentą su įrašu, kad jis kaip archeologinis paminklas esąs po paminklo apsauga. Buvusios Jankaus sodybos kieme buvo pastatytas aukštas stulpas su varpu ir memorialine lenta.

Pereitų metų birželio mėn. vilniečiai, "Mažvydo klubo" nariai, Bitėnų pradinėje mokykloj įrengė nuolatinę Martyno Jankaus ekspoziciją. Parodoj yra kai kurios šeimos nuotraukos, dailininkų naujai sukurti portretai, įvairūs jo ir kitų autorių parašyti ir atspausdinti leidiniai. Ir Kauno universiteto literatūros muziejuj atidarytas M. Jankaus skyrius.

Tuo tarpu Lenino ordinais atžymėti "tarybiniai" Lietuvos rašytojai, išskyrus gal vieną kitą, Jankaus populiarinime ir toliau laikosi su įprastu rezervu. Kitaip su jaunaisiais. Štai kaip jauna poetė Birutė Baltrušaitytė sonete "Bitėnai" išlieja savo raudą, aplankiusi Jankaus sodybą:

"Verkiu prie tavo trobos neišlikusios, Martynai Jankau,
Verkiu prie tavo nesančio kapo, Martynai Jankau.
Nemunas supas į juodą apsiaustą, Martynai Jankau,
Kad tavo kaulai svetur išbarstyti, Martynai Jankau.

Dar kitas savo nostalginę širdgėlą atveria Maironiui artimu eiliavimu:

Šilais apsikaišiusi Bitė srovena,
Vingiuoja pro Jankaus sodybą.
Žvelgiu, kur kadais šis švietėjas gyveno,
Ir širdį kaip replėm sugnybo.
Takai knygnešių jau senai čia užžėlę,
Ir žmonės kiti įsikūrę.

Tas pats tiktai Nemunas slenka per smėlį
Pro Tilžę į Baltijos jūrą.

Martynas Jankus buvo viena tų iškiliųjų asmenybių nepr. Lietuvoj, kuri buvo laikoma didelėj pagarboj. Į jo ūkį, kaip į kokią lietuvišką Meką, kasmet atsilankydavo moksleiviai ir visokios organizacijos, aukšti vyriausybės atstovai ir diplomatai. Ypatingai jį gerbdavo mūsų kariuomenė. Be to, už nuopelnus lietuvybei valstybė jį apdovanojo aukštais neprik. Lietuvos ordinais.

Dabar palyginkime, ką rašo pereitais metais Jankaus memorialinės ekspozicijos atidaryme dalyvavęs vilniškės "Tiesos" korespondentas:

"Stebėtinas šio žmogaus ryžtas ir atkaklumas. Buržuazinės valdžios persekiojamas (!) ir, uždarius jo spaustuvikę vienoj vietoj, jis nedelsdamas imasi darbo kitoj. Jankus, kaip aktyvus visuomenininkas, palaikė ryšius ir bendradarbiavo su Lietuvos ir Vokietijos socialdemokratų partijomis, Rusijos revoliuciniais rateliais (!) ir jo namuose visada rasdavosi žinomi revoliucinio judėjimo dalyviai".

Paskaičius šiuos absurdiškus tvirtinimus, ypatingai užuominą apie tariamus Jankaus ryšius su Rusijos revoliucionieriais, negalime atsikratyti minties — juk "Tiesos" korespondentas, uždėdamas Jankui kankinio skraistę, siekė pateisinti Maskvos atsiųstiems ideologiniams prižiūrėtojams jo ok. Lietuvoj kylantį populiarumą.

5. Jaunosios kartos sentimentalumas Mažajai Lietuvai

Lietuvos senbolševikiai niekad nerodė jautresnių sentimentų Mažajai Lietuvai, nes ji jiems nedavė ir jokių ryškių klasinių kovų didvyrių ar tokių komunizmo aktyvistų, kuriais jie būtų galėję pasididžiuoti prieš kitus. Maž. Lietuvos komunistiniai herojai egzistuoja tik Ievos Simonaitytės parašytuose romanuose.

Tat, kas šiandien budina ir skatina jaunus negirdėtais vardais ok. Lietuvos akademikus, mokslo kandidatus ar jaunus docentus tirti ir atskleisti Maž. Lietuvos krašto ir žmonių praeitį, mes galime tik spėlioti. Greičiausiai juos paveikia nepaprastos Maž. Lietuvos gamtos stichija, jos žmonės, su kraštu surišti įvairūs pasaulinės reikšmės istoriniai įvykiai ir jų datos, reikalingos, bet režimo nuslepiamos, pereito ir šio šimtmečio tautinio judėjimo Mažojoj Lietuvoj asmenybės.

O gal ir tik į jų įkyria leninomanija ir partiriu dog-

matizmu slopinimą dvasinį gyvenimą besiskverbiąs romantizmo dvelkimas Mažajai Lietuvai juose sužadina pagarbą pajūrio kraštui.

Tačiau, kaip ten bebūtų, mes šiandien apgailestaudami turime konstatuoti, kad jaunoji ok. Lietuvos karta, lietuviams naujai atradusi Vyduną ir Jankų, toliau neįstengė platesne apimtimi įlaužti partijos biurokratų pastatytos ideologinės sienos. Jau praėjo vėl dešimtmetis, kai jokiais istoriniais sutapimais "nebeatrandamas" nei vienas žymesnis Maž. Lietuvos kultūrininkas ar veikėjas. Pvz., ok. Lietuvoj beveik kaip ir nežinoma žymi Maž. Lietuvos politinės, kultūrinės ir religines veiklos asmenybė — kun. prof. dr. Gaigalaitis, tautinės sąmonės žadintojas, publicistas ir "Birutės" draugijos steigėjas — Vanagaitis, Maž. Lietuvoj žymi ir garbinga Zaunių šeima, redaktoriai Kiošis, Stikliorius ir visa eilė kitų Maž. Lietuvos žmonių. Jų kapai šiandien apleisti ar, metams slenkant, net pašalinti.

Iš to matyti, kad minėtųjų veikėjų skelbtoji lietuvių tautai nepriklausomo gyvenimo idėja ir jų tikėjimas į savarankišką Lietuvos gyvenimą dar ir šiandien persekioja agresyvius svetimų tautų "globojimo" ir inkorporavimo polinkius turinčią Sovietų Sąjungą. Užtat partija, priverstiniam reikalui esant, tokių tautinių veikėjų vardus mini tik sučiauptomis lūpomis. Tarp kitko, net ir tokiam Maž. Lietuvos kultūrininkui, romantiniam dailininkui Adomui Brakui uždėtas "tabu".

Žinoma, šių dienų jaunosios kartos Maž. Lietuvos praeities puoselėjimas neapsiriboja tik gyvenusių asmenybių ir jų darbų iškėlimu. Daiktinių Maž. Lietuvos gyventojų buities ir kultūros likučių beieškodami, jie iškratė beveik visas dar užsilikusių senų sodybų namų palėpes ir surinko per 2,000 eksponatų Klaipėdoj, prie Dangės upės, rengiamam Maž. Lietuvos kultūriniam muziejui. Muziejus apims Maž. Lietuvos literatūrą, spaudą, dailę, muziką, teatrą, architektūrą.

Darbo įkarštyje iniciatoriai dažnai kreipiasi ir į vieną kitą užsienyj gyvenantį seną klaipėdietį. Jie prisibijo, kad be jų išsivežto žinių lobyno daug kas jų užsimotuose darbuose bus ne tik nepilna ir netobula, bet ir amžiams užmiršta.

Deja, mes čia savo nuoširdiems jauniems tėvynainiams tik labai mažai arba iš viso nieko negalime padėti, nes Maskvos cenzūra pripažįsta tik vienpusišką, partijos nubrėžtą, bendradarbiavimą.

Šiandien, kai Klaipėdos krašte ir Mažojoj Lietuvoj apskri-

tai baigia amžiams išnykti jau ir paskutinieji savo tipingu minkštu lietuviškos kalbos akcentu kalbėję lietuvininkai, jų vietas užpildo mūsų broliai ir seserys iš kalvotų ir ežeruotų Lietuvos sričių. Jie ateityj ir sudarys naują lietuviškojo pajūrio gyventojų tipą. Ir mes, po visą pasaulį karo ir smurtu išblaškyti Maž. Lietuvos autochtonai, turėdami omenyje esamą politinę situaciją tėviškėj, privalome pagarbiai atsiliepti apie jaunąją lietuvių kartą, kuri, nežiūrėdama jai senbolševikių visose veikimo srityse užkrautos sunkios rusų naštos ir problemos, kiek įmanydama, su didele pagarba ir meile puoselėja Mažosios Lietuvos praeities atminimą ir net pelenuose bei griuvėsiuose ieško jo kultūros lobyno liekanų.

"Mažlietuviai išlaikė ir gaivino tautinę sąmonę, prisimindami didžiąją praeitį, kada jų protėviai per šimtmečius iškirto didžiąsias girias ir iš žalių kelmų įkūrė žydinčias sodybas. Tad Mažoji Lietuva pačių lietuvių, o ne kokių slavų, kaip šiandieną, neatsižvelgiant į istoriją, drįstama sakyti, sukurta. Jiems ji ir turėtų priklausyti".

Dr. Juozas Jakštas
(Liet. Kat. Mokslo Akademijos Metraštis V, 412 psl.)

BRUTENIO RELIGINĖS IR POLITINĖS SĄRANGOS ĮSTEIGIMAS PRŪSUOSE

(Tęsinys iš 1 (51) Nr.)

VYT. BAGDANAVIČIUS

Pastabos, pagelbinčios pažinti Videvuto ir Brutenio nuostatų prasmę religijų istorijos požiūriu

1. Pirmajame nuostate yra atkreiptinas dėmesys į pasakymą, kad dievai "mums davė žemę". Šis pasakymas yra būdingas gyvulių augintojų kultūroms. Gyvulių augintojai traukė per pasaulį su savo kaimenėmis, ieškodami ganyklų. Ganyklų radimas buvo suvokiamas kaip dievų dovana. Įspūdingos ir pastovios religinės išraiškos formą Dievo malonė, duodanti žemę, yra įgavusi Abraomo, Izraelio ir Mozės religijose. Dieviškas žemės davimas pasiliko kaip pati būdingoji religinė forma žydų tautoje net tada, kai žmonės nebebuvo gyvulių augintojai. Dievas, kaip duodantis žemę, pasiliko suprantamas ir miestiečiams izraelitams, kai jie keliavo iš Egipto į Palestiną.

M. Buberis, žydų teologas, šį Izraelio religijos bruožą, Dievą suprantant kaip žemės davėją, laiko tokiu būdingu šios religijos bruožu, kad jis neturįs atitikmenų kitur. Jis rašo: "Tai, kiek suprantu, yra taip prisotinta religinės prasmės, kad neturi paralėlės religijų istorijoje" (Mozes, 1958. 174 p.). Bet vieną tokių netikėtų atitikmenų mes sutinkame kaip tik prūsų religijos formulavime, kur kalbama apie dievus, duodančius žemę.

1. Antrajame nuostate susitinkame su organizuota religija, turinčia vyriausią vadovybę, žemesnę vadovybę, ir nustatyta procedūra šiai sistemai išlaikyti per kartas. Šie nuostatai buvo per daug nelaukti 19 šimtmečio religijų istorikams, kad jie būtų galėję juos priimti kaip tikrus. Tada jie ieškojo daug primityvesnės religijos, vos besiskiriančios nuo burtininkavimo, animizmo ar gamtos garbinimo. Šitokia religinė santvarka jiems atrodė perankstyva šiam laikotarpiui. Kaip ten bebūtų su šios informacijos priimtinumu, mes vis tiek turime išskaityti, kad čia iš tikrųjų kalbama apie centralizuotą religiją, kuri yra suvokiama ne kaip praeinanti institucija, o kaip per kartas išlaikoma religinė tvarka.

Toliau kronikose paduodama net krivių krivaičių ilgas sąrašas, susidaręs per šimtmečius. Ar organizuota religija, panaši

valstybinei organizacijai, yra gyvulių augintojų kultūros išradimas, ar ji yra senesnis palikimas — būtų atskiros studijos klauismas.

3. Pomirtinio gyvenimo vaizdas prūsų religijoje yra labai skirtingas nuo žydiškojo "Seol", nuo graikiškojo "Hades" ir nuo babiloniškojo "Arallu". Tiek senovės žydų, tiek ir graikų pomirtinis gyvenimas yra būdingas prieblanda ir mirusiojo neveiklumu. Babiloniškas pomirtinis gyvenimas yra arba vargingas kopimas į kalną arba paskendimas į vandens gelmes. Prūsiškam dangaus supratimui atitikmenų galima rasti tik beduinų arabų dangaus sampratoje, nes jie tiki į patogias lovas po mirties. Taip pat Persijos Zaratustros dangaus samprata gali būti gretinama su prūsiškąja, nes ji kalba apie pieną ir sviestą teisingiesiems danguje (pal. Fr. Koenig, Christus und die Religionen der Erde, II, 650 psl.).

Prūsiškas pomirtinio gyvenimo supratimas yra nereikalingas prisikėlimo iš mirties, nes tas pomirtinio gyvenimo supratimas yra jau savaime pilnas ir nieko daugiau nereikalingas. Kas kita yra tose religijose, kurios pomirtinio gyvenimo sampratą yra susidariusios, sekdamos grūdo nukritimu į dirvą ir jo atgijimu, išaugant nauju augalu. Ten reikia prisikėlimo.

Brutenio pomirtinio gyvenimo supratimas liudija jo šiaurietišką, o ne pietietišką kilmę, nes čia danguje yra daromas skirtumas tarp žieminių ir vasarinių drabužių. Vasarą ten bus dėvimi balti drabužiai, o žiemą šilti apsiaustai. Doros reikšmė pomirtiniame gyvenime yra labai ryški: teisieji ten džiaugsis gera sveikata ir džiaugsminga nuotaika, kai tuo tarpu iš blogųjų bus atimta ir tai, ką jie turėjo; ir jiems teks daug kentėti.

4. Iš ketvirto nuostato matome, kad ši religija nebuvo vienos kurios tautos ekskliuzyvi religija. Tie kaimynai, kurie šią religiją išpažins savo aukomis, bus gerbiami ir mylimi. O tie, kurie ją paniekins, turi būti sutinkami kaip priešai. Tačiau, kadangi šią religiją skelbia politinis valdovas Videvutas, reikia laikyti, kad ji buvo valstybinė religija.

5. Moterystės teisė, išreikšta penktame punkte, liudija būdingą patriarchinę, gyvulių augintojų kultūros, šeimą su vyro pirmenybe. Vyras turi teisę turėti tris žmonas. Tai yra tokia šeimos samprata, kuri yra sutinkama Abraomo laikais. Nustatant žmonų pirmenybę, iškyla tautinės pirmenybės reikšmė. Mat, nuostate sakoma, kad pirmoji žmona turi būti iš tų, kurios

yra atvykusios iš Gotlando, o antrosios gali būti iš čia gyvenančių.

6-7. Šeštas ir septintas nuostatai talpina savyje bent tris bruožus, vertus dėmesio kultūrų istorijos požiūriu. Visų pirma, tai yra savęs ir savo artimųjų paaukojimas dievams, susideginant. Kai kurie modernūs Senojo Įstatymo tyrinėtojai šiandien į Abraomo savo sūnaus Izaoko aukojimą ir jo pakeitimą ožiu žiūri kaip į religinės kultūros posūkį — susilaikyti nuo pirmgimio aukojimo, jį sudeginant ir pakeičiant jį simboliniu aukojimu (pal. John van Seters, Abraham History and Tradition, 1975 m. New Haven, London, 228 psl.). Išeitų, kad ir Brutenio religijoje šis pakeitimas dar nėra padarytas, nes čia yra atstovaujamas faktiškas savo vaikų ar artimųjų sudeginimas dievų garbei. Taigi vertinant tipologiškai laiko požiūriu, šie prūsų religijos nuostatai būtų iš anapus abraomiškos religijos laikų. Tačiau reikia pridurti, kad Prūsuose susideginimas dievų garbei nėra privalomas, o laisvas. Apie pareigą dievams paaukoti pirmgimį čia nekalbama.

Antras dalykas, kuris išryškėja šiuose nuostatuose, yra ypatinga šių žmonių savęs sąmonė. Jie ne tik neturi kokios depresijos, bet yra pilni džiugios savęs sampratos. Nežinia, ar tas lengvumas mirti yra sąmoningas ar nesąmoningas reiškinys. Ir šv. Tomas Morus pastebi, kad savižudystė yra nenoras gyventi depresijoje (pal. A. Dialogue of Comfort against Tribulation, 1977 m. 152 psl.). Net ir paties T. Morus lengvume, su kuriuo jis pasirinko mirtį, užuot gyvenus savo dvasiniame konflikte, galima įtarti panašią tradiciją). Ši žmogaus savęs samprata atliepia stoikinę filosofiją, kuri Kristaus laikais buvo užvaldžiusi šviesuomenės sluoksnius nuo Mažosios Azijos iki Romos. Tai yra filosofija tokio žmogaus, kuris nepaiso kentėjimo, juos ramiai iškęsdamas.

Ir trečias bruožas, kurį galime išskaityti šiuose nuostatuose, yra labai tikra pomirtinio gyvenimo sąmonė, nesudrumsta jokios abejonės, baimės ar kaltės. Per ugnį žmogus pasidaro šventu, kad galėtų amžinai juokauti su dievais. Ugnis ne visada yra buvusi šventumo ir apskritai religingumo simboliu. Laumių kultūroje, kuri yra gausiai atstovaujama lietuviškose laumių pasakose, ugnis dar laumių priešas. Ugnies religinė prasmė yra būdingas Zaratustros kultūros bruožas. Ten yra žinomos šventosios ugnys ant kalnų ir kunigai, ugnies kurstytojai (Fr. Koenig, ten pat, II tomas, 640-641 psl.).

9-10. Devintas ir dešimtas nuostatai liudija kietai formu-

luotos moterystės teisės sampratą. Devintas nuostatas atrodo kaip perdidelės teisės pripažinimas vyrui. Bet dešimtas nuostatas baudžia vyrą mirtimi, jei jis lytiškai santykiavo su kita moterimi ar mergaite. Ar šis nuostatas savo dvasia derinasi su penktuoju nuostatu, leidžiančiu vyrui turėti tris žmonas, pasilieka klausimas. Gal būt mes čia turime dviejų kultūrų susibėgimą, kurių viena atstovauja vieno vyro ir vienos moters šeimą, o kita buvo patriarchinė, kuri vyrui pripažįsta daugiau teisių. Šio klausimo buvimą pateisina ir raižinys Nr. 6 iš Švedijos, kur moterystė yra vaizduojama kaip vyro ir moters sutartis, įvykdoma kirvio grėsmėje. Taip tą raižinį aiškina Schwantes.

11. Vienuoliktas nuostatas taip pat leidžia įtarti šiuose įstatymuose susiplakimą dviejų dorinių kultūrų, kurios nėra tos pačios krypties. Iš vienos pusės čia leidžiama vyrui turėti tris žmonas, bet, kas tą ribą peržengtų, yra baudžiamas mirties bausme. Pareiškimas, kad ne tik vedybinis gyvenimas, bet ir skaistybė, yra dieviški luomai, kelia platesnį klausimą, būtent, iš kokios kultūros žmonijoje yra išsivysčiusi pagarba nevedybiniam skaisčiam gyvenimui.

12. Dievo tarno nužudymo bylą dvyliktasis nuostatas išima iš bendrosios teisės srities ir palieka pačių religininkų nuožiūrai. Tai liudija organizuotą religinę sąrangą. Reikia manyti, kad Prūsuose bus veikusi Bronzos kultūros kerštо teisė, kaip ir visur kitur. Bet apie dievų tarno nužudymą sakoma, kad ne būtinai čia turės kaltininkas būti nužudomas. Tai spręs kiti dievų tarnai.

13. Tryliktas nuostatas yra būdingas bausmės laipsniškumu už vagystę. Bausmė didėja ne pagal pavogto daikto vertę, bet pagal vagystės pasikartojimą. Pirmu kart baudžiamas mažiau, antru kart daugiau, o trečiu kart net mirties bausme.

14. Iš Luko Davido papildytų nuostatų pats įdomiausias yra pirmasis, arba iš eilės keturioliktas. Šis yra retas liudininkas darbo teisės įstatymdavystės pradžios žmonijoje. Jis teigia, kad dirbti niekas negali būti verčiamas, o tik kviečiamas laisvo paskatinimo keliu. Prasidedanti darbo kultūra žmonijoje veda į darbo prievartą. Prūsijos sąrangos kūrėjai, susitikdami su šia problema, rado reikalinga suformuluoti samdomojo darbo tvarką. Ir ta tvarka yra labai aukšto lygio humanistiniu požiūriu. Ji yra iš esmės laisvas darbdavio ir darbininko susitarimas. To principo plačiai organizuotu būdu laikomasi ir šiandien tose politinėse sąrangose, kur darbininkų unijos ir

darbdaviai prieina prie bendro susitarimo klausimu, kokiomis sąlygomis darbininkas sutinka dirbti.

Pažymėtina, kad darbo teisės nuostato dar nėra Mozės kodekse, arba dešimtyje Dievo įsakymų. Matyti, tas klausimas toje kultūroje dar nebuvo iškilęs. Iš to, kad darbo teisė yra normuota Prūsijos kodekse savaimingu, nors dar nesudėtingu būdu, galima daryti išvadą, kad šis klausimas Prūsuose jau buvo iškilęs.

15. Penkioliktas nuostatas kilmingumą laiko ne iš paveldėjimo kilusia privilegija, o grynai techniško sugebėjimo pranašumu. Kilmingas, būtent, bus tas, kuris sugebės greičiau joti ir mitriau kautis. Šitaip suvoktas kilmingumas yra priešingas žodiška prasme suvoktam kilmingumui, kuris savo reikšmę veda iš paveldėjimo gimimo keliu. Žodiška prasme kilmingumas yra moteriškos teisės kultūrų palikimas žmonijoje. Bet šiame nuostate jis nėra išreikštas. Čia kilmingumas savo esme yra tas pat, kaip ir sugebėjimas geriau pasireikšti. Ir L. Davidas randa reikalinga pastebėti, kad šio nuostato dėka vietiniai krašto gyventojai labai greitai išėjo į kilminguosius. Šiame kilmingumo supratime galima įžvelgti darbo kultūros padarinį, kuriam sąlygos buvo sudarytos keturioliktame nuostate.

Šitaip suvokto kilmingumo pavyzdžiu galėtų būti ir did. kunigaikštis Gediminas. Jis juk buvo Vytenio arklininku ir tuo keliu iškilo ne tik į did. kunigaikščius, bet ir į plačios imperijos kūrėjus.

16. Šešioliktame nuostate sutinkame linksmo žmogaus sampratos išryškinimą. Tai buvome sutikę ir anksčiau. Jei tik anksčiau tas linksmumas buvo atremtas religija, tai čia jis yra tikros gerovės apraiška. Vyras, kuriam yra mirusi žmona, neturi liūdėti; jam turi pasipiršti kita moteris. Šis žmogus neturi gilios, vidinės rūgstančios tragikos, kuri, sakoma, yra būdinga germanų dvasiai. Tai yra, sakytume, humanistinio naivumo pasaulėžiūra, kuri yra būdinga kai kurioms Indijos kultūroms. Indijos upanišadose tarp Dievo ir žmogaus kaltės kliūtis beveik nekyla.

17. Skaistybės laikymasis šioje kultūroje yra stipriai paliūdytas faktas. Mirus vyrui, moteris gali pasidaryti vaidilute. Jos pragyvenimas bus aprūpinamas visuomenišku būdu. Taigi skaistybės laikymas šioje visuomenėje yra ne tik asmeninis reiškinys, bet ir visuomeninė institucija. Kadangi prūsų vaidilutės yra ne tik skaisčiai gyvenančios moterys, bet ir kulto tarnautojos, tenka manyti, kad ši tradicija atliepia seniau čia bu-

vusią moteriškos teisės kultūrą. Yra tikra, kad moteris kunigė gali būti kilusi tik iš moteriškos teisės visuomenės. Tokių visuomeninių likučių dar sutinkame kai kuriose Afrikos tautose.

Politinis pamąstymas

Mes čia iš esmės esame religinėse studijose, tačiau mūsų tyrinėjami duomenys turi labai ryškius politinius rėmus. Brutenio nuostatai yra labiau visuomeniniai ar politiniai, negu vien religiniai, nes, ir juos skelbiant, buvo pasakyta, kad jie duodami kaip gairės "gyventi vienam su kitu".

Ligi šiol nuo tų duomenų buvo nusikreipiama, kaip nuo nepatikimų tiek religiniu, tiek ir politiniu požiūriu. Ir modernūs valstybinio gyvenimo tyrinėtojai negalėjo būti nusiteikę rasti ką nors vertinga Prūsijos kultūroje ypač dėl to, kad ši politinė sąranga rėmėsi religiniu pagrindu. Tačiau ta stipri ir pastovi rezistencija, kuria prūsai priešinosi tiek politiniams, tiek ir religiniams pakeitimams, yra istorinis faktas, liudijantis, kad būta ko nors tvirtai suorganizuota. Rezistencija yra galima tik ten, kur yra vertybių, kurios nesiduoda naikinamos. Kur nieko nėra, ten nėra ir rezistencijos. Dėl to šimtmečius užtrukusi Prūsijos rezistencija prieš labai stiprias įtakas nėra toks faktas, kurį mes galėtume praeiti nepastebėję ir nepaieškoję jo priežasčių. Ir Voigtas sutinka, kaip anksčiau matėme, kad Videvuto politinė sąranga yra plataus masto istorinis faktas. Pasak jo, tai nėra prielaida, o istorinė realybė, kuri leidžiasi įrodoma daugeliu istorinių pėdsakų.

Vienas tokių pėdsakų, kuris mums yra geriau žinomas negu kitiems, yra Gediminaičių dinastija. Gediminaičių valstybinis genijus yra toks politinis reiškinys, kurio negalima išaiškinti iš jo paties. Jo kilmės šaknų reikia ieškoti kitur. Jis yra perdaug išbaigta politinė apraiška, kad galėtų būti laikoma pradžia. Jeigu mes nesidomėtume Gediminaičių valstybingumo kilme, būtų panašu į tai, kad, radę Sacharos dykumoje tobulai ir plačiai veikiančią elektros jėgainę su plačiu elektros aptarnavimu, visai nesidomėtume elektros technologijos kilme, manydami, jog tai galėjo atsirasti ir be Ampero ar Voltos ar kitų elektrinės kultūros pionierių pradžių.

Gediminaičių valstybingumas pasižymėjo dviem labai būdingais ir nelengvai derinamais bruožais. Visų pirma jis rėmėsi savitu religiniu, ne krikščioniškų, pagrindu, labai stipriai laikomu. Ir antra, jis pasižymėjo tarptautiniu valstybingumu, kas yra dar nuostabesnis dalykas tais laikais, ir tuo būtent religiniu

pagrindu. Tarptautinio valstybingumo nesugebėjo ilgiau išlaikyti nei krikščioniškais pagrindais atsirėmusi Šventoji Romos imperija. Gediminaičių dinastija tuo tarpu ypač Algirdo asmenyje sugebėjo suorganizuoti visą vidurio Europos lygumą. Iš kur visa tai, jeigu šie du bruožai būtų buvę tik vienas ar kitas? Jeigu čia būtų buvusi tik savitu religiniu pagrindu atsirėmusi valstybė ir nebūtų tarptautinio valstybingumo, mes šiuo reiškiniu galėtume nesistebėti. Bet jei čia yra suderintas tam tikras religingumas su tarptautiniu valstybingumu, tai yra toks derinys, pro kurį negalime praeiti, juo nesusidomėdami. Bet kaip tik tokį valdtybinį derinį pačioje jo užuomazgoje turime Brutenio ir Vaidevučio nuostatuose ir tame valstybingume, kurį jie kūrė.

Papildymas V. Bagdonavičiaus straipsnio dalies, išspausdintos š. m. T. S. pirmame numeryje.

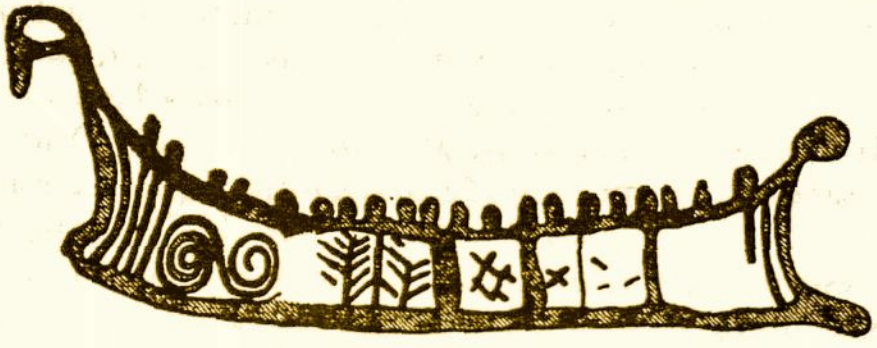

Nr. 1. Laivo raižinys uoloje rytiniame Gotlande iš vėlybojo bronzos amžiaus. Spiralė laivo priešakyje yra saulės dievybės simbolis. Toliau yra vaizduojami medžiai, kurie taip pat turi religinę prasmę. Dar toliau yra vadinami bruožai, kurie randami ant įvairių kulto akmenų. Viršuje matosi keleivių galvos. Piešinys yra iš G. Schwamtes knygos 485 psl.

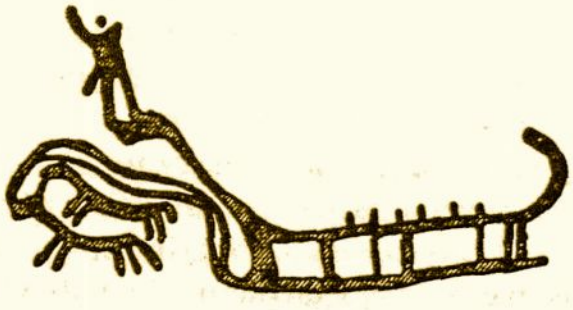

Nr. 2. Arkliais velkamas laivas. Raižinys akmenyje rytiniame Gotlande. Piešinys iš G. Schwantes knygos "Vorgeschiche Schleswig Holsteins", 495 psl.

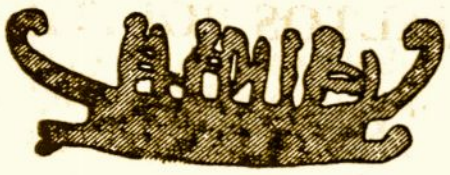

Nr. 3. Laivas su poromis, apsikabinusiomis. Raižinys akmenyje rytiniame Gotlande. Iš G. Schwantes knygos 495 psl.

Nr. 4. Laivas su daugybe žmonių, dviem saulės simboliais ir dviem medžiais. Šalia yra atskirai pavaizduotas medis. Raižinys uoloje iš Bohuslaen, Skandinavijos pusiasalyje, Schwates, 517 psl.

Nr. 5. Iškila su milžinišku pavidalu. Raižinys iš rytinio Gotlando. G. Schwantes 500 psl.

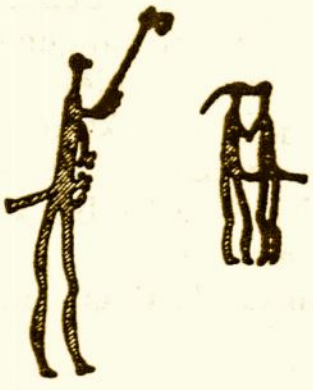

Nr. 6.
Kirvio laikytojas ir vyras su moterimi. Schwantes 499 psl. Savo tekste šį raižinį iš Bohuslaen Skandinavijos pusiasalyje Schwantes šitaip aiškina. "Ši grupė yra taip suprasta, kad čia koks dievas poros susijungimą pašvenčia kirviu. Arba čia yra susijungimas prieš kokį dievo atvaizdą" (500 psl.).

LENKIJA — JALTOS POLITIKOS AUKA

K. TAUTKUS

1945 m. vasario 4-11 dienomis Jaltoje buvo svarstomas Europos pokario susitvarkymas. Konferencijoje dalyvavo Amerikos prez. F. Rooseveltas su gausia delegacija, Didžiosios Britanijos min. pirm. W. Churchillis su plačia delegacija ir Maskvos diktatorius J. Stalinas su nepaprasto dydžio delegacija. Atėjus pokario Lenkijos susitvarkymo svarstymui, buvo sutarta ir pasirašyta, kad, karui pasibaigus, Maskva ištraukia iš Lenkijos teritorijos savo karines jėgas ir pagelbsti Lenkijai pravesti laisvus rinkimus daugumos norimai santvarkai pasirinkti. Maskva su malonumu "padėjo" Lenkijai pasirinkti valstybinės santvarkos formą. Parinko komunistus partiečius kandidatais, ir už juos "liaudis" privalėjo balsuoti. Gi sąjungininkai — Amerika ir Anglija — į Lenkijos rinkimų komediją nekreipė dėmesio arba laukė, kas bus toliau. Šiandien norima tą klaidą vėl pakartoti.

Lenkijos laisvė ir savarankiškumas

Joks kultūringas, garbingas ir sąžiningas politikas, visuomenės veikėjas, spaudos darbininkas ir net eilinis žmogus negalėtu tvirtinti, kad Lenkijoje yra demokratinė laisvė, pagarba žmogui ir pasirinkta valdymosi santvarka pagal daugumos krašto gyventojų norą ir valią. Kas teigiamai sakytų, tas meluotu sau ir kitiems, kalbėtu prieš savo sąžinę. Lenkiją valdo Maskvos parinkti Lenkai komunistai, ir Lenkijos karines jėgas kietai savo rankose laiko Makvoje paruošti karininkai, politiniai komisarai. Taip pat yra ir su Lenkijos vidaus ir saugumo milicijos daliniais. Ypatingai su saugumo milicijos jėgomis. Prasidėjus Lenkijoje laisvesniam judėjimui, visu atvirumu paaiškėjo, kas valdo Lenkiją, kas diktuoja ir duoda įsakymus. Partijos sekretoriai ir ministeriai pirmininkai keitėsi kaip pirštinės. Visų Maskvos satelitinių valstybių komunistų partijos yra tik Maskvos skyriai, ir jie tiesiogiai jai priklauso. Su maža išimtimi gali būti laikomas skirtingu tik Rumunijos partijos savarankiškumas.

Lenkijos krizė — Maskvos diktatas

Maskvos negazdino Lenkijos darbininkų reikalavimai ir sukelti neramumai 1956 ir 1970 metais. Tada pati poli-

cija susitvarkė, nepasigailėdama žudyti nekaltus darbininkus. Maskvai pradėjo rūpėti, kai 1980 m. lenkai darbininkai savo streikais prispaudė Maskvos pastatytus Lenkijai valdyti lenkus komunistus, kai darbininkai įrodė tokių valdovų nesąžiningumą, kai, pagaliau, Lenkijos komunistų valdžia buvo priversta nusileisti ir leisti suorganizuoti lenkų darbininkų "Solidarumo" uniją, prie kurios ėmė žmonės masiškai ir net partiečiai rašytis. Maskva rimtai ruošėsi "Solidarumo" unijai ir plačiai prigijusiai Lenkijoje jos idėjai suduoti smūgį, bet vis toleravo, o slaptai planavo ir paruošė Lenkijos saugumo miliciją ir kai kuriuos karinius dalinius užtikrintai reikalingiems veiksmams atlikti. Kai viskas buvo suplanuota, suorganizuota ir iki smulkmenų sudarytas planas, tada Maskva atsiuntė Varšuvos pakto karinių jėgų maršalą Kulikovą su gausiu aukštesnių karininkų štabu veiksmams stebėti, prižiūrėti ir užsitikrinti, kad numatyti "Solidarumui likviduoti pradėti veiksmai bus sėkmingi ir pasaulio žmonių bei vyriausybių bus sutikti nevieningai ir įvairiai ir kad Lenkijos krizės likvidavimas Maskvai nesudarys dėmių ir jai labai nepakenks.

1981 m. gruodžio 13 dieną Lenkijos valdytojas, partijos sekretorius, ministeris pirmininkas ir Lenkijos kariuomenės vadas gen. W. Jaruzelskis atskyrė Lenkiją nuo laisvojo pasaulio, sustabdė susisiekimo, radijo, telefono ir televizijos ryšius ir pasiuntė kariuomenės dalinius su tankais į gatves, o saugumo milicijos dalinius į dirbtuves, fabrikus ir anglių kasyklas perimti darbui ir apsaugoti įrengimams. Specialūs daliniai pasklido visame krašte ir pradėjo areštuoti darbininkų "Solidarumo" veikėjus, vadus, intelektualus, mokyklų vadovus ir pasižymėjusius studentus. Mašinomis areštuotuosius suvežė į nacių pastatytus barakus ir ten juos šaldė. Kiek iš tikro buvo suimtų, iki šiol niekas nežino; o ką skelbė Jaruzelskis, kad suimta apie 5-7,000 žmonių, yra tik didelis klaustukas. Taip pat, kiek žuvo angliakasių, tikrai nežinoma. Valdžios pranešimas, kad žuvo 9 žmonės, daugumos yra laikomas melagingu, neatitinkančiu tiesos.

Sankcijos Maskvai

JAV prez. Reaganas 1981 m. gruodžio 19 dieną, patyręs apie sovietų valdžios įsikišimą į Lenkijos vidaus reikalus, padarė nutarimą — paskelbė ekonomines sankcijas Lenkijos karinei valdžiai, kartu ir sovietams:

1. Nutraukti javų pardavimą Sovietų Sąjungai, išskyrus

1982 metus; 2. Išvaryti Amerikoje veikiančius Sovietų pirkimo komisijos narius; 3. Nuo rytojaus uždrausti Sovietų laivams įplaukti į Amerikos uostus; 4. Neduoti leidimų rusams pirkti Amerikoje kompiuterius ir elektronines mašinas bei jų dalis; 5. Neparduoti rusams plieno vamzdžių naftai, benzinui ir natūralioms dujoms ir neparduoti specialių traktorių vamzdžiams tiesti; 6. Neatnaujinti susitarimo pasikeisti žiniomis apie mokslinius išradimus; 7. Sustabdyti visų Sovietų Sąjungos lėktuvų įskridimą į JAV aerodromus. Nutarimas įsigaliojo nuo paskelbimo dienos.

Sankcijų reikalu nėra vieningumo

1982 m. sausio 4 d. Europos Rinkos 10 valstybių užsienio reikalų ministeriai, posėdžiavę Belgijos sostinėje Briuselyje, apsvarstė JAV pageidavimą padidinti ekonominį ir politinį spaudimą Sov. Sąjungai dėl karinės padėties Lenkijoje. Pasitarime nepasiekta solidarumo bei vieningumo. Kai kurie europiečiai nepritarė prez. Reagano sankcijoms, manydami, kad Sovietai labai mažai prisidėjo prie padėties Lenkijoje. V. Vokietija yra tos rinkos valstybių pati stipriausia. Dalyvavęs konferencijoje V. Vokietijos vyriausybės spaudos ryšininkas Kurt Beckeris pareiškė, kad vokiečių vyriausybė visai kitaip žiūri į Sovietų Sąjungos vaidmenį Lenkijoje. Jie nemano, kad ten viską diktavo Maskva, o vykdyti privalėjo Lenkijos komunistai lenkai su savo vyriausybe. Reporterių paklaustas, ar Reagano sankcijos paveiks Bonnos vyriausybę, Beckeris atsakė: "Tai buvo grynai amerikiečių sprendimas". Panašiai išsisukinėjo ir kancleris Helmut Schmidtas, susitikęs su prez. Reaganu Baltuosiuose Rūmuose š.m. sausio 5 d., paaiškindamas, kad reikia suprasti jog "Sovietų tankai stovi už 60 kilometrų nuo mano namų Hamburge". Jam prekyba su Maskva yra arčiau širdies, kaip Amerikos išgelbėjimas Maršalo planu iš bado ir pastatymas ant savų tvirtų kojų, kaip laikymasis vienybės bei solidarumo bei pamokymas baisiojo demokratinės laisvės priešo.

Konferencijoje dalyvavęs Danijos užsienio reikalų ministeris K. Olsenas pakaltino Reaganą, kad jis veikė per skubiai, neapsvarstė padėties. Nuostabiai nukalbėjo, net siaubingai spaudai pareiškė Kanados min. pirm. P.E. Trudeau, rasdamas, kad tik "Solidarumo" darbininkų unijos darbininkai savo reikalavimais iššaukė karo stovį Lenkijoje. Jis kalbėjo, kad dabartinio karo stovio įvedimas Lenkijoje buvo išprovokuotas per didelių

"Solidarumo" unijos reikalavimų ir kad jis apsaugojo kraštą nuo pilietinio karo. Čia buvo beveik Sovietų Sąjungos pastatytos Lenkijos vyriausybės ir partijos pirmininko Jeruzelskio, kuriam diktuoja Maskva, pareiškimo pakartojimas. Girdėti tokią nuomonę iš tarptautinio masto politiko P.E. Trudeau yra tiesiog baisu. Aišku, jis nepritars ir neprisidės prie Amerikos paskelbtų sankcijų vykdymo ir ekonominio bei politinio Maskvos spaudimo.

Blogiausią atestaciją sankcijų vieningumo reikalu davė Izraelio gynybos ministerio gen. Ariel Šarono pareiškimas, kad "Akli amerikiečiai Lenkijoje parodė savo nepajėgumą . . ."

Sankcijoms pritarimą parodė

1982 m. sausio 10 d. spaudai sankcijų reikalu pareiškė D. Britanijos min. pirm. M. Thatcher. Ji pritarė prez. Reagano paskelbtoms sankcijoms, pareiškė, kad jų laikysis ir įspėjo Vakarų Europos sąjungininkus, kad jie praregėtų ir pamatytų Maskvos siekimus ir tikslus. Reagano paskelbtos sankcijos yra Maskvai politinis signalas, tačiau yra ir rimtas įspėjimas, kad Maskvai nepavyktų atskirti Amerikos nuo V. Europos, nes Amerika gali nusigręžti, atsiimti savo atominių ginklų skėtį, saugojantį V. Europą nuo Maskvos imperialistinių tikslų — paslinkti pirmyn iki Anglijos kanalo.

1982 m. sausio 11 d. NATO organizacijos užsienio reikalų ministerių konferencijoje Briuselyje Lenkija su savo karine vyriausybe ir Maskva buvo vieningai pasmerktos už karo stovio įvedimą Lenkijoje, bet ekonominių ir politinių sankcijų Maskvai ir Varšuvai pritaikymas buvo paliktas apsispręsti kiekvienai valstybių individualiai. Valstybės Sekretorius Haig savo pareiškime spaudai vieningą pripažinimą Maskvos kaltės dėl jos įsimaišymo į Lenkijos vidaus reikalus, juos diktuojant ir planuojant, laiko Vakarų sąjungininkų solidarumo pademonstravimu, ženklu, kad gali būti pradėtos ir platesnės apimties sankcijos, politinis spaudimas, jei Lenkijos valdžia nepanaikins karo stovio savo krašte ir nepaleis iš kalėjimų, koncentracijos stovyklų, ir arešto namų jos sulaikytų intelektualų, "Solidarumo" darbininkų unijos veikėjų bei vadovų ir kitų asmenų. Popiežius Jonas Paulius II-sis savo padarytuose pareiškimuose reikalauja žmogaus teisių ir laisvių Lenkijoje atstatymo, smerkė karinės valdžios įvestą karo stovį, primindamas, kad ir "Solidarumo" unija turi teisę veikti — turi tokią pat teisę,

kaip ir visos kitos organizacijos. Iš NATO organizacijos narių tik viena Graikija susilaikė nuo Maskvos pasmerkimo.

Kanclerio Schmidto mandagus nepritarimas

Baigęs savo atostogas Floridoje, V. Vokietijos kancleris Helmut Schmidtas šių metų sausio 5 dieną atvyko į Washingtoną ir turėjo pasikalbėjimą su prez. Reaganu Amerikos Lenkijai ir Maskvai paskelbtų sankcijų reikalu. Po pasitarimo jis su Reaganų pasirašė bendrą pareiškimą, kuriuo sutinka, kad reikia koordinuotai atsiliepti į Lenkijos krizę. Pripažįsta, kad Sovietų Sąjunga yra kalta dėl karo padėties Lenkijoje.. Esą Amerikos paskelbtos sankcijos pasiuntė Maskvai aiškų politinį signalą, bet jis prie jų prisidės tiek, kad sankcijų netrukdys. Baltuosiuose Rūmuose bendras po Reagano ir Schmidto pasitarimo pasirašytas komunikatas yra laikomas popierium "atsiradusių plyšių užklijavimui". Kalbėdamas su korespondentais, kancleris pastebėjo, kad vienintelė sritis, kur sankcijos pažeistų Sovietų Sąjungą, būtų javų prekybos sustabdymas. Dėl Vokietijos neprisijungimo prie Reagano paskelbtų sankcijų kancleris su šypsniu atsakė: "Daug daugiau "Aerofloto" lėktuvų skrenda į Vokietiją, negu į Ameriką." Pasitarimuose Lenkijai ir Maskvai paskelbtos sankcijos mažai rūpėjo. Kancleris rado reikalingą įspėti, kad, jei nebus greitai sustabdytas pasaulinis atoslūgis, pasaulis smuks į gilią depresiją.

Stebina kanclerio Schmidto ir kitų Europos žinomų politikų ir visuomenininkų nusistatymas ir laikysena Maskvos diktatūrinės imperijos atžvilgiu — nelauktas jų nuotaikų švelnumas, lyg ir pataikavimas ar prisitaikymas, gal būti ir baimė. Kodėl Vakarų Europoje nenorėta tikėti apie nacių konclagerius? Ir kodėl turėjo praeiti tiek metų, kol vakariečiai patikėjo (Solženicino raštu nuopelnas!) bolševikinių "gulagų" apimtimi? Šiuos klausimus praėjusiais metais išėjusioje knygoje "The Terrible Secret" įdomiai gvildena britų istorikas ir politinis analistas Walter Laqueur. Jis ieško atsakymo demokratinių valstybių galvosenoje. "Demokratinės visuomenės parodė, kad jos nesugeba suprasti skirtingo pobūdžio režimų . . . Demokratinėse visuomenėse įprasta galvoti liberalinėmis, pragmatiškomis kategorijomis; tikima, kad konfliktai kyla iš nesusipratimų ir kad jiems išspręsti užtenka trupučio geros valios; ekstremizmas, kaip ir bet koks iracionalus elgesys, tėra tik laikinas nukrypimas.

Tai elementarios psichologinės "duobės", kurioms užpildy-

ti reikia nepaprastų psichologinių pastangų. Kiekvieną kartą turi iš naujo grumtis su ta problema, nes patirties neįmanoma paveldėti".

Kas yra Vakarų politikams gen. Jeruzelskis: stribas ar lenkų patriotas? Sovietų Sąjunga piktai puola prez. Reaganą, paskelbusį ekonomines sankcijas Sovietų Sąjungai, už jos spaudimą Lenkijos režimui, kuris įvedė karo stovį ir suvaržė asmenines lenkų laisves. Washingtono šaltiniai teigia, kad Brežnevo laiškas, atsakantis į Reagano priekaištus, buvęs labai nemalonus, sakantis maždaug "kas Jums darbo, kas vyksta Lenkijoje". Kai kurie stebėtojai teigė, kad Kremliui Vakarų priekaištai dėl Lenkijos yra nemalonūs, nes Kremlius įvykiais lenkijoje yra nepatenkintas. Mat, čia pirmą kartą komunizmo istorijoje valdžią kietai griebė kariuomenė, sustabdydama komunistų partijos vaidmenį ir galias. Visose vaivadijose ir apskrityse valdo armijos atstovai. Daugelis komunistų partijos funkcijų suspenduota. Lenkija tapo pirmoji Rytų Europos "socialistinė" valstybė, kurioje komunistai nekontroliuoja vyriausybės. Nors Kremlius pripažįsta, kad tai buvo vienintelis saugus kelias iš susidariusios padėties, vis tiek sovietai bijo, kad Lenkijos pavyzdys neužkrėstų kitų satelitinių šalių armijos generolų ir maršalų ambicijų.

Rytų Europos diplomatiniai sluoksniai kalba, kad gen. Jeruzelskio žingsnis, įvedant karinę padėtį, turėjęs kelis tikslus: sustabdyti "Solidarumo" "vanagų" išsišokimus, užkirsti kelią sovietų invazijai ir kartu padidinti kariuomenės prestižą lenkų visuomenės akyse bei sumažinti komunistų autoritetą ir galią.

Kada krizė praeis ir Lenkija grįš į normalią padėtį, Lenkijoje liks pliuralistinė visuomenė, kurioje, kaip žada karinis režimas, balsą turės "Solidarumas", katalikų Bažnyčia ir karinės jėgos. Komunistų partija neteks vadovaujančio vaidmens. Amerikos lenkų vadai skundėsi, kad tik prez. Reaganas ir Prancūzijos prez. Mitterrandas aiškiai pasmerkė karo stovį Lenkijoje. Kitus Vakarų Europos vadus laiko sėdinčiais ir laukiančiais toliau, kaip skundėsi Amerikos lenkų kongreso pirmininkas Mazevski. Maskvos spauda puola ir smerkia Ameriką, kad ji sulaužė Helsinkio susitarimą, kišasi į Lenkijos vidaus reikalus, kad ji rėmė ir remia Lenkijos kontrarevoliucionierius ir kad pasipriešinimui vadovauja tik Amerikos agentai ir Lenkijos socialistinės santvarkos "išdavikai".

Maskvos diktavimą Lenkijos vyriausybei pripažįsta ir Italijos

spauda. Lenkijos dramatiški įvykiai dar kartą paliudijo, kad komunizmas ir laisvė yra du nesuderinami poliai: kur yra įsigalėjęs komunizmas, ten nėra vietos laisvei. Tokius komentarus paskelbė vienas įtakingas Italijos dienraštis, analizuodamas įvykius Lenkijoje. "Lenkijoje, rašo italų dienraštis Il Giornale Nuovo, "vėl visu dramatiškumu iškyla tamsi ir žiauri komunistinės tikrovės šmėkla".

Lenkijos įvykiai šiandien yra pasaulio viešosios nuomonės ir politinių sluoksnių dėmesio centre. Padėties vystymasis yra visame pasaulyje sekamas su nepaprastu susirūpinimu. Lenkijos vyriausybė, kaip kalba slaptosios tarnybos žinios, Sovietų Sąjungos spiriama, vienu mostu panaikino visą tai, ką Lenkijos darbo žmonės buvo sunkiai išsikovoję per pastaruosius kelioliką mėnesių, atseit nuo tos dienos kada 1980 m. rugpiūčio mėnesį su krašto vyriausybės pritarimu buvo įsteigta pirmoji nepriklausoma komunistų valdomame krašte darbininkų profesinė sąjunga "Solidarumas". Dabar, sulaužant su darbo žmonėmis pasiektus susitarimus ir, kaip apžvalgininkai sako, pakartotinus lenkų vyriausybės pažadus juos gerbti, nepriklausomoji profesinė sąjunga yra panaikinta; kartu panaikintos ir visos darbininkų profesinės sąjungos ir iškovotos teisės bei laisvės, — rašo to dienraščio komentatorius Mario Cervi.

Naujųjų metų proga viso pasaulio sveikinime popiežius Jonas Paulius II-sis paminėjo ir Lenkijos profesines darbininkų unijas "Solidarumo" vardu ir pareikalavo leisti joms veikti.

Lenkija už dvigubos geležinės uždangos

Ant Lenkijos nusileidusi nauja geležinė uždanga izoliavo šį kraštą nuo laisvojo pasaulio. Lenkijos komunistinei vyriausybei nutraukus visas susisiekimo-komunikacijos priemones su užsieniu, sunku susidaryti pilnesnį vaizdą, kokia yra krašte padėtis. Tiesa, oficialioji valdžios žinių tarnyba tvirtina, kad krašte yra ramu, bet užsienio žinių tarnybos kalba, kad kai kuriose Lenkijos srityse vyksta pasyvi darbininkų rezistencija prieš valdžios įvestą karo stovį. Kariuomenės ir saugumo policijos daliniai yra užėmę svarbesnes pramonės įmones. Bet yra ir tokių fabrikų, kuriuose, pagal gautas patikimas žinias, darbininkai nedirba. Sakoma, kad Huta Warszawa fabrike ir jo padaliniuose iš 10,000 darbininkų jų 7,000 streikavo. Apie 80% darbininkų ir Ursus traktorių fabrike ir vienoje automašinų gamykloje buvo darbą nutraukę.

Pramonės įmonėse yra slaptai dalinami jau pogrindyje veikiančios nepriklausomos profesinės sąjungos "Solidarumas" vykdomojo komiteto atspausdinti lapeliai, kviečiantys darbo žmones nutraukti darbą. Užsienio žurnalistai praneša, kad Lenkija šiomis dienomis atrodo kaip karo stovyje esantis kraštas. Gatvėse patruliuoja ginkluoti kariai, važinėja šarvuotos kariškos mašinos; privačių mašinų beveik nematyti; nutraukti telefoniniai ryšiai, prie parduotuvių matyti ilgos tyliai stovinčių žmonių eilės.

Nepriklausomos profesinės sąjungos Štetine paskelbtas atsišaukimas yra pasiekęs Vakarus. Atsišaukime laisvasis pasaulis kviečiamas parodyti lenkams savo soliddarumą šiame sunkiame jos istorijos laikotarpyje. Slaptame atsišaukime rašoma, kad lenkai darbininkai, rizikuodami savo gyvybe ir asmenine laisve, nežiūrėdami karo stovio ir nebodami pavojų, atsisako dirbti, reikalaudami, kad būtų panaikintas tas karo stovis, paleisti visi suimtieji ir atstatytos profesinės sąjungos "Solidarumas" ir kitos demokratinės laisvės, kurias lenkų tauta išsikovojo 1980 metais rugpiūčio mėnesį. Lenkija tebėra gyva, tvirtinama atsišaukime. Masinėmis protesto demonstracijomis paremkite jos dabartinę kovą", rašo atsišaukimo autoriai laisvam pasauliui. Atsišaukimas pasirašytas 1981 m. gruodžio 14 d. Štetino laivų statyklos streikuojančių darbininkų komiteto.

Varšuvoje buvo papildomai suimti dar 32 aukšti valdžios ir komunistų partijos pareigūnai, buvę Gieriko bendradarbiai, jam sėdint Lenkijos komunistų partijos generalinio sekretoriaus kėdėje. Tvirtinama, kad keturiolikai jų jau yra iškeltos kriminalinės bylos. Lenkijos valstybinis radijas praneša, kad Lenkijos karinė valdžia (tautinis gynybos karo komitetas) iš pareigų pašalino keturių provincijų gubernatorius.

Lenkijoje iš vienos pusės karinė valdžia brutaliai siekia sužlugdyti pasipriešinimą, bet iš kitos pusės darbininkų masės, visų gyventojų sluoksnių remiamos, organizuoja rezistenciją. Užsienio agentūrų nuomonė atkreipia dėmesį į tai, kad karinė valdžia Lenkijoje susidorojimui su streikuojančiais darbininkais panaudoja beveik išskirtinai ne kariuomenės dalinius, o milicininkus, kurių iš viso yra per 72 tūkstančius ir kurie tiesiogiai priklauso vidaus reikalų ministerijai. Milicininkai yra žinomi savo griežta ir grubia elgsena ir gyventojų yra nekenčiami.

Kariuomenė neturi pilno pasitikėjimo. Saugumo milicijoje karininkai, politrukai, komisarai beveik visi yra apmokyti Mask-

vos KGB mokyklose, o nemažai jų buvo prieš karo stovio įvedimą atsiųstų iš "brolišku" respublikų, parinktų gerai kalbančių lenkiškai, apvilktų lenkų karinėmis ar milicininkų uniformomis ir įjungtų sustiprinimui į Lenkijos saugumo milicijos dalinius. Be to, Lenkijos saugumo milicijos daliniuose yra parinkti ištikimiausi komunistai, jų vaikai ir atsidavę komunizmo leninizmo dvasiai visa siela ir net savo gyvybe.

Briuselyje buvo svarstoma Lenkijos padėtis

1982 m. sausio 11 d. Belgijos sostinėje, Briuselyje, buvo susirinkę konferencijon NATO valstybių organizacijos užsienio reikalų ministeriai. Amerikos valstybės sekretorius konferencijos išvakarėse spaudai pareiškė, kad jis ragins kitų valstybių ministerius aiškiai pasmerkti Sovietų Sąjungą dėl įvykių Lenkijoje. Joje būsią rimtai aptarta, kas daryti, jei karinė priespauda Lenkijoje nebus atšaukta. Sekretorius A. Haig pripažino, kad tas NATO ministerių suvažiavimas yra nepaprastai svarbus, iššauktas Lenkijos krizės. Amerika pirmoji atsiliepė į lenkų valdžios nepaprastas priemones žmonių laisvei suvaržyti. Lenkijos vyriausybės paskelbtus kai kuriuos palengvinimus, kaip leidimą lėktuvams skristi į kai kuriuos Europos miestus ir palengvinimą užsienio korespondentams telefono ryšiui atgaivinti sekretorius A. Haigas pavadino "apsimestu nuosaikumu". Jei ir nebus solidariai pritarta ekonominėms sankcijoms ar politiniam Maskvos spaudimui, tai gali būti nutarti kai kurie kultūrinių ryšių apkarpymai. Pačiu pagrindiniu NATO ministerių uždaviniu yra "signalas Maskvai", kad ji rimtai pažiūrėtų į savo veiksmus ir diktavimą Lenkijai ir nesiimtų kitokių žygių padėčiai dramatizuoti. Haigas priminė Maskvos pastangas suskaldyti NATO ir europos vyriausybes nustatyti prieš Ameriką. Jei tai pavyktų, būtų tragedija, kurios sąjungininkai neturėtų pamiršti. Po rimtų pasitarimų NATO užsienio reikalų ministeriai paskelbė komunikatą, kuriame vieningai pasmerkė Sovietų Sąjungą už aktyvią paramą Lenkijos kariniam režimui ir įspėjo Maskvą, kad Vakarai gali imtis ekonominių sankcijų. Konferencija pripažino, kad Sovietų Sąjunga yra atsakinga už karinę padėtį Lenkijoje. Sovietai neturi jokių teisių nuspręsti Lenkijos socialinį ar politinį išsivystymą. Pareikalauta netrukdyti ir leisti patiems lenkams išspręsti savo problemas, gerbti lenkų tautos daugumos tautinio atsinaujinimo reformų troškimą. Taip labai griežtais žodžiais NATO

konferencija pasmerkė masinį žmogaus teisių laužymą Lenkijoje ir ragino karinę valdžią laikytis savo pažadų, atstatant civilines laisves ir pažadėtas reformas.

Toje konferencijoje buvo nutarta atidaryti Madride Europos Saugumo ir kooperavimo konferenciją, kurioje Europos delegacijoms vadovaus užsienio reikalų ministeriai ir kels žmogaus teisių laužymus Rytų Europoje.

Briuselio NATO ministerių konferencijos nutarimams nepritarė tik vienas Graikijos atstovas. Graikijos memorandumas kalba, kad NATO valstybės neturi moralinės teisės pasmerkti karinį režimą Lenkijoje.

Tik paskelbus NATO valstybių nutarimą — komunikatą, tuojau atsiliepė Maskva. Kremliaus politinio biuro garsiakalbis TASS pareiškė, kad tai nepakenčiamas kišimasis į suvereninės Lenkijos vidaus reikalus. Varšuvos radijas paskelbė, kad NATO šalys tiesiogiai kišasi į Lenkijos vidaus riekalus ir problemas. Toliau Maskvos rupore sakoma, kad NATO pasidavimas Amerikos spaudimui prieštarauja tarptautinei teisei, Jungtinių Tautų chartai ir Helsinkio baigiamajam aktui. Vėliau per Lenkijos radiją karinė valdžia pareiškė, kad NATO šalys bando diktuoti Lenkijai. Jos ignoruoja specifines Lenkijos problemas ir užmiršta lenkų vyriausybės pažadą užbaigti karinę padėti, kai tik sąlygos leis, skundėsi Lenkijos žinių agentūra PAP. Lenkijos užsienio reikalų ministeris Josef Czyrak skubiai sausio 11 d. atsirado Maskvoje. Su Maskvos užsienio reikalų komisaru Gromyko, sakoma, svarstė abiejų šalių reikalus ir ryšius ir buvo pasmerktas Amerikos "rodomas stropumas" lenkų krizės reikalu. Maskvą nepaprastai nustebino Vakarų Vokietijos kanclerio Helmuto Schmidto vizitas Prancūzijos prezidentui Mitterrandui. Buvo žinoma, kad kancleris lankysis Paryžiuje 1982 m. vasario 24 d. Dabar jis atvyko į Paryžių sausio 13 d. Skubėjimą greičiau susitikti su prez. Mitterrandu paveikė Lenkijos įvykiai ir Vakarų sankcijos bei NATO sąjungos ministerių konferencijos Maskvos kišimosi į Lenkijos vidaus reikalus ir diktavimo Lenkijos karinei vyriausybei pasmerkimas.

Teisių laužymą pasmerkė popiežius

"Sąžinės prievartavimas — baisesnis už mirtį", — pareiškė popiežius Jonas Paulius II-sis savo žodyje šių metų sausio 10 d. Romoje, kalbėdamas apie Lenkijos karinio režimo žmogaus teisių laužymus Lenkijoje. Grąsinimais, kad jie neteks savo darbų, piliečius verčia pasirašyti pareiškimus, kurie nesiderina su

jų sąžine ir įsitikinimais, — sakė popiežius susirinkusiai šv. Petro aikštėje 30,000 tikinčiųjų miniai. Popiežius Jonas Paulius II-sis kalbėjo, kad visas pasaulis, o ypatingai Europoje ir Amerikoje toliau rūpinasi dėl Lenkijoje įvykusių pasikeitimų, kuriuos atnešė karo stovio paskelbimas. Jis atnešė skurdų žmogaus garbės paniekinimą, kai kuriais atvejais baisesnį už mirtį, už fizinį žmogaus nužudymą. Jis atnešė pagrindinių žmogaus teisių, pagrindinių tautos teisių pažeidimus. Pagarba žmogaus sąžinei yra pagrindinė žmogaus teisė, kurią garantuoja konstitucija ir tarptautinės sutartys. Keliu savo balsą į Dievą ir kartu su visais geros valios žmonėmis meldžiu, kad mano tautiečių sąžinės nebūtų uždusintos", susirūpinęs kalbėjo popiežius savo viename griežčiausių lenkų valdžios veiksmų pasmerkimų. Lenkijos katalikų primas arkivyskupas Glemp sausio 10 d. sekmadienį per pamokslą Varšuvos šv. Augustino bažnyčioje pasakė ir kritikavo valdžios reikalavimus, kad piliečiai pasirašytų valdžiai lojalumo reikalavimus. Arkivyskupas sakė, kad jam kelia didelį rūpestį suimtųjų lenkų kalinimas. Jų likimas sukelia skausmus visai lenkų visuomenei ir katalikų Bažnyčiai. Priminė, kad Bažnyčia rašo laiškus ir daro visus galimus žygius išlaisvinti suimtiesiems, sužinoti, kur jie yra, kunigai lanko kalinius ir suteikia jiems vilčių, juos sustiprina. 1982 m. sausio 10 d. Lenkijos radijas Varšuvoje paskelbė, kad Lenkijos primas arkivyskupas Glempas buvo trumpam laikui susitikęs Varšuvoje su karo stovio vyriausiu vadu gen. Jaruzelskiu ir "pasikeitė nuomonėmis". Bet kokiu reikalu, dėl ko buvo susitikimas su karo stovio įvedimo vadu ir pačiu vyriausiu Lenkijos diktatorium gen. Jaruzelskiu, Bažnyčios galva Lenkijoje ir radijas nekomentavo.

Paskutiniu metu Lenkijos valdžios sluoksniai kalba (greičiausiai leidžia gandus) užsienio žurnalistams, kad lenkų karinė žvalgyba gruodžio pradžioje išaiškino buvusių komunistų partijos vadų grupę, kuri buvo pilnai pasirengus užgrobti valdžią ir planavo prašyti Sovietų Sąjungos karinės pagalbos. Tai sužinojęs ir rimtai apsvarstęs, gen. Jaruzelskis pats paskelbė karo stovį, sukišo į kalėjimus sumanytojus nuversti valdžią ir dabar laukia, kada padėtis Lenkijoje stabilizuosis ir bus atėjęs laikas panaikinti Lenkijoje įvestą karo stovį.

SODINAM MEDĮ BE ŠAKNŲ

A. RINKŪNAS

Su didele propaganda nuskambėjo pasirašymas sutarties, pagal kurią įsteigiama lituanistinė katedra Illinois universitete, Čikagoje. Didingai skambėjo frazės: pirmą kartą lietuviai užsienyje turi savo lituanistinę katedrą dideliame ir gero prestyžo universitete; lietuviai tuo tarpu yra vieninteliai iš mažų emigracijos tautų, savo akademinę katedrą turintieji, ir pan. Visa tai kutena mūsų išdidumą ir prisideda prie piniginių atidarymo. Bet tai tuo tarpu ir viskas. Tai lyg gražūs berželiai, kuriuos nukirsdavome papuošti mūsų namų durims Sekminėms. Bet kas toliau?

Katedros gyvavimui užtikrinti reikia trijų sąlygų: pinigų, profesorių-mokslininkų ir studentų. Ar jas turime?

Nors ir didelės sumos reikia, šešetos šimtų tūkstančių, tačiau tai, vis dėlto, yra įveikiama kliūtis. Pinigų vyresnioji karta turi. Reikia tik įtikinti aukotojus, kad renkama tikrai vertingam tikslui, kartu vengiant aukotojus erzinti vienos partijos dominavimu, ko, deja, neišvengta steigiamos katedros at žvilgiu.

Kiek blogiau yra su profesoriais-mokslininkais, nors ir tai nėra visai neįveikiama kliūtis. Tiesa, nepriklausomos Lietuvos universitetų personalas yra jau beveik išmiręs. Turime dar vieną kitą buvusį asistentą, bet ir tie dėl savo brandaus amžiaus vargu ar pajėgs pilną naujos katedros steigimo naštą nešti. Tektų remtis viena kita naujai iškilusia jėga. Jie, bent laikinai, galėtų užimti dėstytojų vietas. Prisiminkime faktą, kad, ir nepriklausomos Lietuvos universitetą Kaune kuriant, nemaža dėstytojų dalis buvo ne savo srities specialistai, o savanoriai mėgėjai. Prisimenu kad ir savo profesorius: M. Biržiška, dėstęs senąją lietuvių literatūrą, iš profesijos buvo buvęs advokatas; naująją literatūrą dėstė Mykolaitis — Putinas — kunigas, psichologiją — Vabalas Gudaitis — buvęs agronomas. Tik vėliau priaugo naujų docentų ir asistentų karta, pasiruošusių užimti profesorių vietas.

Blogiausia, beveik tragiška būklė yra su naujai kuriamos institucijos širdimi — studentais. Čia reikia jaunuolių, kurie būtų baigę gimnazijas, pakankamai mokėtų lietuvių kalbą ne tik žodžiu, bet ir raštu, ir norėtų lituanistiką studijuoti kaip pagrindinį dalyką.

Pagrindinė tos tragedijos dalis yra ta, kad mūsų lituanistinės mokyklos, su mažomis išimtimis, neparuošė gimnazijas baigiančių mokinių pakankamai mokančių lietuvių kalbos. Daugumai jų reikia ne universiteto, o poros metų gramatikos kurso, kad išmoktų lietuviškai rašyti. Tokiam mokslui nereikia jokio universiteto — pakaktų vietinių lietuvių kalbos kursų. Kad nebūčiau tuščiai kalbantis, štai rašinio pavyzdys, imtas iš vienos mokyklos laikraštėlio. Rašinys rašytas 10-jo skyriaus mokinio.

"Šiais 1981-82 mokslo metais vyresniu skyriu mokiniai ruošia šį laikraštėlį, kuri mes pavadinom "VĖJAS". Mes jį taip pavadinom užtai, kad senovės laikais žinios ir naujienos būdavo skleidžiamos oro bangomis. Mes žadam išleisti keturius numerius: rudenini, Kalėdini, žiemini (minint Lietuvos nepriklausomybės šventę) ir pavasarini mokyklos užbaigimo proga. Čia mūsų pirmasis bandymas ir mes atsiprašom už visas klaidas, bet mes pasižadam pagerėti su kiekvienų laikraštėlio numerių"

Prileiskim, kad per visą Ameriką susiras bent 20 abiturientų, kurie bus lietuviškai išmokę iki akademinio lygio. Kas toliau? Kiek iš jų norės pilną laiką pašvęsti lituanistikai? Pilno laiko studijoms studentas paprastai pasirenka dalyką, iš kurio ateityje valgys duoną. Iš lituanistikos, kaip profesijos, duonos nevalgysi. Nori nenori — studentas turės glausti lituanistiką prie kitų praktiškesnių mokslo sričių, kaip darė dr. J. Basanavičius, dr. V. Kudirka, inž. P. Vileišis ir kiti. Jiems jokio specialaus lituanistikos universiteto nereikėjo.

Viską sudėjus, kiek gi toje steigiamoje katedroje studijuos? Gal tik vienas kitas turtingų tėvų vaikas, numatantis gyventi iš palikimo. Tuo atveju kaip gi save pateisins į katedrą sudėti šimtai tūkstančių doleriu?

Ar negeriau būtų, užuot šelpus Illinois universitetą, bent dalį surenkamų tūkstančių investuoti į tiesiogines lituanistikos stipendijas, gal netgi iš anksto numatant, kad mokslinį darbą parašęs absolventas gaus apmokamą darbą kurioje nors lietuviškojo gyvenimo srityje.

Tai yra praktiškas žvilgsnis į reikalą, bet mes, deja, esame per dideli romantikai ir, užuot prisiauginę ąžuoliukų su tvirtomis šaknimis, bandysim sodinti berželius be šaknų. Nesunku įspėti, kad tokių berželių likimas bus toks, kokio susilaukdavo ir anie minėti Sekminių berželiai, šventėms praėjus.

MIRUSIŲJŲ PRISIMINIMAI

PRISIMINIMAI APIE STASĮ LUŠĮ

JUOZAS AUDĖNAS

Velionis, išgyvenęs 77 metus, mirė 1980 m. gruodžio 17 d. Diena gana simbolinė: joje prieš 56 metus Lietuvos valstybinė santvarka buvo kariniu perversmu iš demokratijos pakeista į totalitarizmą. Iš politinės pusės šis didžiulis įvykis yra įvairiomis progomis plačiai aprašytas. Tačiau iš technikinės pusės nei perversmo vykdytojai, nei jų talkininkai ligi šiol,

Stasys Lušys

berods, nieko apie tai neparašė. Tas mūsų valstybinio gyvenimo istorinis lapas tebėra neužpildytas.

Nuo pat studentavimo laikų pradžios man teko su velioniu Lušiu ne tik bendrauti, bet daugelyje atvejų kartu ir padirbėti. Kartą išsišnekom ir apie kalbamą perversmą. Jis man pasisakė, kad gruodžio 17 d. naktį buvo gavęs šautuvą ir, jį laikydamas, ėjęs sargybą telefono stotyje Kaune. Deja, smulkiau apie tai jis nieko nepasakojo. Atsitiktinai iš kitų esu patyręs, kad tąją naktį ir daugiau ateitininkų ėjo įvairias sargybas ir kitose įstaigose. Po nakties įvykių gruodžio 17 d. studentės ateitininkės vaikščiojo po Laisvės alėją ir, sutikusios kareivius, juos vaišino sumuštiniais. Šie du atvejai rodyte rodo, kad veikta organizuotai gausios ateitininkų studentijos.

Prelatas Mykolas Krupavičius, krikščionių demokratų ilgametis lyderis, ne kartą viešai yra pasakęs, kad jo partija perversme nedalyvavo. Tačiau žmonėse vyravo gilus įsitikinimas, kad be jo krikščionių demokratų paramos ir pritarimo vieni tautininkai nebūtų ryžęsi daryti perversmą. Buvo net žinoma, kad krikščionims demokratams artimas generolas Kazys Ladiga buvo ekstra iš Kauno išvykęs. Tai rodo, kad perversmo paruošimo smulkmenos — dieną ir kt. — krikščionys demokratai gerai žinojo, greičiausiai jo laukė, nes po perversmo buvo labai juo patenkinti.

St. Lušio pavyzdys rodo, kad perversmininkai medžiojo studentus ateitininkus, o gal ir kitus, jiems parūpino šautuvus ir net lėšų sumuštiniams. Tad šalia karinio sektoriaus, neskaitant politikų perversmo planuotojų, konkrečiame perversmo procese dalyvavo ir civilinis sektorius.

Į Lietuvos Universitetą įstojome — Lušys ir aš — 1925 metų rudens semestre. Abu pasirinkome teisių fakulteto ekonomikos mokslų skyrių. Tuo pat metu, be registracijos ir mokslo reikalų, universitete pradėjo gyvai reikštis bendras labai gyvas studentų visuomeninis judėjimas. Tai buvo ruoša pirmajai Studentų atstovybei rinkti, nes universiteto vadovybė jau buvo rinkimus paskelbusi. Organizuoti ir neorganizuoti studentai būriavosi universiteto koridoriuose, gatvėse ir net baruose prie alučio. Aktyviausiai reiškėsi ideologinės organizacijos: ateitininkai, neolituanai, varpininkai ir socialistai. Rinkimams ruošėsi ir fakultetinės bei tautinių mažumų studentų organizacijos.

Mes pirmamečiai nebuvome aktyvūs akademinio parlamento rinkimo akcijoje, nes dar neteko susigyventi su pačiu akademiniu gyvenimu. Tačiau jau kitais metais pradėjome

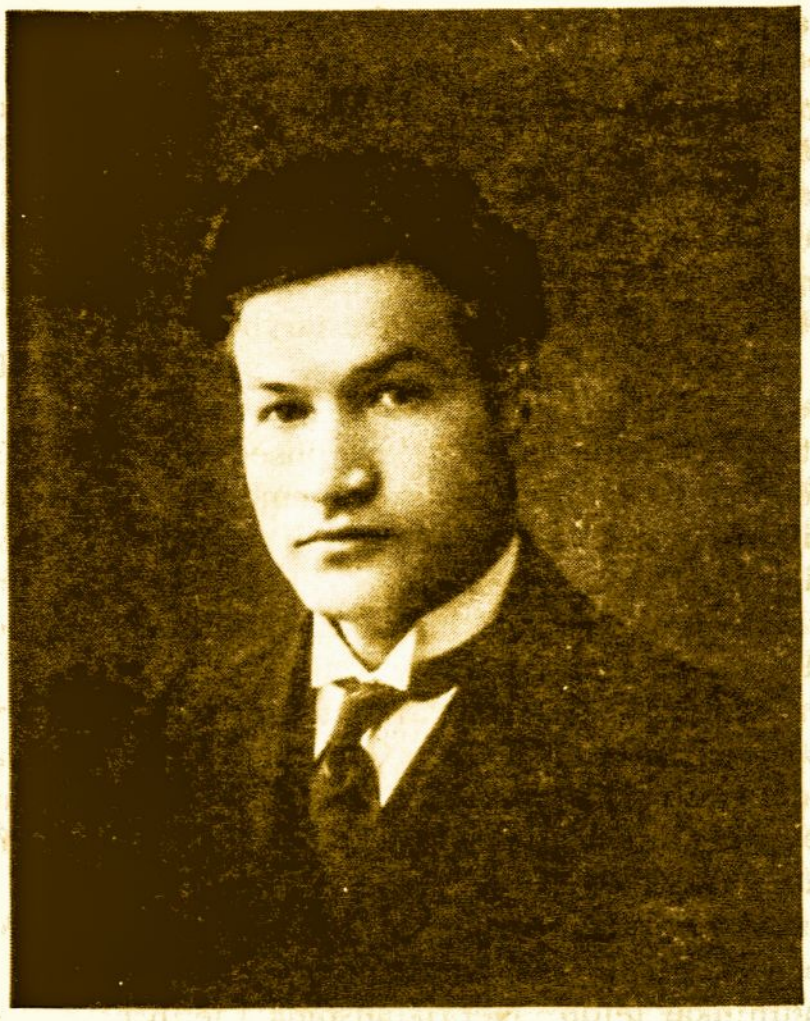

Juozas Audėnas

reikštis ne tik savose organizacijose, bet dalyvaudavome ir bendruose studentų mitinguose.

Su kol. Lušiu atsitiktinai pasikalbėdavome arba aktyviau dalyvaudavome mokslinėse seminarų svarstybose. Seminarinėse problemų diskusijose teko pradėti atpažinti ir savo kolegų mentalitetą. Tiek studentaudami, tiek ir po to abu bovome valdininkai; Todėl mokslus baigus, o po perversmo visuomeniniam viešajam gyvenimui labai susiaurėjus, beliko tik "kepurinė" pažintis Laisvės Alėjoje.

Užėjus rusų okupacijai 1940-41 metais visuomeninis gyvenimas susimetė į grynai šeimyninį gyvenimą. Tačiau, savo ruoštu, patylomis stiprėjo pogrindis, ir jis po metu išsiveržė į visos tautos sukilimą, nors ir trumpam laikui atstačiusį nepriklausomos valstybės funkcionavimą. Kartu su šiais įvykiais Lietuvą užvaldė nauja vokiečių okupacija. Pasijusta šiek

tiek laisviau, ir pogrindyje atsirado nauji sąjūdžiai ir laisva spauda. Ir tai tose naujose sąlygose, 1943 m. birželio 29 d. aplanko mane savo namuose buvusis mano studijų kolega Stasys Lušys. Kokie vėjai jį čia atnešė, iš karto nesusigaudžiau, tačiau jie netrukus paaiškėjo.

Jis man kalbėjo maždaug taip: "Aš esu Lietuvos Tarybos (apie ją ligi tol nieko nežinojau, nes ir pogrindžio spaudoje nebuvo rašyta. J.A.) narys. Kai kurie tarybos vyrai veda pasitarimus su valstiečiais liaudininkais dėl vieningo slapto politinio organo sudarymo. Praėjo daug laiko, ir vis nesiseka nieko bendra sutarti. Paskutiniame tarybos posėdyje vedęs pasitarimus nieko bendra sutarti. Paskutiniame tarybos posėdyje vedęs pasitarimus asmuo pasakė, kad jis daugiau nebesusitikinės su anąja puse, nes reikalas esąs visai beviltis. (Tarybininkas susitikimuose su vals. liaud. žmonėmis siūlęs sudaryti organą iš 12 asmenų, tarp jų 8 tarybininkai ir 4 visų kitų. J.A.). Po šios informacijos visi posėdininkai buvo pagauti visiško pesimizmo. Čia pat jis pasisiūlęs tartis su visai kitais asmenimis antroje pusėje ir, konkrečiai pasakęs — su Audėnu. Jis dar pridėjo ir tai, jog nusimanęs per mane pasiekti ir Vyriausiąjį Lietuvių Komitetą.

Šis komitetas pradėjo veikti nuo 1942 m. pavasario. Apie jį lietuvių tauta gerai žinojo iš pogrindyje einančios spaudos: valstiečiai liaudininkai leido "Nepriklausomą Lietuvą", o Laisvės kovotojai — "Laisvės kovotoją". Į šį komitetą be šių dviejų organizacijų įėjo dar socialdemokratai, tautininkai ir nacionalistų partija. Komitetui pirmininkavo buvęs Ūkininkų Partijos pirmininkas Jonas Fledžinskis.

Apie Lušio atsilankymą pas mane ir jo pasiūlymus tartis su tarybininkais toliau tuojau painformavau ir Vyriausią Lietuvių Komitetą ir valstiečių liaudininkų centro komitetą, nes aš buvau ir vieno ir kito nariu. Abi organizacijos pritarė pradėti iš naujo pasitarimus, ir jos abi mane įgaliojo tartis su Lušiu ir informuoti, kaip pasitarimai eina. Tuojau apie tai pranešiau Lušiui, ir jis pasiūlė pirmąjį susitikimą tartis sueiti jo bute, į kurį ateisiąs ir dr. Adolfas Damušis. Reiškia — jie bus du. Todėl ir aš pasikviečiau savo partietį Bronių Bieliuką eiti drauge į pasitarimą. Keturių susitikimas įvyko tik vieną kartą, o toliau susitikinėjome tik vieni du — Lušys ir aš. Reikėjo būti atsargiems. Tada mes abu turėjome atsakingas pareigas vokiečių patikėtinių kontrolėje. Lušys buvo Lietuvos Kooperatyvų Sąjungos pirmininkas ir direktorius, o aš Lietuvos

Žemės Ūkio Kooperatyvų — Lietūkio direktorius administratorius. Todėl, vienur ar kitur susitikinėjant ir planuojant naujos organizacijos sudėtį, teko būti ne tik atsargiems, bet ir visiškai tyliems kad ir su geriausiais savo pažįstamais.

Pagaliau per 4 mėn. baigėme susitarti ir tam susitarimui gavome iš abiejų pusių pritarimą. Susitarėme taip: "Naują visų sutartą politinį pogrindžio centrą sudaro po vieną atstovą nuo visų lietuvių partijų, turėjusių savo atstovus demokratiniuose Lietuvos seimuose, ir po vieną atstovą nuo aktyviai besireiškiančių kovos organizacijų prieš okupantą".

Baigus susitarti ir gavus visų organizacijų pritarimą, 1943 m. lapkričio 25 d. pirmą kartą susirinko agr. Balio Gaidžiūno bute, Parodos gatvėje 9a, Kaune, devynių organizacijų atstovai. Jais buvo: prof. Antanas Tumėnas, krikščionių demokratų, prof. Steponas Kairys socialdemokratų, dr. Adolfas Damušis, Lietuvių Fronto, agr. Balys Gaidžiūnas, tautininkų, Juozas Katilius, dabar V. Vaitiekūnas, darbo federacijos, Klemas Brunius, nacionalistų partijos, Jonas Deksnys, laisvės kovotojų, dr. Bronius Kazlauskas, dabar Kazlas, vienybės sąjūdžio, Juozas Audėnas, valstiečių liaudininkų. Tiktai pačiame posėdyje paaiškėjo, kas ką atstovauja.

Posėdžiui pirmininkavo vyriausias savo amžiumi S. Kairys. Tai buvo tarpusavio narių susipažinimas, aptarimas bendrosios padėties, pasižadėjimas niekam nepasakyti, kas atstovauja kitas organizacijas, ir paskirtas kitas posėdis ir kitoje vietoje. Antrame posėdyje diskutavome šios institucijos pavadinimą. Tarybininkai stovėjo už tarybą, komitetininkai už komitetą. Netrukus sutarėme ir pavadinome VYRIAUSIU LIETUVOS IŠLAISVINIMO KOMITETU. Komiteto narys J. Deksnys, mokėjęs angliškai, pasidžiaugė, kad pavadinimas labai gražiai skambės angliškai.

Nors reikalas buvo labai pribrendęs, bet vis tiek darbas užtruko apie 5 mėn. Daugiausia užtrukta, ieškant susitarimui pagrindo. Tarybininkai galvojo, kad tokį organą turi sudaryti gera asmenų atranka, nes taryba formaliai susidėjo tik iš asmenų. O komitetininkai reikalavo, kad vyriausias organas turi būti sudarytas iš žinomų ir atsakingų organizacijų pasiųstų atstovų. Šis argumentas ir nulėmė, nes tai rodė, kad reikia eiti seiminės demokratijos pramintu keliu ir pagal jos turėtą valstybinės sąrangos modelį, o svarbiausia, pagal ano meto dvasią sudaryti ir vyriausią jos laisvinimo organą. Neapsirikta, nes per 40 metų veiklos, demokratiniais pagrindais sudėtas

VLIKo seimo 1979 m. gruodžio 8 d. Baltimorėje prezidiumas: sekretoriatas iš kairės — Franckevičius ir Vilis Bražėnas, vicepirm. J. Audėnas, Lietuvos atstovas Vašingtone dr. St. Bačkis, Seimo pirm. Stasys Lušys ir vicepirm. Teodoras Blinstrubas.

pastatas tvirtai tebesilaiko ir dabar, kad ir emigracijoje. Jis, lietuvių išeiviškos visuomenės palaikomas, pritariamas ir piniginėmis aukomis remiamas, kaip veikė, taip pat efektingai ir tebeveikia. Tikėkime, kad daugiau kaip 40 metų nebeužtruks iki Lietuva bus laisva. Labai gerai, kad ji pagal VLIKo deklaraciją laikoma nepriklausoma valstybe, ką ir demokratinės pasaulio valstybės pripažįsta.

Vos tik pusę metų padirbėjus krašte, 1944 m. balandyje gestapas pradėjo areštuoti VLIKo narius. Išsislapstė tik St. Kairys, dr. J. Keliuotis ir J. Audėnas. Suardžius priešui pirmąją sudėtį, organizacijos tuoj į VLIKą paskyrė kitus savo atstovus. Tačiau, frontui slenkant į Vakarus, VLIKas paskyrė savo delegatūrą Berlyne iš šių asmenų: prelato M. Krupavičiaus, diplomato V. Sidzikausko ir teisininko R. Skipičio. Dauguma VLIKo narių taip pat pasitraukė į Vakarus.

Berlynui pakliuvus į smarkią rusų kariuomenės ugnį, delegatūra persikėlė į Wuerzburgą, Bavarijoje. Kai netrukus Amerikos kariuomenė užėmė visą Bavariją, Amerikos kariuomenės kapitonas Antanas Vaivada Beiruto kalėjime aptiko esančius lietuvius kalinius. Ten buvo atgabenti ir uždaryti visi suimtieji VLIKo nariai ir jo bendradarbiai. Jis visus juos nugabeno į Wuerzburgą. Ir taip jau Vokietijoje susirinko VLIKo plenumas ir pradėjo savo darbą iš naujo.

Pamažu VLIKas persitvarkė — sudarė Vykdomąją Tarybą. Plenumas sprendė principinius klausimus, o Taryba vykdė jo nutarimus ir teikė naujos medžiagos plenumo nutarimams.

Taip darbas ėjosi ligi 1952 metų rugsėjo 2 dienos, kada plenumas svarstė naujos Vyk. Tarybos sudarymą. Buvo pasiūlyti du Vykd. Tarybos sąrašai. Viename jų buvo įtrauktas kandidatu prof. Juozas Brazaitis, o kitame iš tos pat frontininkų grupės dr. Z. Ivinskis, nors jis ir nedavė sutikimo būti išrinktu. Balsų dauguma pasisakė už tąjį sąrašą, kuriame buvo Ivinskis. Jis tai užprotestavo ir ne tik jis pats pasitraukė iš VLIKo, bet pareiškė, kad su jo pasitraukimu iš VLIKo pasitraukia ir lietuvių fronto bičiuliai. Čia pat tame posėdyje dr. Jonas Grinius darbo federacijos vardu pareiškė, kad ir darbo federacija pasitraukia iš VLIKo. Deja, darbo federacija su savo atstovo Griniaus pareiškimu nesutiko, tik jį atšaukė, o organizacija, paskyrusi kitą atstovą, VLIKe pasiliko. Po dviejų metų, t.y. 1954 metais, iš VLIKo pasitraukė tautininkai ir laisvės kovotojai neva dėl VLIKo blogų santykių su Lietuvos Diplomatine Tarnyba. Tuo būdu iš jau VLIKo sudėtyje buvusių

11 organizaciju beliko tik 7, nes nacionalistų partija dar žymiai anksčiau turėjo pasitraukti.

Dėl gausios tremtinių emigracijos į JAV Vokietijoje visai sumažėjo politiniai pajėgesnių asmenų skaičius. Todėl susivažiavę į Ameriką, ypač į New Yorką, pradėjo rūpintis VLIKą perkeltį į šį kraštą, paliekant Vykdomąją Tarybą Vokietijoje. Ir taip 1955 metų rudenį VLIKo plenumas jau posėdžiavo New Yorke. Plenumas išsirinko ir nuolatinį prezidiumą iš šių asmenų: Jonas Matulionis, pirmininkas, prof. Steponas Kairys, vicepirmininkas ir Henrikas Blazas, sekretorius. Be to, sudarė neoficialų organą ir jį pavadino praplėstuoju VLIKo prezidiumu, kuris posėdžiaudavo vieną kartą per du menesius. Ryšium su šia reforma aš vėl patekau į VLIKą.

1957 m. plenumo posėdyje buvo išrinktas nuolatinis prezidiumas iš dr. Antano Trimako, pirmininko, dr. Jono Stikliorius, vicepirm. ir Henriko Blazo, sekretoriaus. 1961 m., Blazui iš prezidiumo pasitraukus, buvau į jį išrinktas aš ir tapau vicepirmininku.

Būdamas Amerikoje, VLIKas metai po metų prasiplėtė naujomis organizacijomis. Pirmiausia, nacionalistų partijai persiorganizavus į Lietuvos Atgimimo Sąjūdį, jis priimamas kaip nauja organizacija. Priimami Mažosios Lietuvos Rezistencinis Sąjūdis ir Rytų Lietuvos Rezistencinis Sąjūdis. Tuo būdu tiek organizaciniai, tiek ir politiniu pajėgumu VLIKas, susidedantis iš 10 organizacijų ir naujų asmenų, žymiai sustiprėjo. Sustiprėjo ir jo finansų institucija — Tautos Fondas.

Daug buvo ginčų, pasitaiko jų net ir dabar, dėl priėmimo į VLIKą Lietuvos rajoninių organizacijų — mažlietuvių ir rytlietuvių, nes jos nesančios vlikinės organizacijos. Man atrodo, kad tuomet, kai šios organizacijos buvo priimtos į VLIKą, lygiai ir dabar, jog jų priėmimas buvo logiškas ir politiškai pilnai pateisinamas.

Mažoji Lietuva per šimtmečius buvo atskirta nuo didžiosios Lietuvos, kurioje politinės partijos pradėjo organizuotis dar 19-me šimtmetyje ar pirmaisiais 20-jo šimtmečio metais. Tuo tarpu politiniai į Mažosios Lietuvos Tarybą susiorganizavo tik 1918 lapkričio mėn. Šį savo susiorganizavimą jie laiko panašiu įvykiu, kaip susiorganizavimą Lietuvos Tarybos, paskelbusios vasario 16-sios dienos aktą. Būtų likusi didelė politinės kovos spraga, jeigu mažlietuviai būtų buvę palikti už VLIKo sienos.

Rytų Lietuva per 22, t.y. Lietuvos laisvės ir funkcio-

navusios nepriklausomos valstybės metus buvo Lenkijos okupuota. Todėl to krašto politikai laisvoje Lietuvoje negalėjo dalyvauti politiniame gyvenime, išskiriant vieną kitą atbėgėlį. Tuo būdu abu čia minimi rajonai yra Lietuvai nepaprastai reikalingi, ir svarbu, kad jie būtų Lietuvos valstybės integralinėmis dalimis.

Vienokių bei kitokių pakaitų VLIKo organizacijoje — pasitraukimai iš jo ir į jį nauji įsijungimai — karts nuo karto, kaip jau žinome, pasitaikė. Tik gana ilgai užtruko frontininkų ir tautininkų su laisvės kovotojais pasitraukimas. Nors per tą laiką jie stengėsi sudaryti VLIKui nemažą opoziciją, tačiau patys efektingesnio Lietuvos laisvinimo neišvystė — jie daugiausia stiprinosi tik savo organizacijų viduje. Deja, dėl to lietuvių visuomenėje juo toliau, juo labiau vyko nepasitenkinimas dėl susiskaldymo taip svarbiame Lietuvos laisvinimo darbe. Tą susiskaldymą gerokai pajuto ir Tautos Fondas. Anksčiau buvę net keli mėginimai atskilusiuosius atgal įjungti į VLIKą nuėjo niekais.

1958 m. įsisteigė PLB, kurios pirmininku išrenkamas Jonas Matulionis, apie pusantrų metų išbuvęs VLIKo pirmininku. Jo vadovaujama, PLB valdyba 1963 m. pasisiūlė pamėginti nuo VLIKo atskilusias grupes įjungti atgal į VLIKą. Tam jų sumanymui visi pritarė. Ir taip 1963 m. birželio 22 d. New Yorkan buvo sukviesti visų partijų — vlikinių ir nebevlikinių — atstovų susirinkimas. Vispusiškai išsikalbėjus ir visiems pozityviai dėl vienybės pasisakius, buvo išrinktas komitetas pasitarimams vesti. Į jį įėjo iš VLIKo pusės Juozas Audėnas, Martynas Brakas ir Stasys Lušys; iš atskalūnų pusės — dr. Bronius Nemickas ir Vytautas Vaitiekūnas. PLB pasiūlius, komisijos pirmininku išrenkamas dr. Jonas Puzinas. Komisija pasivadino "**Birželio 22 Komisija**". Komisija savo darbą pradėjo liepos 13 d. ir jį baigė lygiai po metų, t.y. 1964 m. birželio 20 d.

Buvę pirmieji VLIKo organizatoriai naujiems VLIKo organizaciniams darbams vėl susiėjo tie patys, kuriems teko Lietuvos pogrindyje suorganizuoti tąją instituciją. Be abejo, tai buvo geras ženklas, nes Audėno su Lušiu susigyvenimas daug padėjo ir čia.

Komisijai gana sunkiai davėsi išsprendžiamas darbo federacijos klausimas, nes jos nariai pasiliko suskilę. Partijos vadovybėje tada buvo Jonas Valaitis ir dr. Vladas Šimaitis. Grinius su Vaitiekūnu aiškino savo primatą. Jie dėstė, kad 1935 m., kai Lietuvoje valdžia uždarė visas partijas, tarp jų ir

darbo federaciją, buvo tų pačių narių įsteigta profesinė Lietuvių Krikščionių Darbininkų Sąjunga. Jos pirmininku buvęs prof. Pranas Dovydaitis, o vicepirmininku dr. J. Grinius. Nors gana ilgai per tarpininkus aiškinosi, bet nesusitarė. Todėl Vaitiekūnas iškėlė klausimą, kad į VLIKą būtų priimta ir krikščionių darbininkų sąjunga. Tautininkai pasiūlė į pertvarkomą organą įtraukti Lietuvių Rezistencinę Santarvę, susiorganizavusią Anglijoje 1950 m. Šie abu kliuviniai, kaip nevlikinės grupės, labai sutrukdė susitarimą.

Ilgai nesusitariant dėl šių siūlymų, jie abu susitarę pareikalavo šias abi grupes ultimatyviai: turinčios į apsijungusį vyriausią Lietuvos laisvinimo organą būti vienu kartu priimtos visos penkios organizacijos, kitaip neisianti į jį nei viena. Kai jau yra 13 grupių, tai dvi nevlikines grupes reikėjo priimti, kad būtų pasiekta pilnutinė vienybė.

Kaip matome, jos visos laikosi VLIKe per visus 18 metų. O kai 1964 m. vasario mėn. mirė VLIKo pirmininkas dr. Trimakas, į VLIKo prezidiumą jo vieton buvo išrinktas Stasys Lušys. Man teko užimti prezidiumo pirmininko, o Lušiui vicepirmininko vietas; sekretorium paliko J. Stikliorius. Po visų ir visokių reformų ligi 1978 metų pabaigos su savo kolega Lušiu ištisai dirbome ir VLIKo valdyboje, ir taryboje, ir seimuose bei komisijose. Malonus buvo bendradarbiavimas visą laiką. Jis nutrūko VLIKo tarybai persikėlus į Čikagą, o valdybai į Washingtoną. Savo studijų kolegą ir šių visų didžiųjų Lietuvos vadavime darbų ištikimą bendradarbį, per anksti nuėjusį į amžinybę, visuomet maloniai prisimenu ir prisiminsiu.

EDUARDĄ TURAUSKĄ PRISIMENANT

Praėjusių metų rugsėjo 12 d. suėjo 15 metų nuo Eduardo Turausko mirties. Ši sukaktis primena mums tą taurų ir savo veikla stipriai pasireiškusį lietuvį, kataliką, politiką. Turauską prisimename kaip vieną pirmųjų ateitininkų, nuo pirmosios klasės įstojusį į ateitininkų veiklos kelią, vėliau vieną ateitininkų vadų, visuomenininką, žurnalistą, ir ilgai bei sėkmingai Lietuvai atstovavusį diplomatą-politiką.

E. Turauskas buvo gimęs Andriejave, Kretingos aps. 1896 m. spalio 30 d. Mokėsi Andriejave ir Telšiuose. 1917 m. Voroneže baigė lietuvių gimnaziją, 1917-18 studijavo Petrapilyje, kur buvo veiklus studentų ateitininkų kuopoje, buvo Liau-

dies sąjungos sekretorius ir ten leidžiamų lietuvių laikraščių bendradarbis. 1918 m. grįžo į Lietuvą. Buvo Spaudos biuro redakcinio skyriaus vedėjas ir pirmosios Katalikų Veikimo Centro valdybos narys. 1919-21 studijavo Fribourge, Šveicarijoje, filosofijos mokslus. 1921-23 buvo Lietuvos pasiuntinybės Berne sekretorius. 1923-26 studijavo ir baigė teisės mokslus Paryžiuje. 1926 ir 1934 buvo išrinktas Lietuvos seimų nariu. 1927-28 buvo dienraščio Rytas vyr. redaktorius. 1928-34 ELTOs direktorius. 1934-39 nepaprastas pasiuntinys ir įgaliotas ministeris Čekoslovakijai, Jugoslavijai ir Rumunijai. 1939-40 politinio departamento direktorius užsienio reikalų ministerijoje. 1940-46 nuolatinis delegatas prie Tautų Sąjungos ir pasiuntinybės patarėjas Berne. Nuo 1947 iki mirties gyveno Paryžiuje, kur ir mirė 1966 m. rugsėjo 12 dieną.

Į moksleivių ateitininkų kuopelę Telšiuose E. Turauskas įstojo 1910 metais ir buvo jos vadas; 1911 dalyvavo Kaune pirmoje ateitininkų (slaptoje) konferencijoje. 1916-17 Voronežo moksleivių ateitininkų kuopos pirmininkas. 1925 m. ateitininkų kongrese Kaune buvo prezidiume ir kongresui pirmininkavo. 1927-34 Ateitininkų federacijos vyr. Tarybos pirmininkas. Tremtyje dalyvavo lietuvių politinių veiksnių konferencijose Berne ir Paryžiuje. Tarptautinės Krikščionių Demokratų unijos lietuvių sambūrio atstovas, Lietuvių žurnalistų sąjungos pirmininkas, Lietuvių federalistų Sąjungos pirmininkas, atkurtos Lietuvių Katalikų Mokslo Akademijos revizijos komisijos narys, keliuose tarptautiniuose kongresuose, pvz. Pax Romana, lietuvių atstovas, Tarptautinio katalikų intelektualų sąjūdžio tarybos narys, LB Prancūzijoje garbės teismo pirmininkas.

Spaudoje pradėjo dalyvauti 1912 m. Yra rašęs Ateityje, Ateities Sponduliuose, Lietuvių Balse, Lietuvoje, Lietuvos Aide, Naujojoje Romuvoje, Bangose, Mūsų Vilniuje, Ryte, Tiesos kelyje, Židinyje, Mūsų Laikraštyje, Mūsų Rytojuje, Darbininke, Drauge, Lietuvių Enciklopedijoje ir kituose periodiniuose leidiniuose.

Atskirais leidiniais išleista: Tautybė ir krikščionybė 1928, Tautų Sąjungos tikslai ir santvarka 1932, Telegramų agentūros ir spaudos biurai 1933, Valstybės ir Bažnyčios suverenumas (Liet. Kat. Mokslo Akademijos darbai I, 1935), Le Sort des Etats Baltes 1935; vertimai: kun. dr. Guerry, Katalikų veikimo kodeksas 1928, Olivier-Martin, Prancūzų revoliucija ir korporacinė organizacija 1931, E. Magnin, Katalikų politinės laisvės ir pareigos, 1932. **P.M.**

FAKTAI IR PROBLEMOS

Aukštų kvalifikacijų laisvinimo veiksnių veikėjai

Lietuvos laisvinimo veiksniams vadovauja iškilūs išeivijos veikėjai. Ir VLIKo ir ALTo valdybas sudaro su dideliu veiklos patyrimu ir su nemažu intelektualiniu svoriu asmenys. VLIKo valdyboje iš dešimties jos narių šeši yra su doktoratais. Ir kiti jos nariai yra žinomi, kaip asmenys su nemažesniu veiklos stažu ir intelektiniu išsilavinimų.

Panašiai ir ALTo vadovybėje veikia tokie su doktoratais iškilūs visuomenininkai, kaip dr. K. Šidlauskas, kun. dr. J. Prunskis, dr. L. Kriaučeliūnas, dr. J. Valaitis, dr. Vl. Šimaitis, dr. J. Genys ir kiti intelektualai.

Kai skaitome kai kuriuose laikraščiuose nuolatinį laisvinimo veiksnių žeminimą ir jų veiklos niekinimą, efektas lieka tas, kad gausūs kritikai neišlaiko deramo intelektinio ir visuomeninio tono ir tuo sumažina savo kritikos patikimumą. Skaitant tokius labai dažnus kritiškus pasisakymus, prisimenamas prieš kurį laiką "Tėviškės Žiburiuose" paskelbtas vyr. redaktoriaus parašytas vedamasis "Veiksniai ir rėksniai".

Ir tie, kurie kritikuodami laisvnimo veiksnius, siekia patys juos pakeisti, tiek savo kritika, tiek ir politinės kovos metodais nepasirodo pasigėrėtiname lygyje. Pagrindinis jų skelbiamų tezių įrodymas yra jų kartojimas ir kartojimas, kad laisvinimo veiksniai paseno, kad tų veiksnių ir juos sudarančių partijų jau nebėra. Tik tas kartojimas ir per ilgą laiką netampa rimtu įrodymu, o yra daugumos priimamas tik kaip demagogija.

Lietuvos laisvinimo reikalas ir samdomas veiksnys

"Pasamdysi sau samdininkėlį,
Samdininką — ne darbininkėlį" . . .
(Iš liaudies dainos).

Samdymas komercinės bendrovės Lietuvos laisvinimui nesiderina su per keturiasdešimt metų įprasta laisvinimo veiklos linija. Tautos laisvinimo pastangos kyla iš idealistiniu, patriotinių siekimų ir negali būti komercinių apskaičiavimų objektu.

Komercinės institucijos pagrindinis tikslas visada bus už-

darbis, pelnas, o Lietuvos laisvinimo reikalai jai bus tik atsitiktinis, pašalinis uždavinys, ir jis bus vykdomas tik tiek, kiek jis derinsis su jos pirmuoju siekimu. Kai nebus pinigų samdomajam atlyginti, likviduosis ir pats laisvinimo darbas.

Laisvinimo darbo pavedimas verslo bendrovei reiškia jo nebedirbimą patiems: reiškia posūkį į Lietuvos laisvinimo veiksnių sumenkinimą ir jų sužlugdymą. Gal tai ir bus pagrindinis tos bendrovės samdymo motyvas. Daugybė tuo suinteresuotų asmenų parašytų straipsnių tai patvirtina.

Laisvinimo darbą reikia patiems dirbti, o ne jį siaurinti, jį pavedant kitataučių bendrovei. Reikia jį plėsti, kiek lietuviuose dar yra tėvynės meilės ir pasiryžimo, o ne pagal tai, kiek bus pinigų, samdytai bendrovei apmokėti.

Laisvinimo veiksniai turi toliau dirbti, o ne samdinių ieškoti. Tas darbas nėra tos prigimties, kurį gali atlikti ir samdiniai, kurie gali persisamdyti ir tiems, kas brangiau užmokės.

Kas pavojingesnis: komunizmas ar rusiškas imperializmas?

Tuo klausimu jau senai išeivių periodikoje diskutuojama, ir nevienodos padaromos išvados. Kitados prof. L. Dambriūnas įrodinėjo, kad mums pavojingesnis yra rusiškasis imperializmas, gi prof. A. Maceina, nurodydamas komunizmo pasikesinimą prieš dvasią, laikė jį pavojingesniu ir už rusiškąjį imperializmą.

Dabar Sovietų Sąjungoje komunizmo ir rusiškumo ekspansija, arba atviriau sakant, jų abiejų imperializmas beveik sutampa: jie ir savo tikslus yra suvienodinę: siekia rusiškai komunistinio internacionalizmo.

Lietuvių tauta yra patyrusi šimtmetinę rusiškąją vergiją su jos uždaviniu sunaikinti Lietuvą. Ji taip pat patyrė dešimtmečius komunistinės priespaudos su jos pastangomis lietuvius išnaikinti. Rusiškas imperializmas yra vis tiek racionalesnis. Gi komunistinis fanatizmas gyvenime dažnai praranda bet kokį racionalumą.

Nepatinkamoms idėjoms sunaikinti bolševikai sunaikino begalinės reikšmės vertybes — dešimtis milijonų išauklėtų ir visokeriopai pažangai tarnaujančių įvairiausių sričių specialistų, tuo pasmerkdami kraštą atsilikimui ir skurdui. Panaudoja visą brutalumą prieš dvasią, iššudydami dvasininkus, mokslininkus, kūrėjus menininkus, politikus, visuomenininkus ir kitus pažangiausius žmones.

Niekur nebuvo išplėtota tokia neapykanta ruso nerusui, kokia yra skatinama ir įgyvendinama neapykanta komunisto nekomunistui. Rusiškoji ekspansija vykdoma užvaldant bei pavergiant nerusus. Komunistai siekia ne užvaldyti nekomunistus, o juos išnaikinti.

Užvaldydami ir surusindami kurį nors kraštą, rusai daug mažiau ir mažesniam žmonių skaičiui suardo gyvenimą, negu kurį nors kraštą užvaldę komunistai ir jį sukomunistindami.

Bet kuriame krašte įgyvendinant komunizmą, sugriaunamas jo ekonominis gyvenimas bei žmonių materialinė gerovė ir atnešamas komunistinis skurdas ir priespauda, tuo būdu sunaikinant ten žmonių jau anksčiau pasiektą gerovę ir jų turėtą laisvę.

Artėjant prie 2000-jų metų

Vatikano organizuotame tarptautiniame trijų dienų simpoziume "Į 2000-sius metus" popiežius Jonas Paulius II pasisakė už tokią pasaulinę ekonominę tvarką, kuri užtikrintų žmogiškąjį kilnumą ir teisingą nuosavybės naudojimą. Tinkamai tuos principus įgyvendinant, bus nugalėtos netikros ir šališkos materialistinė ir kapitalistinė ideologijos.

Dabartinę pasaulio ekonominę sistemą popiežius apibūdino, kaip nesirūpinančią žmonių gerove ir nepakankamą išspręsti socialiniams reikalavimams trečiajame tūkstantyje metų.

Pasaulio politinė ir ekonominė sistema turi būti nuolat tobulinama, kad ji keltų žmogaus kilnumą ir individo gevovę. Bažnyčia nėra tiesiogiai kompetetinga siūlyti techniškus sprendimus ekonominėms ir politinėms problemoms. Bet mes esame įpareigoti siekti socialinio teisingumo.

Tuos ir panašius principus popiežius yra pabrėžęs ir savo praėjusių metų enciklikoje "Laborem Exercens", kurioje jis išaukštino darbo kilnumą ir pasmerkė sistemas, kurios sumenkina žmogaus vidinę vertę. Gi pasaulis, pasak popiežiaus Jono Pauliaus II, trečiojo tūkstančio metų išvakarėse yra apimtas abejojimų, netikrumo ir net bejėgiškumo jausmo. Tokiomis aplinkybėmis yra būtina, kad pasisavintume integruotą pasaulio sampratą, kuri pripažįsta pagarbą žmogui ir, sprendžiant socialines problemas, centriniu faktorium pripažįsta žmogiškąjį kilnumą.

TĖVYNĖS SARGO RĖMĖJAI

Iki š. m. liepos mėn. 1 d. prisiuntė:

Už 1982 metus prenumeratos mokestį: J. Laučka 20 dol., dr. A. Laucis, P. Pagojus ir J. Žaliaduonis po 15 dol.; kiti po 12 dol.

Už 1981 m. Nr. 3(50): Dr. P. Kaladė, P. Spėtyla ir J. Vidmantas po 10 dol., vysk. dr. A. Deksnys 8 dol., kun. J. Tautkus 6 dol., dr. S. Bačkis, J. Jokubka, dr. B. Mikonis ir B. Neverauskas po 5 dol.; kun. F. Kireilis ir kun. J. Pakalniškis po 4 dol.

Už 1982 m. Nr. 1(51): Po 25 dol.: dr. P. Bagdas, P. Povilaitis, S. Raštikis, P. Razgaitis ir kun. dr. V. Skilandžiūnas; K. Pabedinskas 14 dol., K. Lukošius 11 dol.; po 10 dol.: kun. P. Baltrumas, J. Bobelis, dr. A. Budreckis, dr. J. Dičpinigaitis, kun. L. Dieninis, P. Duda, prel. dr. P. Jatulis, J. Inčiūra, dr. P. Kaladė, A. Kasulaitis, dr. K. Katilius, P. Kliorys, dr. L. Kriaučeliūnas, dr. J. Kuodis, E. Milkauskas, B. Pabedinskienė, kun. A. Petrauskas, kun. J. Pragulbickas, P. Spėtyla, J. Stravinskas, dr. K. Šidlauskas, dr. L. Šimutis, Vl. Šoliūnas, A. Tauginas, A. Valavičius ir Algė Zundė; po 9 dol.: dr. S. Bačkis, vysk. dr. A. Deksnys ir P. Mikšys; po 7 dol.: S. Gimbutienė, J. Šiaučiūnas, P. Šilas, A. Tamulionis ir P. Tamulionis; po 6 dol.: M. Brakas, J. Giedraitis, J. Jasys, A. Juška, B. Kondratas, dr. J. Kriaučiūnas, A. Orentas, kun. A. Petraitis, S. Pusvaškis, S. Rauckinas, dr. S. Skripkus, kun. J. Tautkus, E. Vainauskienė ir kun. J. Velutis; po 5 dol.: P. Aleškaitis, K. Bačauskas, L. Barauskas, S. Beigienė, T. Briškaitis, dr. V. Bublys, E. Butkienė, J. Daugėla, V. Diminskis, A. Dovydaitis, S. Dzikas, S. Garliauskas, A. Gaška, dr. J. Jakštas, A. Januška, dr. A. Juozevičienė, D. Jurkus, V. Kačinskas, V. Kazlauskas, prel. J. Kučingis, J. Litvinas, M. ir V. Liulevičiai, B. Lukas, dr. B. Mikonis, P. Minkūnas, J. Motiejūnas, M. Nagys, E. Paliulionienė, B. Paliulis, J. Pažemėnas, P. Polteraitis, K. Povilaitis, V. Prižgintas, J. Puleikis, dr. K. Rimkus, A. Rinkūnas, kun. J. Ruokis, J. Sakas, H. Šilinis, I. Skirgaudas, J. Strazdas, dr. Tallat-Kelpša, kun. dr. I. Urbonas, B. Užemis, I. Vakselienė ir V. Žemaitis; kiti po mažiau.

Visiems nuoširdžiai dėkoja

TĖVYNĖS SARGO LEIDĖJAI

TURINYS

A. J. Kasulaitis, Kelios mintys išeivijos visuomeninių santykių klausimu 1
J. Varnas, Maironis 19
Dr. J. Balys, Lietuvos diplomatijos pinklėse 26
A. Lymantas, Mažosios Lietuvos idėjos ir jos praeities atminimai okupuotoje Lietuvoje 44
Vyt. Bagdanavičius, Brutenio religinės ir politinės sąrangos įsteigimas Prūsuose 60
K. Tautkus, Lenkija — Jaltos politikos auka 69
A. Rinkūnas, Sodinam medį be šaknų 80

MIRUSIŲJŲ PRISIMINIMAI
J. Audėnas, Prisiminimai apie Stasį Lušį 82
P. M. Eduardą Turauską prisimenant 90
FAKTAI IR PROBLEMOS 92
TĖVYNĖS SARGO RĖMĖJAI 95

ATSIŲSTA PAMINĖTI

Petras Stravinskas, RAŠTAI IR CREDO, II knyga. Atsiminimai ir pasaulėžvalga. Išleido P. Stravinsko raštams leisti komitetas. Spausdinta M. Morkūno spaustuvėje. Chicago, 1982 m.

VARPAS, Nr. 17, 1980-1981. Leidžia Varpininkų Filisterių Draugija. Redaktorius Antanas Kučys; administratorius Titas Briškaitis. 17-to numerio bendradarbiai: Juozas Audėnas, Balys Auginas, Jonas Daugėla, Kotryna Grigaitytė, Algirdas Gustaitis, dr. Petras Jonikas, dr. Kazys Karvelis, Antanas Kučys ir Vacys Prūsas. Kaina $3.00.

Į LAISVĘ, politikos žurnalas. 1982 m. balandis. Nr. 84 (121). Leidžia Lietuvių Fronto Bičiuliai. Vacys Rociūnas, redaktorius, Jonas Prakapas, administratorius. 84-tame numeryje rašo A. Plukas, Balys Gaidžiūnas, dr. Jonas Balys, Balys Raugas, dr. Zenonas Prūsas, Teofilius Balčiūnas, Juozas Kojelis. Kaina $3.00.

Anatolijus Kairys, VYSKUPO SODAS, KRYŽKELĖ. Trijų veiksmų, devynių paveikslų istorinė kronika. Išleido Lietuvių literatūros bičiuliai. Spausdinta M. Morkūno spaustuvėje. Chicago, 1980 m. Kaina $6.00.

Kajetonas J. Čeginskas. JUOZAS LUKŠA - DAUMANTAS (1921-1951). Iš Lietuvos laisvės kovų istorijos. Lietuvių Kultūros Instituto leidinys Nr. 2. Lampertheim, 1982.

Alp(LKA) 1745
1982, Nr.2

Kaina $4.00

9074394